

The İstanbul Symposium

"Empowering Women in Public Life and
Democratic Development in the BMENA Region"

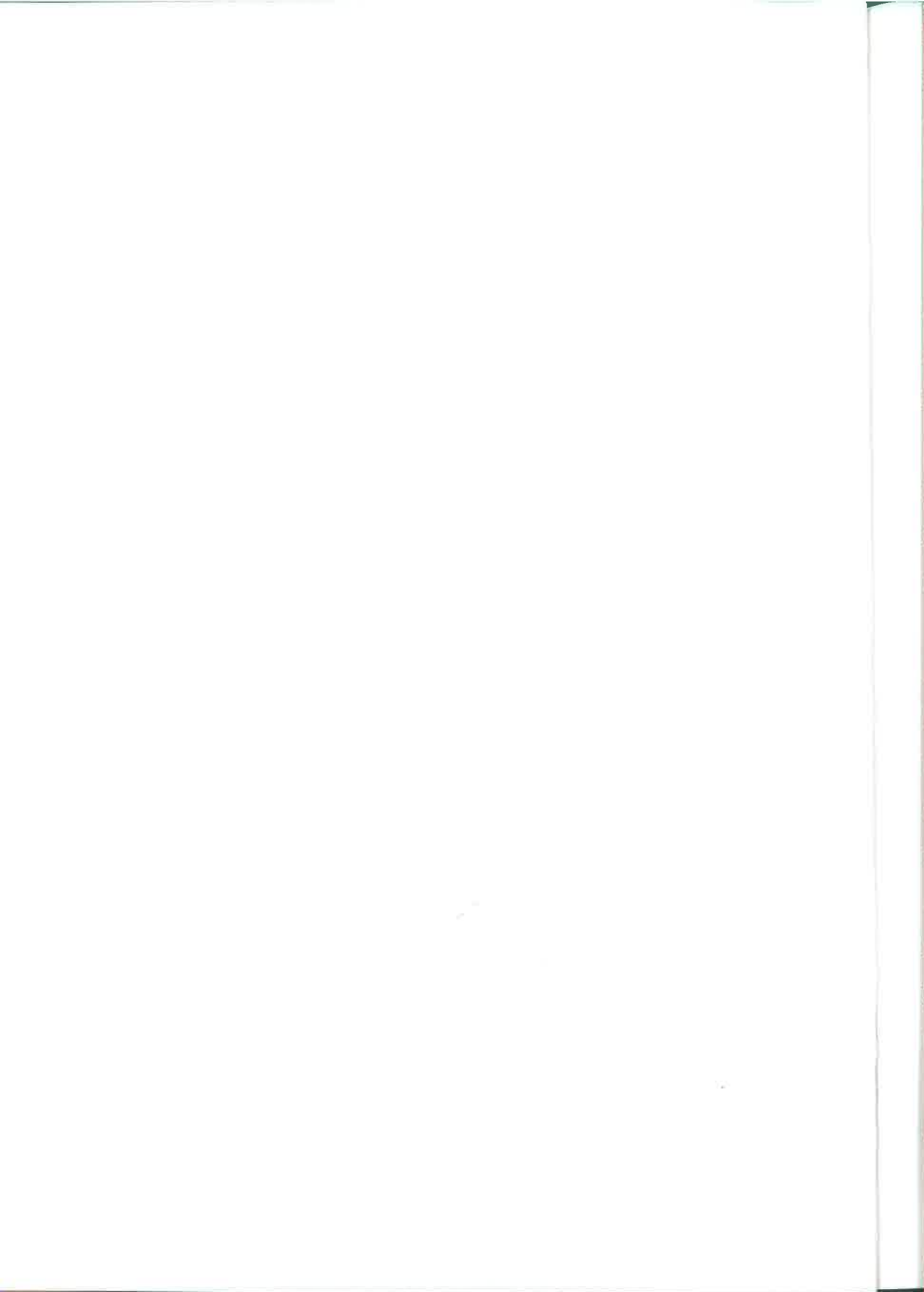

İstanbul Sempozyumu

"Kadınların Kamu Hayatına Katılımının Güçlendirilmesi ve
GODKA Bölgesinde Demokratikleşme"

TESEV
PUBLICATIONS

63 KAPAKLA
BERABER

The İstanbul Symposium
"Empowering Women in Public Life and Democratic
Development in the BMENA Region"

İstanbul Sempozyumu
"Kadınların Kamu Hayatına Katılımının
Güçlendirilmesi ve GODKA Bölgesinde
Demokratikleşme"

تقرير اسطنبول
تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة و تنمية الديمقراطية
في منطقة الشرق الاوسط وافريقيا الشمالية

The Istanbul Symposium
"Empowering Women in Public Life and Democratic
Development in the BMENA Region"

June 20-21, 2005

İstanbul Sempozyumu
"Kadınların Kamu Hayatına Katılımının Güçlendirilmesi ve
GODKA Bölgesinde Demokratikleşme"

20-21 Haziran 2005

تقرير اسطنبول
"تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة و تنمية الديمقراطية في منطقة الشرق الاوسط وافريقيا الشمالية"

م2005 (يونيو) حزيران 20-21

ISBN: 975-8112-61-9

Kapak Tasarımı
Bora Tekoğul

Kitap Tasarımı ve Basım
Diacan Grafik ve Matbaacılık

Yayına Hazırlayan
Sanem Güner

*Bu yayının tüm hakları saklıdır.
Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal
Etütler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan,
hiçbir elektronik formatta ve araçla
(fotokopi, kayıt, bilgi depolama, vd.) çoğaltılamaz.*

Copyright © Kasım 2005

TESEV

Bankalar Cad. Minerva Han

No: 2 Kat: 3

Karaköy 34425, İstanbul

Tel: +90 212 292 89 03 PBX

Faks: +90 212 292 90 46

info@tesev.org.tr

www.tesev.org.tr

Bu kitabın yayımlanması ve tanıtılmasındaki katkılarından dolayı
Açık Toplum Enstitüsü Türkiye'ye ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür ederiz.

The İstanbul Symposium

**"Empowering Women in Public Life and
Democratic Development in the BMENA Region"**

FOREWORD

The question of encouraging democratic reforms in the Broader Middle East and North Africa region has attracted increasing attention from the international community. The topic continues to be on the agenda of significant international gatherings including the Arab League Summit in Tunisia, the Sana'a Inter-Governmental regional Conference on Democracy, Human Rights and the Role of the International Criminal Court and the G-8 Summit in Sea Island. More importantly, calls for reform are coming from within the region. The Democracy Assistance Dialogue (DAD) was set up in order to accelerate efforts on democracy, in line with demands coming from within the region and the expectations of the international community. As such, the DAD is a mechanism that supports and encourages reform within the region by fostering constructive dialogue between governments and members of civil society.

TESEV's role in the DAD is as a lead NGO from one of the co-sponsoring countries (Turkey, Italy and Yemen). Throughout this process, which Turkey has supported even prior to its inception, Turkey has emphasized regional ownership, consistency and gradualism. One of the issues the DAD has chosen to concentrate on is the empowerment of women in public life, which, as a lead NGO, TESEV took organizational responsibility for. The ensuing Istanbul DAD symposium, that took place in June 2005, discussed the substantial gender gap that exists in the BMENA region and possible concrete reforms and mechanisms that could be employed to reduce gender inequality in the region. Indeed, gender inequality is a major barrier to democratic reform in the region. The Istanbul symposium encouraged the establishment of an international monitoring mechanism that will scrutinize government activity and commitment to gender reforms based upon the standards conveyed in the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW).

TESEV, along with our partner NGOs in the DAD (NPWJ and HRITC), are committed to the continuation of the DAD process in order to address many of the democratic deficits that continue to exist despite some reform having taken place. From my own personal experience in Turkey, the democratization process is a long and arduous one that requires long-term international assistance as well as sufficient domestic will.

Finally, let me express my gratitude to the three sponsor governments (Italy, Turkey and Yemen), who have made this process possible; the governments of the United States and the United Kingdom for their continued support; and last but certainly not least Prof. Dr. Yeşim Arat and the Foreign Policy Program at TESEV for the diligent effort they put into the Istanbul Symposium.

Assoc. Prof. Dr. Mensur Akgün
Director
TESEV Foreign Policy Program

THE DEMOCRACY ASSISTANCE DIALOGUE PROGRAM

In the framework of the "Forum for the Future" established to advance the universal values of human dignity, democracy, economic opportunities and social justice, the Democracy Assistance Dialogue (DAD) program is designed to foster productive dialogue between civil society, governments and parliaments of the broader Middle East and North Africa (BMENA), integrating participation of non-governmental actors, political leaders, media representatives and civil society experts and developing specific reform initiatives on issues relating to political reform, democracy and human rights.

To achieve this objective, the Governments of Italy, Turkey and Yemen, as Government Sponsors of the DAD, began their activities in consultation with their NGO counterparts. The DAD partner NGOs are the Human Rights Information and Training Centre (HRITC) of Yemen, No Peace Without Justice (NPWJ) of Italy, and the Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV).

The DAD program breaks-down the aim to provide response and support to the growing momentum for reform in the region into a number of component themes that can be tackled productively. The two themes identified as priorities in the first year are:

- (1) the participation of women in public life;
- (2) political pluralism and electoral processes.

The first of these themes is implemented in particular in close cooperation with TESEV and the Government of Turkey and the second by NPWJ with the Government of Italy; the Government of Yemen and HRITC are closely involved with the organisation of the Joint Meeting of Governments and civil society organisations, which would draw from all previous activities and launch analogous consultation initiatives on other themes.

As an overall result, the consultation process itself, on such politically sensitive issues, will represent an important achievement: constructive dialogue among governments, within civil society and especially between governments and civil society will contribute to foster a habit of consultation and cooperation on reform that can extend to other priorities.

The events held within the scope of the DAD assisted in creating a civil society agenda for dialogue with BMENA Governments and contributed to the strengthening of informal networks that can continue to create awareness of the issues raised within a wider civil society context on a national or sub-regional basis. Each event was attended by participants with diverse backgrounds and experiences, including civil society representatives, academics, intellectuals, politicians, media editors and other opinion leaders. Participants in each event welcomed the workshops as an opportunity to engage others from the region on specific issues of concern; to share experiences, best practices, as well as problems and approaches; and to prepare for the later conferences envisaged within the DAD framework.

**EMPOWERING WOMEN IN PUBLIC LIFE IN THE BROADER MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA REGION WITHIN THE SCOPE OF THE DEMOCRACY ASSISTANCE DIALOGUE:
HISTORICAL BACKGROUND AND CONCEPTUAL FRAMEWORK**

The instilment of democratic values in Middle Eastern and North African countries has become a widely discussed international issue after the launch of the "Broader Middle East and North Africa" (BMENA) initiative in 2003. The need for change towards democracy in the region is a widely held aspiration, however concrete goals and methods have to be set in order to determine the dynamics of this process.

Countries in the region have discussed and developed the initiative in various platforms. One of the early initiatives that emerged in the region is the Sana'a Conference where governments and civil society organizations came together to discuss problems concerning democracy, human rights and breaches of international law. The Sana'a Declaration was approved by delegates from the participating governments at the end of the conference. This declaration, which constitutes a political plan for the governments concerned, became a starting point for the forthcoming meetings and initiatives. This call for reform was then reiterated in a series of other meetings that took place in the region such as Aqaba (December 2003), Alexandria (March 2004) and the Arab Summit in Tunisia (May 2004).

The progression of such meetings and ideas has offered an opportunity of cooperation for democracy and human rights in the region between governments, civil society representatives and the private sector. This understanding compels governments and civil society organizations in the BMENA region to adopt processes and methods whereby they can share ideas and produce strategies in order to enhance democracy and human rights, and facilitate certain monitoring activities.

Taking into account the views and expectations expressed in those meetings, a multilateral framework for reform was put forward at the G-8 Summit that took place on Sea Island between 8-9th June 2004, to which Turkey was invited as a democratic partner. In the final declaration of the summit, entitled "Partnership with the Broader Middle East and North Africa Region for Progress and Common Future", the Democracy Assistance Dialogue (DAD) was set up in order to accelerate efforts on democracy, in line with the demands coming from within the region and expectations of the international community.

Italy, Turkey and Yemen have assumed co-sponsorship of this initiative. Within this context, one lead NGO from each of these countries has been chosen to help the process and in particular to facilitate the involvement of NGOs from the region in the DAD activities. They will also develop and implement strategies in line with the initiative. 'No Peace Without Justice' from Italy, 'Human Rights Information and Training Center' from Yemen, and TESEV from Turkey are partners in this initiative.

The Democracy Assistance Dialogue is designed to enhance democracy and human rights by including all sectors of society in dialogue and strategic planning. The project aims to enhance the relations between government representatives and civil society, to include intellectuals, representatives of media and specialists from civil society in democratic processes, and to facilitate reform on priority issues. Developing a habit of constructive dialogue, consultation and collaboration between civil society and governments is an important goal.

One of the issues the Democracy Assistance Dialogue will concentrate on is the empowerment of women in public life. As agreed on in Rome Ministerial meeting of DAD on 25 November 2004 "Democratic development requires inclusion of women as an active and essential component of society. To stimulate active participation of women in democratic practices is also a fundamental priority. The Dialogue shall support efforts aimed at promoting women's participation in political life and active contribution to democratic projects and programs."

Indeed, a substantial gender gap exists in the BMENA region. Like in many other countries, women are the most disadvantaged segment of society simply because they are women. Gender inequality in the region is compounded by high levels of illiteracy among women. In many countries women still cannot enjoy their political rights sufficiently and their chances of social and political participation are completely blocked. Gender related discrimination is a major impediment to democratic reform in the region. If women constitute half of their respective societies, then, along with men, they should partake in decision-making pertaining to their common future.

Women's movement in the region could be the main dynamic for democratization and political change. Although civil society is a newly developing phenomenon in the region, institutions and activists working on women's issues play significant roles in their respective countries. These institutions and activists have undertaken successful activities and campaigns.

Civil society activism must be accompanied by states and governments paying attention to the struggle of women and intent on ensuring respect in the private sphere and equal rights in public life. Governments could collaborate with civil society for reform.

In line with this goal, Democracy Assistance Dialogue aims to bring official representatives and civil society members together on a common platform of action to encourage every country to create an agenda about women in line with the particular circumstances of their country and in harmony with developments in the world.

The international symposium on 19-21 June 2005, which will be organized with the participation of official and civil society representatives from the region, will be the first of such activities in this context. This first meeting in Istanbul will concentrate on women's empowerment in public life. In line with the overall objectives of the Democracy Assistance Dialogue, this meeting is expected to create a working platform for democracy and an environment for cultivating bilateral relations. As such, the whole process is expected to support democracy through multiple channels.

Agenda
**Empowering Women in Public Life and Democratic Development in the BMENA
Region International Symposium**

20 - 21 June 2005
Dedeman Hotel, Istanbul

June 20th 2005, Monday

- 08.30 - 09.00 Registration and coffee
09.00 - 10.00 Opening remarks
- Can Paker, Chairman, TESEV
Abdullah Gül, Minister of Foreign Affairs and
Deputy Prime Minister, Turkey
Mensur Akgün, Foreign Policy Director,
TESEV Yeşim Arat, Boğaziçi University
- 10.00 - 12.00 Panel I: Women, Political Participation and
Democracy
- Moderator: Binnaz Toprak, Boğaziçi
University, Turkey
Rola Dashti, Suffrage Advocate, Kuwait
Yasser Abdel Gawad, Center of Women's
Issues, Egypt Jamila Bargach, Rabat
National School of Architecture, Morocco
Ayşe Bilge Dicleli, KA-DER (The Association
for Supporting and Educating Women
Candidates), Turkey Hülya Gülbahar, Women's
Platform for Turkish Penal Code Reform,
Turkey
- 12.00 - 13.30 Lunch
- 13.30 - 15.00 Panel II: Women, Violence and Democracy
- Moderator: Ayşe Gül Altınay, Sabancı
University, Turkey Sahar Saba, Revolutionary
Association of the Women of Afghanistan,
Afghanistan Nadia Hajal, Birzeit University,
Palestine Fatma Khafagy, Ombudsperson on
Violence Against Women, Egypt
Nebahat Akkoç, KA-MER (Women Centre),
Turkey
- 15.00 - 15.15 Coffee break

15.15 - 17.00	Panel III: Women, Socio-Economic Life and Democracy Moderator: Şemsa Özar, Boğaziçi University, Istanbul Afamia Kaddour, American University of Beirut, Lebanon Afrah Al-Zouba, Society for the Development of Women and Children, Yemen Sakena Yacoobi, Afghan Institute of Learning, Afghanistan
18:45	Depart for dinner
19:15 - 20:15	Cocktail on boat
20:30	Dinner at Feriye Restaurant

June 21st 2005, Tuesday

09.00 - 10.45	Parallel Sessions: Workshop 1: Public Life Moderator: Nükhet Sirman, Boğaziçi University, Turkey Workshop 2: Violence Moderator: Zeynep Gambetti, Boğaziçi University, Turkey Workshop 3: Socio-Economic Life Moderator: Fatmagül Berktaş, Istanbul University, Turkey
10.45 - 11.00	Coffee break
11.00 - 12.30	Plenary Session Moderator: Yeşim Arat, Boğaziçi University, Turkey Dina Zorba, Sharqiyat Institution, Jordan Rajaa Khuzai, National council for Women, Iraq Selma Acuner, KADER, Turkey Hatoon Al Fassi, King Saud University, Saudi Arabia Elaleh Koolae, Tehran University, Iran Ayşe Böhürler, Cultural and Educational Programs Executive Producer Kanal-7, Turkey Shahida Jamil, Former Minister of Justice, Pakistan
12.30 - 13.00	Concluding remarks Emma Bonino, MEP, European Parliament / NoPeace Without Justice Nimet Çubukçu, Minister of State, Women and Family Affairs
13.00 - 14.30	Lunch

**WELCOMING REMARKS BY MENSUR AKGÜN
DIRECTOR
FOREIGN POLICY PROGRAM, TESEV**

Dear guests,

Welcome again.

I am Mensur Akgun, Director of the Foreign Policy Program at the Turkish Economic and Social Studies Foundation.

In other words, if you come across any problems about the organization here, in Istanbul, I am the responsible person.

On the other hand, my purpose for being here, and in making this speech, is a bit more academic.

What I will try to do here is to express our opinions on democracy and democratization, which are the basic reasons for arranging this conference.

My purpose is to not get into a deep discussion about the meaning of democracy.

In fact, I intend to remind you of the great importance women's rights have in enhancing democracy and moving it forward.

In our study, prepared for the NATO meeting in Istanbul last year, we had also expressed our views in detail about the issue.

Nevertheless, I will try to summarize TESEV's view.

For us democratization can only advance through a collaboration of its institutional and participatory dimensions.

Democratic participation without institutionalization may lead to instability and democracies that last for only one election.

The balance between participatory demand and institutionalization in western democracies, which is also called *modus vivendi*, was established by traditions crafted out of struggles that lasted for several decades.

In younger democracies, the absence of this type of tradition has been compensated by international support.

The Council of Europe, the European Union, the OSCE and even NATO have played a great role in institutionalizing democracy, especially in Central and Eastern European countries.

These organizations, with particular stress on the EU, have also played important roles in the democratization process in Turkey.

I can confidently state that without the Copenhagen Criteria, Turkey would not have been able to advance towards democracy at such a high pace.

Thanks to benchmarks, determined to improve Turkey's institutional structure, NGOs in Turkey have gotten stronger and a stable modus vivendi has been reproduced and become more democratic.

According to our experiences, a benchmarking mechanism created for democratization of the region would assist with such a purpose well.

And this mechanism should be crafted in fora where governments and NGOs can interact.

We have applied these ideas into conferences we have organized as TESEV, in addition to their existence in G8 conclusions and our responsibilities in the Democratic Assistance Dialogue.

We would prefer our proposals to be taken into consideration by officials rather than be directed by them.

We achieved this in our own country.

And we believe it can also be achieved in the BMENA region.

Moreover, these types of criteria already exist in target areas for democratization.

Criteria for sexual discrimination, which is also related to our topic, can be one example of this benchmarking methodology.

We have the CEDAW Treaty and its additional protocol in our service for this purpose.

Looking realistic, the success of this process does not only depend on us: NGOs and democrats.

National and international society should also contribute.

First of all, the necessary environment for the improvement of democracy and women's rights, and its preconditions, should be created.

For the creation of this environment:

1. Sincere efforts should be made for a resolution of the Palestine conflict where a sense of justice is crucial.
2. A resolution of the Iraq conflict is also essential, since the creation of a democratic Iraq, with its different ethnicities, cannot be separated from the support for the democratization of the region.
3. In line with democratization, the important need for security should also be met. Accordingly, the creation of OSCE-like cooperation mechanisms and the de-nuclearization of the region through peaceful means should be considered.
4. Although security requirements are related to each other, they should also be thought as independent norms, which should be applied to actors outside of the region.

In order to achieve legitimacy, all democratic actors, both inside and outside the region, especially the United States of America, should abide by international norms that have existed in various forms since Westphalia and continue to stay committed to abiding by international law and human rights principles.

Honored guests, now, I would like to welcome you to Istanbul once more, before I leave the chair to Prof. Dr. Yeşim Arat, who will talk about the general theme of the conference. Regards...

WELCOMING REMARKS BY CAN PAKER CHAIRMAN OF BOARD, TESEV

Dear Minister, Honored Guests,

On behalf of Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV), I would like to welcome all of you to Istanbul

Today, we are here to discuss a vital issue: The participation of women in public life and its contribution to democracy.

It is a pleasure to see such a diverse international audience gathered here to create new ideas to encourage the participation of women in public life.

We intend to focus on the Middle East and North Africa during the debate.

In this region, women constitute the most disadvantaged part of society. Only 35% of the women living in these countries are able to read and write.

However, women from the Middle East and North Africa have been leading figures in democracy movements in the region. Although civil society is a new concept for the people of the region, women's movements in civil society have been increasingly active.

Within this scene, Turkey functions as a channel of communication between the women living in different states of the territory, for issues like economic and political development.

Not only in Turkey's prospects for EU membership, but also Turkish women's strong and organized demands for equality, better living standards and more active roles in business and politics, which the public played an important role in bringing up this issue.

The role of women in all parts of public life and the social equality of the sexes are crucial concepts for democracy.

As we all know, low literacy rates, inequalities in education, honor killings, the inequality of civil rights and a lack of political participation are still ongoing problems for women.

In spite of all these problems, the region is continuing to establish strong civil society concerned with women's rights.

We will have the chance to listen to speakers from civil society from the Middle East and North Africa today and tomorrow.

The women's movement in Turkey has been active since the foundation of the republic. Today there are about 360 women's organizations in Turkey.

Up until now, women's organizations have functioned as a communication channel between the state and women. One of the greatest examples of this is the role women's civil society played in the creation of the new Turkish Penal Code.

I do not intend to talk long about the success and struggle of these organizations in this process.

Nevertheless, I would like to point out that these organizations have contributed to the settlement of DEMOCRACY in Turkey.

On the other hand, we must not forget that on each side of the world, women's problems can only be solved by vast SOCIAL efforts.

We ought to fulfill our responsibilities with social consciousness through the alliance of public institutions, civil society and media.

The activities of women's organizations can have limited success by themselves.

Governments might apply quotas in order to assure the equality of women and men. These efforts are far more beneficial for women when they are coordinated.

Therefore, the collaboration of government, public institutions, academics, trade unions and business organizations is extremely vital for us.

TESEV takes part in the Democracy Assistance Dialogue due to these reasons: In order to improve the dialogue between state and civil society and promote democracy's crucial elements, like women's rights.

As you all know, the Democracy Assistance Dialogue was created under the resolutions of the G8 Summit in June 2004.

The movement aims to contribute to improving democratic standards in the Broader Middle East and North Africa region.

Today you, as members of academia, civil society and public representatives, gathered here, in line with the purpose of discussing the situation of women in the region.

As the chair of TESEV's Board, I also would like to talk a bit about TESEV's activities.

In its activities, TESEV focuses on the three most crucial areas in Turkey's democratic scene: Good governance, Democratization and Foreign Policy.

The essence of our activities is to contribute to a better democracy.

Our latest studies and events have included topics like Imam Hatip High Schools (Religious High Schools) in Turkey, democratic control of the armed forces, the Department of Religious Affairs in Turkey, the future of Cyprus and minority rights in Turkey.

TESEV also conducts research in a broad range of areas such as public expenditure, public debt, pending risks and corruption.

The priority of TESEV is the active use of academic knowledge in policy- and decision-making mechanisms.

Finally, I would like to thank our partners in the Democracy Assistance Dialogue: No Peace without Justice from Italy and the Human Rights Information and Training Center from Yemen.

And now, I would like to invite the Turkish Minister of Foreign Affairs, Mr. Abdullah Gul, for his opening speech.

**ADDRESS OF H.E. ABDULLAH GÜL
MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS
DEPUTY PRIME MINISTER
TURKEY**

“EMPOWERING WOMEN IN PUBLIC LIFE & DEMOCRATIC DEVELOPMENT”

Honorable Government Representatives,
Distinguished Members of Civil Society Organizations,
Ladies and Gentlemen,

It is a distinct pleasure for me to address the first issue-focused meeting of the Democracy Assistance Dialogue which we co-sponsor. I also wish to recognize the representatives from the two other countries co-sponsoring the Democracy Assistance Dialogue, Yemen and Italy. I am pleased to see such a prominent group of people from all over the region, as well as the US and Britain, participating in this important gathering.

The well-selected topic for this inaugural meeting certainly adds up to the occasion. Women are in fact the better half of our societies, although this is not always sufficiently appreciated. Their role in advancing democracy deserves no less importance. I therefore thank the Turkish Economic and Social Studies Foundation for organizing this symposium. I am confident that the exchange of ideas among such a distinguished group of participants will provide solid impetus to the work ahead.

Dear Friends,

Before I focus on the issue at hand, the empowerment of women in social and political life, I would like to dwell briefly on what brought us here. What is the significance of this meeting and how it fits into the bigger picture?

It all started with an increasing awareness of the need for reform and modernization in the Middle East to meet the challenges we face. This awareness first of all reflects the experience and aspirations of the people in the region. It is also recognized by the international community. Indeed, all studies made in the region or elsewhere indicate that, despite its great potential, the Middle East is steadily falling behind the global trends of social and economic development. To turn that around and promote sustainable growth requires both political and economic reforms. This reform agenda includes embedding the rule of law, transparency, good governance and accountability, as well as encouraging political pluralism. And it is no other than the people of the region themselves who can do that.

I remember the discussions we had two years ago in an OIC meeting in Tehran where I called on my colleagues to rapidly take the necessary steps to start putting our own houses in order. Today, I am glad to see that the reform dynamic in the region is increasingly gaining momentum. The enthusiasm of the people to have a say in the decisions that affect their lives is clear across the whole region. The international community is also more receptive and supportive to the needs and aspirations of the people in the region.

That said, we should not expect miracles overnight. Indeed, change is rarely quick or simple. Moreover, democracy is always a work in progress. Therefore, we have to be patient but resolute, and continue to work in a spirit of partnership for positive ends. The pace and nature of this process will be determined by the needs and expectations of the

people and governments of each country in the region. Because, democracy comes from within, and the shape it takes will depend on the circumstances and traditions of each country. A one-size-fits-all model can never work. What is universal is the aspiration for democracy and the benefits it brings to all. Indeed, principles of democracy do not conflict with any religion or culture. On the contrary, members of all faiths and cultures come together around the universal tenets of democracy. As such, democracy is the single largest umbrella that presents a most-inclusive framework for the common good of all. Therefore, we must set democracy and the environment of freedom it yields as our main direction and work patiently to foster it.

It is true that the road to full democracy can at times involve difficult choices. It has always been so all around the world. But in the final analysis, we must allow foresight and always take the long view rather than letting short-term considerations rule the day. For democracy is the best possible guarantee of sustainable, long-term security and prosperity. It is a tool for the realization of the human potential as well as for the fair and rational use of resources. That is what our own experience taught us. Greater freedom and political pluralism leads to accountability and thus good governance. It then generates social and economic dynamism, producing welfare and prosperity

Distinguished Participants,

Having spoken at some length on the need for democracy, allow me to clarify how the issue of women's role in public life fits into this picture. Simply put, empowering women in public life is a matter that has direct bearing on the quality and viability of democracy. Without the contribution and participation of our better halves, no country can ever hope to march towards full democracy. This is why we have chosen at this meeting to focus on the struggle of women in the region.

Unfortunately, the women all over the world are still subject to numerous forms of discrimination. As a result, they participate poorly in social, economic and political life. To be sure, concern for the status of women has increased in recent years. Political discourse regularly addresses the issue of gender equality. But there is still little progress on the ground. This is especially true in terms of women's status in the family and society as well as their participation in the development process. Now is the time to adopt and implement concrete programs to that effect.

Women can not be excluded from enjoying their fundamental rights equally. Nor can discrimination against women be justified along religious, cultural or legal lines. In the past, women in many parts of the world including the Islamic countries happened to be at the forefront of political social, economic and cultural life. The current situation of women has nothing to do with religion or traditions. Therefore, we must work to clear all legal, political and psychological obstacles in front of women and their participation in public life and education. And we have to take all the necessary measures to encourage women in this direction.

To this end, laws and regulations should be reviewed as necessary. Besides, misleading prejudices should also be cast aside. In this regard, we should not compel women to follow certain stereotypes, but let the process unfold by its natural course. What is essential is to clear all hurdles before women's participation in public life. I hope that our efforts within the framework of the Democracy Assistance Dialogue will provide a valuable input to these efforts.

Along this road, I attach great importance to the role of civil society. For democracy is not built only by Governments from the top down. It is achieved and supported by people themselves, by the society which they form and by the institutions they create and maintain. Civil society organizations, political parties, academic institutions and the media all have a role to play in this endeavor. This is why we have to build networks among these groups and facilitate a meaningful dialogue which will enable concerted and focused action.

The fundamental objective of the Democracy Assistance Dialogue is precisely that. We aim at bringing together civil society organizations and government representatives to share experiences, best practices and lessons learned. The idea is to develop a constructive and open dialogue. And on the basis of that dialogue we hope to develop joint activities and programs in all areas underpinning a democratic system.

Looking at the list of participants of this symposium, I can not think of a better start to this important venture. I am confident that your contributions will be instrumental in taking this process forward and building a culture in which democracy can further rise in our region and beyond.

In that regard, this symposium is just a first meeting. There needs to be an effective follow-up to our deliberations here in Istanbul. The exact nature and modalities of this will be determined by your suggestions and the achievements of this meeting.

At this point, I can only say that Turkey's dedication to supporting democracy and reform efforts in the region will continue. Democracy Assistance Dialogue will be an important conduit of our engagement to that effect. Working in close cooperation with respective Governments and NGOs, we will encourage, facilitate and support positive change in the region and beyond.

Thank you.

**ADDRESS OF H.E. NİMET ÇUBUKÇU
MINISTER OF STATE,
WOMEN AND FAMILY AFFAIRS
TURKEY**

“SHARING DEMOCRACY”

Dear Guests, Dear Media Representatives,

I am glad to see many women from different countries together; indeed I would like to thank TESEV for organizing such an event. Certainly, it was unimaginable for TESEV, as a civil society organization that tries to enhance democracy, to remain indifferent to women's struggles. At this point, TESEV accomplishes their expected duty.

I was not able to be with you yesterday. However, one of our directors from the ministry followed the meeting and gave me some notes. Our sisters, who came from countries devastated by poverty, immigration, unemployment, economic problems and wars, have common problems. Geographical affinities, cultural and faith based similarities, and many other factors bring a similarity to the problems of women in the region. Nevertheless, when I read the notes, I realized that this geography is also very enriching. I also realized that you are all struggling courageously. This is certainly not easy to be under such social and political pressures. In this sense, cooperation is even more important for us. I know that we need solidarity, important role models, and we need to join forces. We are going to accomplish this within our own dynamics. Just like the case for Sahar, from Afghanistan, who said that educating 10 women would be a revolution for her country... I have learnt that Sahar was educated in refugee camps and has become an important role model today. I congratulate her for her courage in her struggle.

Generalizations make it more difficult to find solutions to problems. So do prejudices. Moreover, strict traditions and social pressures make it harder to change the role that has been attributed to women for thousands of years. Our families are of course important to us, but we should also strengthen our individual identities. We should teach our children to become individuals without weakening family values. I don't think that this is a difficult task within this geography. We should not perceive the women's struggle as undermining family values. We should regard improvements in women's rights as the most important factor in the consolidation of family values. It is difficult to alter traditions that have stood for thousands of years. We are also aware of girls who marry under pressure, those who face honor killings and the intervention into the lives of women. And the victims are always women. Firstly we have to realize our power and then we should join our forces in our collective struggle. Without disdain and humiliating anybody, by siding with the weak rather than siding with the powerful, the change starts from us, women.

It is a great pleasure for me to be with you in this struggle, whose success depends on cooperation.

Now I want touch upon civil society, which is the most important step in women's struggle.

In order to achieve social transformation, states have to support the status of all weak actors in society, and ensure that they get a fair share of the overall budget.

These efforts will acquire an international character if distinct experiences of socially and politically different countries are shared and evaluated.

The future of humanity must become a common concern. With environmental problems, inadequacies in protecting the weak through laws and social values, it is impossible to think otherwise.

The common experiences of humanity in democratic struggle indicate that unless control mechanisms ensuring the role of civil society over the state are strengthened, it is impossible to construct an institutionalized project of a common life.

Civil initiatives, which are supposed to protect and monitor individuals in their name, are insignificant and ineffective in countries where democracy has not developed sufficiently. We can see how societies that lack active civil societies are unsuccessful in catching up with the age of information and achieving democracy. Looking from a different angle, we can see that unless democratic tradition is established, civil society movements cannot be institutionalized.

In such societies, people who also have administrative duties are the ones who have the most difficulty raising their voices. Representing government and, at the same time, working for institutions that oversee government must be a privilege peculiar to democracy.

In this endeavor, we must look at what we can do for our actors. Who are our actors? They are women: poor women, women who suffer from a lack of education and inequality of opportunity. We can add to these examples, but I do not believe that a longer list will contribute to our goal. Rather, I would like to underline the possible benefits of sharing experiences accumulated in democratic institutions.

Every democracy has its particular advantages and dilemmas particular to the culture it flourishes in, and to the way it is practiced. Take Sweden as an example, where gender equality is exemplary, we know that violence is very low, but the principle of equal pay for equal work is not yet institutionalized.

Therefore, while examining why advantages are actually advantages in the Swedish case, it will be helpful for us to look at the experience of Finland, where children's rights are at the most advanced level in the world, in determining our standards in children's rights.

The main objective is to improve experience sharing and dialogue between civil society and the state. This dialogue, which seems like a very difficult goal but at the same time offers considerable development, will give us the opportunity to produce new values if we ask the right questions and are open to answers from different perspectives.

I prefer to have big targets. According to an old Asian proverb, even though you cannot hit the target, at least you will land somewhere near it. In this context, we aimed at landing on the nearest point to our target in women's issues.

We gave priority to women's problems among the other problems our country faces. Turkey has done well in the past three years. Both our government's efforts and women's organizations have played important roles in this. I would like to take this opportunity to thank them. Of course, we are going to have different ideas, but this should not prevent us to cooperate in order to eradicate the consequences of gender discrimination.

We know that without improvement in women's lives, our countries cannot develop. We

cannot protect the social order, if we do not fight against violence towards women. Solving women's problems is not a favor to women. It is an investment to the common future of society. How can we instill a sense of justice in society without doing this? We should make an effort to find an all-encompassing solution to women's problems so that we can consolidate democracy and create an optimistic view of the future. We should produce practical solutions and we must ensure that these solutions are compatible with the social values of each country. Only then can we expect this solution mechanism to be received positively and have high levels of participation. I believe that progress will be made through international cooperation, empowering civil society and effective government policies..

SYMPOSIUM REPORT

The Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV) were proud to hold the first issue-focused meeting of the Democracy Assistance Dialogue in Istanbul during June 2005. The symposium, entitled 'Empowering Women in Public Life and Democratic Development in the BMENA region', focused on the role of women in the increasing need for reform and modernization in the Broader Middle East and North Africa Region. As all the opening speeches of the symposium stressed, empowering women in public life is a matter that has direct influence on the quality and viability of democracy. Indeed, according to TESEV Chairman, Dr. Can Paker, women have often been the primary representatives of the democratization movement in the region.

Democratization is a key step in ensuring security in the region. Democracy cannot be imposed from above and thus the women's movement represents a central force from which democracy can be cherished, supported and encouraged. The democratization process in the region should be seen in the context of three main subject axis: Institutionalization/Participation, Parliament/Civil Society and Imposition/Benchmarking. TESEV's Foreign Policy Program Director, Assoc. Prof. Dr. Mensur Akgün, was keen to highlight that a balance needs to be struck between the need for institutions to guarantee the stability of democracy in the region and public participation to ensure its viability and justification. In order to achieve this, international support is available to emerging democracies and democratic movements, particularly where a lack of experience is evident. Civil society plays a key role in ensuring the effective working of representative institutions within the region. The relationship between civil society and government is key in establishing successful democracies. One of the core aims of the Democracy Assistance Dialogue is to develop a civil society state dialogue and to certify the equal role of women's NGOs within this.

Turkish Foreign Minister, Abdullah Gül, stressed that a "one size fits all" model or approach will not work. The principle of democracy is however universal. Experience of building democracies can lend great value to the democratization process in the region. As Can Paker mentioned, the struggle for democratization and its consolidation experienced by Turkish women can be seen as an example for others. International institutions, like the European Union (EU), North Atlantic Treaty Organization (NATO) and the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), all played an important role in previous democratizations, including as Assoc. Prof. Dr. Mensur Akgün noted those in the Central and Eastern European Countries. The women's movement alongside the democratization process can also help in solving other existing problems in the region.

The symposium was split into three panel based sessions, which were supported by workshops where open participation was encouraged, as well as a plenary session on the future of the women's movement in the region and a closing session. What follows is a summary.

Panel I: Women, Political Participation and Democracy

The Democracy Assistance Dialogue has been designed to enhance democracy and human rights throughout the BMENA region. Democratic development requires the active inclusion of women. In doing this the Democracy Assistance Dialogue will attempt to address the substantial gender gap that exists in the BMENA region. Throughout the region a number of different approaches are being employed or considered. However statistical evidence suggests that in many countries more still needs to be done to encourage women to become politically active. With this firmly in mind, the first session focused on the reasons for women being politically inactive before turning to examples of previous successes in alleviating the gender gap in the region.

Many commentators have often argued that women are simply not interested in being actively involved in politics. However, further investigation suggests that significant barriers exist preventing women from active involvement in public life. A number of these were discussed in the opening session, which can be grouped under two broad headings.

1. Societal Pressure - Many participants felt that the conservative nature of some societies in the region assigns a certain role to many if not all women in society and prevents democratic and cultural reform. Prejudice and discrimination is rife throughout the region. Such pressure can derive from;
  - i. Religion and more specifically Islam. The misinterpretation of the Koran and Sharia Law, whether intentional or not, defines the role of women as subservient to men, therefore preventing upward social mobility. Many political active women have been labeled anti-religion and pro-Western.
  - ii. Family life and values. Restricting the role of women in society and assigning women to domestic roles through value structures, isolates them from public life. It was felt that the family should be seen as the origin of gender inequality. Women's identity within the region is constructed within societal structures as belonging to men. Indeed participants noted that societies in the region display no balance or equality between the rights of men and women. The women's movement however should not be seen as a step towards the break-up of the family.
  - iii. Confidence. Societal pressure and certain gender biases force women to inhabit secondary roles. Significant intangible barriers both within the family and society exist, encouraging women to remain subservient to dominant male orientated societal norms. Women lack the confidence and support necessary to reach and fulfill public roles. Indeed, many women's view of democracy is male orientated. However, following such norms merely reproduces the existing discriminatory system and patriarchy and thus women in general, and often unknowingly, replicate the system.
2. Empowerment - Women, in comparison with men, suffer from a lack of available resources from which to become active in public life.

- i. Economic empowerment - Women are economically dependent on their families. Thus women are generally less economically self-sufficient than men. Economic, as well as social discrimination is rife throughout the region. Without economic support women are less likely to be able to progress to and in public life.
- ii. Education - Conservative societies value women's education less than that of men. If a woman's culturally predisposed role is family orientated, the value of education is deemed to diminish. Without sufficient education levels amongst women, raising political awareness and development becomes more problematic.

In Turkey several organizations exist which have tried to alleviate some of the above-mentioned problems. KADER (The Association for Supporting and Educating Women Candidates) has experience of combating the male dominated arena of political life that exists throughout the developed and developing worlds. Penal and civil code reform in Turkey and incremental marriage code reform in Egypt are amongst notable examples of success within the region. Quota systems for women parliamentarians have been introduced in many countries in the region.

Many delegates argued that positive discrimination is essential to achieve or move toward gender equality in the region. For example, Tunisia employs a 25% target quota and currently women occupy 23% of the seats in its parliament. However a delegate from Pakistan noted that the quota system can be used as a political bargaining tool for rival parties and it falsely assumes that a women deputy is sensitive to women's issues.

Workshop 1: Public Life

The corresponding workshops to the various panels enabled participants to share ideas and solutions to the problems faced by women in the region. One of the main themes to emerge from the public life workshop was that women need to participate in all aspects of public life rather than simply succeeding to their respective parliaments. The number of seats occupied by women in parliament is often seen as an indicative of women's participation in public life. Many other factors are involved. Women have to be involved at the local level to ensure greater parity between men and women. Women's accession to public life is paramount before we start to talk about parliamentary representation.

Local level participation is an effective tool when combating social and culture stigmas. Local interaction alleviates many of the confidence problems that were alluded to in the corresponding panel as a significant barrier to women's participation. Reaching the lower levels of society is a vital part of increasing the role of women in public life. On the issue of social and cultural factors one participant made an interesting point about Islam and democracy. The participant noted that Islam should not be blamed for the apparent lack of democracy in the region; Islam itself is a belief system whereas democracy is a practice. It can be argued that elites in the region have used Islam as a tool to justify and consolidate their own power.

Women throughout the region are considered ineffective actors in the political process. Certain steps can be taken to improve the role of women in the political process without requiring significant political reform. Firstly a vote for a women candidate needs to be marketed as a vote against the status quo. Secondly the relationship between the NGO community and the political process needs to be developed. In the past, Turkey has experienced 'state feminism', where the state is willing to highlight certain women's

issues but ignore, perhaps more significant, others. The NGO community needs to actively lobby their respective governments and be openly involved in the legislation process.

Panel II: Women, Violence and Democracy

Violence against women is a major problem throughout the world, but is especially affecting in the BMENA region. Statistics suggest that in countries within the region, where the law states otherwise, women believe that men still have the right to beat them. The Egyptian Ombudsperson for Violence Against Women suggested three basic steps are required throughout the region to start to combat the problems being faced.

1. Studies need to be conducted from which strategies can be extracted and developed.
2. Organizations for women facing violence need to be established and be backed by significant legal measures to ensure their effective functioning.
3. Structures and support mechanisms should be founded, enabling women to make use of the services available.

A delegate from Afghanistan mentioned that regardless of regime witnessed in recent years, violence against women is endemic. Based on experience, the delegate told the conference that an end to fundamentalist mentalities, Taliban or other, is necessary to achieve democracy and put an end to uncompromising gender inequality and violence towards women. In order to guarantee the termination of the central role played by fundamentalist mentalities in Afghanistan secularism is indispensable.

Domestic violence is a serious impediment to the full participation of women in the democratic process. By disempowering women, hurting their self-confidence and physically preventing their participation in social and political life, domestic violence prevents women from attaining and exercising full citizenship.

Indeed domestic violence exists in 'democratic' countries as well (e.g. Scandinavia), but this can only be viewed as evidence of the democratic deficit that exists in these countries. This situation should force us to redefine what we mean by democracy. However in more developed nations there are institutional mechanisms of support for victims of violence (e.g. women's centers, shelters and women's organizations), whereas women in less developed nations lack the support necessary to break cycles of violence.

In short, for women to become active citizens, domestic violence needs to be addressed with utmost urgency.

Workshop 2: Violence

The workshop highlighted a number of steps that needed to be recognized throughout the region before being implemented post haste.

1. The workshop stressed the importance of networking amongst women and women's organizations. Such networks should provide support to fellow campaigners throughout the region.
2. The language employed by the women's movement in general is combative. Conflict generating discourse provides yet another barrier to achieving consensus. We should reassess the language the movement uses and its effectiveness.

3. We should differentiate between different types of violence. When talking about female genital mutilation, we must recognize that it is often carried out by women and not men. The origins of the cultural practice may however be male orientated.
4. The region on the whole is a violent region. Men also suffer from violence in the region. Combating violence against women in the region should be considered in the context of human rights in general.
5. It is important to build an institutional framework capable of dealing with violence against women. Governments need to establish directorates and ombudspersons specifically to deal with this issue.

Panel III: Women, Socio-Economic Life and Democracy

Democracy is not simply a case of the numbers of women in parliament. Successful democracy is a combination of a number of factors including socio-economic welfare. Women's empowerment is much a question of poverty and economic sufficiency. Throughout the region women face socio-economic disadvantage, violence and discrimination. Therefore economic support is vital to increase the role of women in public life in the BMENA region.

In the region the gender gap is de-politicized. Therefore, how can we return it to the political mainstream, if it was ever there, and make it a political priority? The women's movement, particularly within the BMENA region, can be described as elite driven. However it was felt that local grounding is indispensable. Therefore it was stressed that to revive the struggle against patriarchal systems, and not men themselves, local measures are vital. The President of the Afghanistan Institute for Learning noted the prominence of health and education in the socio-economic empowerment of women in the region. Indeed few NGOs in the region are themselves involved purely economically. For example, in Pakistan women's loan systems have given women the basic economic power that they often lack. It was felt that women should no longer limit themselves ideologically to the home and become more socio-economically active.

Workshop 3: Socio-Economic Life

Female suffrage is necessary and above all beneficial; however, convincing women to use their right effectively has proved difficult in the region. Decision-making within the region is heavily influenced if not monitored by the dominant patriarchy. If we are to combat such a patriarchy, economic rights and freedoms are essential. The workshop then turned to examples from both Turkey and Kuwait. Turkey's GAP project created material prosperity in the southeastern regions of Turkey but contributed to a widening of the gender gap in the country. Material prosperity was channeled in the hands of men and tended to exclude women, who were forced to work in agriculture.

In Kuwait the difference between men and women is defined in law. Foreign-women in Kuwait automatically gain citizenship if they marry a Kuwaiti man, but a Kuwaiti woman and foreign man's children will not be accepted as citizens. This underlines the fact that women are seen as inferior to men by many elites throughout the region who use religion to justify and defend their policies.

Plenary Session: The Future

Three questions were offered to panelists to identify problems and possible solutions and offer insight into the future of the women's movement. Firstly, how can we help one another? Second, what issues do we need to prioritize as a network? And finally, how do we empower NGOs to combat many of the challenges faced by women in the region?

1. How do we help one another?

- i. Hold talks, particularly on 'taboo' subjects, which will in themselves build confidence amongst women's NGOs. Such talks also need to discuss issues of the implementation of gender equality and how to achieve it.
- ii. Develop a regional parliamentarians network to support the work of the women's movement.
- iii. Include the private sector. Politics is not polarized. Private sector can have a major influence in successful civil society.
- iv. A uni-gender approach is unlikely to succeed. The women's movement should be seen in the context of human rights.
- v. Media exposure and access. Media exposure and access to the media is a key tool in developing a network amongst the women's movement in the region.

2. Prioritizing issues in the network.

- i. Confidence building measures. During the conference a lack of confidence amongst women was mentioned on numerous occasions. Measures need to be developed to ensure women to take advantage of the opportunities made available to them without social criticism. Legal frameworks, however perfect they may be, cannot tackle traditional prejudices.
- ii. Education. Literacy and public awareness need to be improved so that women are aware of the choices made available to them and they can exercise their rights effectively.
- iii. Access. Set up an international electronic network that is not monopolized by any single country. Secondly, provide grassroots access to computers and the internet. This is not only an issue of education but of network maintenance and women's empowerment in general as well.
- iv. Financial empowerment. Personal financial empowerment and the issue of equal pay for equal work need to be highlighted. Political and social empowerment is ineffective without economic support. Male orientated working regulations also need to be examined and reformed to allow for more flexible working hours.

3. How do we empower NGOs within the region?

- i. Discourse. Develop a discourse which is not combative and therefore likely to marginalize NGOs within the region.
- ii. Regulatory frameworks. Establish institutional checks and balances that ensure the equitable participation of women in the political process and combat violence against women in general.
- iii. Human resources. Networks and individual NGOs need human resources in order to maintain their role and influence.
- iv. Sustainability. Consider setting up a regional gender institute to support NGOs within the region and conduct research.

Closing Remarks

In her closing remarks, Minister of State Nimet Cubukcu evaluated the symposium as being a congregation of people from an enriching geography that will hopefully result in cooperation and solidarity. She emphasized that generalizations and prejudices both towards and from within the BMENA countries are an impediment to change. There are unique advantages and challenges that democracies carry in terms of women's rights. Sweden, for instance, is statistically the most egalitarian state, but the principle of equal pay for equal work is yet to be instilled in this country.

Cubukcu continued by mentioning the significant role that civil society organizations play in the women's movements. An institutionalized model of coexistence and shared life between the state and civil society is of paramount importance. There are differences both among countries in the region, and among women's movements. This, however, is no excuse not to cooperate. Cubukcu concluded by stressing the importance of being an individual in the nexus of social roles we each play as women.

Emma Bonino MEP closed the symposium with suggestions based on her own experiences of the women's movement in both Italy and more recently throughout the BMENA region. She reminded the delegates that the Democracy Assistance Dialogue is just one framework among other mechanisms from which to stimulate change in the region. Within the number of frameworks and mechanisms that will hopefully be established in the near future, differences must be cherished and seen as a reason for optimism and solidarity. Common problems exist but numerous solutions are available. National, sub-regional and regional approaches need to be considered simultaneously. Through the sharing of ideas and experience, further methods and modes of change can be developed and implemented. We must also acknowledge the difference between law and implementation of law. Perfect legal frameworks do not ensure perfect function.

Bonino highlighted the usefulness of NGO networks for the women's movement. However she warned that networks are not solutions in themselves. Networks are tools with which to strengthen the movement as a whole. As members of the women's movements we also need to know our rights. In order to adapt the rules of the game, we need to be playing the game in the first place.

In conclusion, Prof. Dr. Yeşim Arat offered a general overview of the symposium and its conclusions. The symposium and its participants;

- a. noted that gender inequality is still a major problem in the region.
- b. considered that gender inequality is compounded by high levels of illiteracy, poverty and violence women experience among other problems and that in the context of these problems, women still cannot enjoy their political rights sufficiently and their chances of social and political participation are significantly blocked.
- c. noted that gender related discrimination is a major impediment to democratic reform in the region and acknowledged that if women constitute half of their respective societies, then along with men they should partake in decision making pertaining to their common futures and underlined that the governments should address this issue through concrete measures and mechanisms.
- D. emphasized that the success of this symposium will require a strong commitment to networking among women in the region and that it is important to ensure the establishment of an independent monitoring body at an international level as a follow up mechanism where in the context of the locally shaped experiences of women Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) could be ratified by all countries of the region and used as a basic criteria.

The symposium called on governments within and outside of the region to take note and to take all necessary measures to promote and protect gender equality, and eliminate all forms of discrimination through necessary measures and mechanisms, and specified that adequate resources be allocated to non-government organizations.

-ENDS-

İstanbul Sempozyumu

**"Kadınların Kamu Hayatına Katılımının Güçlendirilmesi ve
GODKA Bölgesinde Demokratikleşme"**

ÖNSÖZ

Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde demokratik reformları teşvik etme konusu, uluslararası kamuoyu tarafından artan bir ilgiyle karşılanmaktadır. Konu, içlerinde Tunus'taki Arap Birliği Zirvesi, Sana'a Hükümetler Arası Bölgesel Demokrasi Konferansı, Sea Island'daki İnsan Hakları ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü ve G-8 Zirvelerinin de bulunduğu, önemli uluslararası toplantıların gündeminde yer almaya devam etmektedir. Daha da önemlisi, bölge içinden de reform çağrıları yükselmektedir. Demokrasi Destek Diyalogu demokratikleşme çabalarına bölgeden gelen istekler ve uluslararası toplumun beklentileri doğrultusunda ivme kazandırmak amacıyla kurulmuştur. Demokrasi Destek Diyalogu hükümetler ve sivil toplum temsilcileri arasında yapıcı diyalogu güçlendirmek yoluyla bölgedeki reform faaliyetlerini destekleyen ve teşvik eden bir mekanizmadır.

TESEV, Demokrasi Destek Diyalogu kapsamında eşbaşkan ülkelerden biri olan Türkiye'nin sivil toplum ortağı rolünü üstlenmiştir. Türkiye, resmi olarak ilan edilmesinden de önce desteğini ifade ettiği bu süreçte, bölgesel sahiplenme, süreklilik ve aşamalılık prensiplerini vurgulamıştır. Demokrasi Destek Diyalogunun odaklanmayı seçtiği ve TESEV'in organizasyon sorumluluğunu üstlendiği konulardan biri de kadınların kamusal hayata katılımının güçlendirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda, Haziran 2005'te düzenlenen Demokrasi Destek Diyalogu İstanbul Sempozyumu'nda GODKA bölgesinde önemli bir yer tutan cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için uygulanabilecek olası somut reform ve mekanizmalar tartışılmıştır. Cinsiyet eşitsizliği bölgede demokratik reformun önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. İstanbul Sempozyumu, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde (CEDAW) belirtilen standartları ve ayrımcılığı engelleyici önlemleri uygulamada hükümetlerin performansını denetleyen bir uluslararası izleme mekanizmasının geliştirilmesini teşvik etmiştir.

TESEV, Demokrasi Destek Diyalogu'nu ortaklaşa yürüttüğü No Peace Without Justice ve Human Rights Information and Training Center ile birlikte, gerçekleştirilen birtakım reformlara rağmen devam eden demokratik eksikliklerin tartışılabilmesi için Demokrasi Destek Diyalogu sürecinin devamını vaat etmektedir. Türkiye'de edindiğim deneyimlere dayanarak, demokratikleşmenin, içeride siyasi ve toplumsal irade, ve uzun vadeli uluslararası destek gerektiren uzun ve zor bir süreç olduğunu söyleyebilirim. Son olarak, bu süreci mümkün kılan üç sponsor hükümete (İtalya, Türkiye ve Yemen), sürekli desteklerinden dolayı Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya hükümetlerine; ve İstanbul Sempozyumu için yorulmaksızın çalışan Prof. Dr. Yeşim Arat ve TESEV Dış Politika Programı mensuplarına teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Mensur Akgün
Direktör
TESEV Dış Politika Programı

DEMOKRASİ DESTEK DİYALOĞU

Demokrasi, insan onuru, ekonomik fırsatlar ve sosyal adalet gibi evrensel değerlerin gelişimini sağlamak için kurulan "Gelecek için Forum" kapsamında ortaya atılan Demokrasi Destek Diyalogu (DAD), Geniş Orta Dogu ve Kuzey Afrika (GODKA) bölgesinde sivil toplum, hükümetler ve parlamentolar arasında yapıcı diyalogu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu diyalog sürecine hükümet dışı aktörler, siyasi liderler, medya temsilcileri, ve sivil toplum uzmanlarının katılması, bu bağlamda demokrasi ve insan hakları konularında spesifik reform girişimlerinin ortaya çıkması hedeflenmektedir.

Bu amaçla yola çıkan DAD eşbaşkan hükümetleri İtalya, Türkiye ve Yemen, her ülkeden seçilen bir STK ile eşgüdüm içerisinde, belirlenen konularda çalışmalarına başlamışlardır. DAD'nin STK ortakları, Yemen'den İnsan Hakları Bilgi ve Eğitim Merkezi (HRITC), İtalya'dan No Peace Without Justice (NPWJ) ve Türkiye'den TESEV'dir.

Bölgede gelişmekte olan reform dinamiğine destek verme hedefi, DAD programı içerisinde farklı temalara bölünerek ele alınacaktır. İlk sene içerisinde öncelikli konular olarak

- (1) kadınların kamusal hayata katılımı;
  - (2) siyasi çoğulculuk ve seçim süreçleri.
- belirlenmiştir.

Birinci konu başlığı TESEV ve Türkiye hükümetinin koordinasyonunda, ikinci konu başlığı ise NPWJ ve İtalya hükümeti gözetiminde yürütülecektir. Yemen hükümeti ve HRITC, hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarının ortak konferansına ev sahipliği yapacaklar, ve bu konferansın hazırlığında önceki etkinliklerin sonuçlarını temel alacaklardır.

Bu süreç içerisinde, hükümetler ve sivil toplum arasında hassas konularda fikir alışverişi olması, bizatihi önemli bir kazanımdır. Böyle bir yapıcı diyalog, örnek teşkil ederek diğer öncelikli konularda da sivil toplum-hükümet arasında konsültasyon ve işbirliğini teşvik edebilir.

DAD kapsamında düzenlenen etkinlikler, GODKA hükümetleri nezdinde bir sivil toplum gündemi yaratarak, yaşanan sorunlar hakkında ulusal ve bölgesel düzeyde yapılan sivil toplum çalışmaları ile sosyal farkındalık yaratmaya çalışan informal network'lerin güçlenmesini sağladı. Her etkinliğe, farklı deneyim ve altyapıdan gelen, aralarında sivil toplum temsilcileri, akademisyenler, aydınlar, politikacılar, medya temsilcileri ve diğer kanaat önderlerinin de bulunduğu kişiler katıldı. Her etkinlik katılımcılar için bölgeden farklı deneyimleri, sorunları, iyi örnekleri ve sorunlara yaklaşımları öğrenip paylaşabilecekleri, ve DAD çerçevesi içerisinde gelecekte ele alınacak konulara altyapı oluşturacakları bir platform oldu.

DEMOKRASİ DESTEK DİYALOĞU KAPSAMINDA GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA BÖLGESİNDE KADINLARIN KAMU HAYATINA KATILIMININ GÜÇLENDİRİLMESİ: TARİHSEL ARKAPLAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde demokratik değerlerin zemin bulup yerleşmesi, 2003 yılında "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika (GODKA) Girişimi"nin ortaya atılması üzerine, son zamanlarda sıkça tartışılan uluslararası politika konularından biri olmuştur. Bölgede demokratikleşme yönünde değişime ihtiyaç olduğu gerçektir, ancak bu sürecin nasıl ve hangi dinamiklerle yaşanacağı konusunda daha somut sonuçlara varılması gerekmektedir.

Bu konuda somut adımlar, çeşitli uluslararası toplantılarda atılmaya başlanmıştır. Bölgede ortaya çıkan ilk girişimlerden bir tanesi, hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarının demokrasi, insan hakları, ve uluslararası hukuk ihlallerini tartışmak üzere bir araya geldiği Sana'a Konferansı'dır. Sana'a Konferansı'nın sonunda, katılan hükümet delegasyonları tarafından onaylanan ve hükümetler arası bir siyasi plan belgesi niteliği taşıyan Sana'a Deklarasyonu ortaya çıkmıştır. Belge, bölgede düzenlenecek olan diğer toplantı ve girişimler için bir başlangıç noktası olmuştur. Bu reform çağrısı bölgede daha sonra yapılan bir dizi toplantıda da tekrar edilmiştir (Akabe, Aralık 2003; İskenderiye, Mart 2004; Arap Zirvesi Tunus, Mayıs 2004).

Bu girişimlerin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ilerletilmesi, hükümetler, sivil toplum temsilcileri ve özel sektöre demokrasi ve insan hakları için ortak hareket fırsatı sunmaktadır. Bölgedeki hükümetler, sivil toplum temsilcileri ve özel sektör, kendi aralarındaki işbirliğinin önemini her fırsatta vurgulamaktadır. Bu, aynı zamanda, GODKA Bölgesi'nde demokrasi ve insan haklarını güçlendirmek için, hükümet ve sivil toplumun, fikirlerin paylaşılması ve stratejilerin oluşturulması amacıyla katılabileceği süreçlerin benimsenmesini ve belli takip aktivitelerinin kolaylaşmasını da sağlamaktadır.

Bu görüşler ve beklentiler çerçevesinde, 8-9 Haziran 2004 tarihlerinde toplanan ve Türkiye'nin de demokratik ortak olarak davet edildiği G-8 zirvesinde çok yönlü bir reform çerçevesi belirlenmiştir. Zirvenin "İlerleme ve Ortak Gelecek için Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Ortaklık" başlıklı sonuç bildirisinde, Arap ülkeleri ve komşularında demokratik ilerleme ihtiyacına hem bölgeden hem de bölge dışından gelen talepler doğrultusunda hız kazandırılması amacı ile Demokrasi Destek Diyalogu'nun başlatılması öngörülmüştür.

İtalya, Türkiye ve Yemen söz konusu girişimi başlatacak ülkeler olarak belirlenmiştir. Her ülkeden bir sivil toplum kuruluşu sonuç bildirisinde belirtilen girişime ilişkin strateji geliştirme ve gerçekleştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Türkiye'den girişimi yürütecek olan TESEV'in ortakları İtalya'dan 'No Peace Without Justice' ve Yemen'den 'Human Rights Information and Training Center' isimli kurumlardır.

Bu girişimin merkezinde, toplumun bütün kesimlerini bölgede bütün olarak diyaloga ve strateji planlamaya dâhil etmek için tasarlanmış, demokrasi ve insan hakları konusunu da güçlendirmek için oluşturulan Demokrasi Destek Diyalogu vardır. Bu projenin ana hedefleri, GODKA'da hükümet temsilcileri ve sivil toplum arasındaki ilişkileri güçlendirmek, hükümet dışı entelektüellerin, medya temsilcilerinin ve sivil toplum uzmanlarının katılımlarını sağlamak ve Demokrasi Destek Diyalogu'nun öncelikli konuları üzerine belirli reform girişimlerini kolaylaştırmaktır. Bu hedeflerin, bölgedeki sivil toplumu ve hükümetleri de dahil ederek yapılacak bütün aktivitelere yansıtılması, yapıcı bir diyalog alışkanlığını, konsültasyonu ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla önemlidir.

Demokrasi Destek Diyalogu'nun üstünde yoğunlaşacağı konulardan biri, kadınların kamu hayatına katılımlarının güçlendirilmesidir. 25 Kasım 2004 Demokrasi Destek Diyalogu Roma Bakanlar toplantısında da üzerinde uzlaşmaya varıldığı gibi, "demokratik gelişmenin sağlanabilmesi için kadınların toplumda aktif rol üstlenmeleri gerekmektedir. Kadınların demokratik süreçlere aktif katılımının teşvik edilmesi öncelikli önem taşımaktadır. Demokrasi Destek Diyalogu kadınların siyasal yaşama katılımının artırılmasını ve demokratik proje ve programlara katkıda bulunmalarını amaçlayan çalışmaları destekleyecektir."

GODKA bölgesinde cinsiyet ayrımcılığı önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar diğer pek çok bölgede olduğu gibi burada da sadece kadın oldukları için toplumun en dezavantajlı kesimini oluşturmaktadırlar. Cinsiyet eşitsizliği kadınlar arasında okuma yazma oranının çok düşük düzeylerde olmasıyla perçinlenmektedir. Birçok ülkede kadınlar hala siyasal haklarını yeterli düzeyde kullanamamakta, kadınların sosyal ve siyasal katılımlarının önü kesilmektedir. Cinsiyet ayrımcılığına dayalı olarak ortaya çıkan bu eşitsizlik bölgede demokratik reformun önünde bir engel oluşturmaktadır. Kadınların toplam nüfusun yarısını oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, karar alma mekanizmalarında erkeklerle birlikte söz sahibi olarak ortak geleceklerini beraber şekillendirmeleri gerekmektedir.

GODKA bölgesindeki kadın hareketi, demokrasi yolunda atılacak adımların ve siyasi değişimin ana dinamiği olabilecek konumdadır. Bölgede sivil toplum diğer ülkelere kıyasla yeni gelişmeye başlayan bir olgu olmasına rağmen, kadın konusunda çalışan kurum ve kişiler sivil toplumun çoğunluğunu oluşturmakta ve başarılı etkinliklere ve kampanyalara imza atmaktadır. Kadınların özel alanda saygınlık ve kamusal alanda eşit haklar mücadelesi, sivil toplumun yürüttüğü bir çaba olmanın ötesinde, ilgili devlet ve hükümetlerin de ilgilendiği ve reform önerilerine açık olduğu bir alan olmalıdır. Hükümetler reform için sivil toplumla işbirliği içinde olmalıdırlar.

Demokrasi Destek Diyalogu, bu amaçla hareket ederek bölge ülkelerinin resmi düzey temsilcileriyle sivil toplumu bir ortak hareket platformunda bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Her ülkenin kendi özel şartları içerisinde ve dünyadaki gelişmelerle bağlantılı olarak, kadınlara ilişkin ve kadınların katılımıyla bir gündem belirlemesi ve bu gündem doğrultusunda yerel ve uluslararası platformlarda aktif rol oynamasının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçla, 20-21 Haziran 2005 tarihlerinde bölgeden resmi ve sivil temsilcilerin katılımı ile düzenlenecek olan uluslararası toplantı, bu alanda gerçekleştirilecek olan aktivitelerin ilki olacaktır. İstanbul'da düzenlenecek olan bu toplantıda kadının kamu hayatına katılması konusu ele alınacaktır. Toplantı, Demokrasi Destek Diyalogu'nun genel amaçları doğrultusunda demokrasi için bir çalışma platformu oluşturulması ve ikili ilişkiler kurulması için uygun bir ortam yaratılmasını hedeflemektedir. Oluşacak olan sürecin demokrasiyi çeşitli kanallar aracılığıyla desteklemesi beklenmektedir.

Program
Kadınların Kamu Hayatına Katılımının Güçlendirilmesi ve GODKA Bölgesinde
Demokratikleşme
Uluslararası Sempozyum

20 21 Haziran 2005,
Dedeman Hotel, İstanbul

20.Haziran.2005, Pazartesi

8.30 9.00	Kayıt ve kahve
9.00 10.00	Açılış Konuşmaları
	Can Paker, Başkan (TESEV) Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Türkiye Mensur Akgün, Dış Politika Program Direktörü (TESEV) Yeşim Arat, Boğaziçi Üniversitesi
10.00 12.00	Panel I: Kadın, Siyasal Katılım ve Demokrasi
	Moderatör: Binnaz Toprak, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye Rola Dashti, Seçme-Seçilme Hakkı Savunucusu, Kuveyt Yasser Abdel Gawad, Center of Women's Issues, Mısır Jamila Bargach, Rabat National School of Architecture, Fas Ayşe Bilge Dicleli, KA-DER, Türkiye Hülya Gülbahar, TCK Kadın Platformu, Türkiye
12.00 13.30	Öğle Yemeği
13.30 15.00	Panel II: Kadın, Şiddet ve Demokrasi
	Moderatör: Ayşe Gül Altınay, Sabancı Üniversitesi, Türkiye Nadia Hajal, Birzeit University, Filistin Sahar Saba, Revolutionary Association of the Women of Afghanistan, Afganistan Fatma Khafagy, Ombudsman - Kadına Yönelik Şiddet, Mısır Nebahat Akkoç, KA-MER, Türkiye
15.00 15.15	Kahve Arası
15.15 17.00	Panel III: Kadın, Sosyo-Ekonomik Yaşam ve Demokrasi
	Moderatör: Şemsa Özar, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye Afamia Kaddour, American University of Beirut, Lübnan Afrah Al-Zouba, Society for the Development of Women and Children, Yemen Sakena Yacoobi, Afghan Institute of Learning, Afganistan
18.45	Otelden hareket
19.15 20.15	Teknede kokteyl
20.30	Akşam Yemeği / Feriye Lokantası

21.Haziran.2005, Salı

- 9.00 10.45 Atölye 1: Siyasal Katılım
Moderatör: Nükhet Sirman, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye
- Atölye 2: Şiddet
Moderatör: Zeynep Gambetti, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye
- Atölye 3: Sosyo-Ekonomik Yaşam
Moderatör: Fatmagül Berktaş, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
- 10.45-11.00 Kahve Arası
- 11.00 12.30 Kapanış Oturumu
Moderatör: Yeşim Arat, Boğaziçi Üniversitesi
Dina Zorba, Sharqiyat Institution, Ürdün
Rajaa Khuzai, National Council for Women, Irak
Selma Acuner, KADER, Türkiye
Hatoon Al Fassi, King Saud Üniversitesi, Suudi Arabistan
Elaleh Koolae, Tahran Üniversitesi, İran
Ayşe Böhürler, Kültür ve Eğitim Programları Yapımcısı,
Kanal-7, Türkiye
Shahida Jamil, Eski Adalet Bakanı, Pakistan
- 12.30 13.00 Kapanış Konuşmaları
Emma Bonino, Avrupa Parlamentosu Milletvekili / No Peace
Without Justice
Nimet Çubukçu, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı
- 13.00 14.30 Öğle Yemeği

AÇILIŞ KONUŞMASI
MENSUR AKGÜN, DİREKTÖR
DIŞ POLİTİKA PROGRAMI, TESEV

Değerli misafirlerimiz tekrar Hoş geldiniz,

Adım Mensur Akgün.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın Dış Politika Program Direktörüyüm.

Yani buradaki tüm aksaklıklardan sorumlu tutulacak kişi benim.

Ancak burada bulunmamın sebebi biraz daha akademik.

Ben size, bizim bu konferansı düzenlememizin asıl nedeni olan demokrasi ve demokratikleşme konusunda ne düşündüğümüzü aktarmak istiyorum.

Niyetim demokrasinin ve demokratikleşmenin ne olduğu gibi derin tartışmalara girmek değil.

Kadın konusunun demokratikleşme açısından neden önemli olduğunu da anlatmaya, daha doğrusu hatırlatmaya çalışmayacağım.

Benim yapacağım kısaca Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin demokratikleşmesi için ne yapılması gerektiği konusundaki görüşlerimizi sizlerle paylaşmak.

Aslına bakarsanız bu görüşlerimizi çok daha detaylı olarak girişteki yayınlarımızı sergilediğimiz masada bulabilirsiniz.

Geçtiğim yıl düzenlediğimiz NATO toplantısı vesilesiyle TESEV bünyesinde yaptığımız bir çalışmada bu görüşlerimizi bir "paper" içinde toparlamıştık.

Ama ben yine de demokratikleşme konusunda ne düşündüğümüzü sizlere kısaca özetlemeye çalışacağım.

Umuyorum ki ortak noktalar bulmak mümkün olacaktır.

* * *

Bizce, demokratikleşme ancak kurumsallaşma ve katılım boyutlarının el ele gelişmesiyle birlikte mümkün.

Kurumsallaşmadan, demokratik katılım istikrarsızlığa ve sadece bir kez yapılacak seçimlere neden olabilir.

Kurumsallaşma ile katılım talepleri arasındaki denge ya da modus vivendi, Batı demokrasilerinde uzun yıllar süren mücadelelerin sonucunda ortaya çıkan geleneklerin yardımıyla sağlanabilmiş ve sürdürülebilmiştir.

Yeni yeni demokratikleşen ülkelerde ise, geleneğin yokluğu uluslararası destek ile giderilmektedir.

Avrupa Konseyi, Avrupa Birliđi, AGİT ve hatta NATO demokratikleşmenin kurumsallaşmasında, özellikle Orta ve Dođu Avrupa ülkelerinde önemli rol oynamış, oynamaya da devam etmektedir.

Bu kurumların, ama özellikle de Avrupa Birliđi'nin Türkiye'nin de demokratikleşmesine katkısı büyüktür.

Gönül rahatlığıyla iddia edebilirim ki, AB'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri olmasaydı, Türkiye'nin bugünkü demokratikleşme düzeyini yakalaması mümkün olmazdı.

Türkiye'nin kurumsal yapısını deđiştirmek için konan eşikler/benchmarking, sivil toplumun güçlenmesine, kurumsallaşma ile katılım arasındaki hassas dengenin istikrarlı bir şekilde yeniden üretilmesine ve daha da çok demokratikleşmesine yol açtı.

Biz, kendi deneyimizden hareketle, bölgenin de demokratikleşmesi için bir benchmarking mekanizmasının kurulmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Ve bunun devlet ile sivil toplumun bir araya geldiđi platformlar içinde şekillenmesinin istikrarlı bir demokratikleşmeye yardımcı olacağına inanıyoruz.

G8 kararlarından ve Demokrasi Yardım Diyalođu sorumluluklarımızdan bađımsız olarak, zaten bu anlayışımızı da daha önce düzenlediğimiz toplantılarda hayata çoktan geçirdik.

Ancak arzumuz resmi temsilcilerin bizi yönlendirmesi deđil, bizi sabırla dinlemesi, her platformda ortaya atacağımız önerileri göz önünde bulundurması.

Bunu kendi ülkemizde başardık.

GODKA bölgesinde de başaracağımıza inanıyoruz.

Kaldı ki zaten demokratikleşmenin hedefi olan pek çok alanda da bu kriterler mevcut.

Mesele başarımızı ölçmeye, benchmarking'e geldiğinde bugün burada bulunmamıza neden olan cinsiyet ayrımcılığından doğan sorunlar konusunda bile kriterlerimiz var.

Elimizin altında ... tarihli CEDAW sözleşmesi ve Ek Protokolü bulunmakta.

Ancak gerçekçi olmak gerekirse başarılı olmamız, demokratikleşmenin gelişmesine katkıda bulunmamız sadece bize, yani sivil topluma ve demokratlara bađlı deđil.

Resmi toplumun da, uluslararası toplumun da yapması gereken çok şey var.

Her şeyden önce de demokrasinin yeşermesi ve onun ön koşulu olan kadın haklarının korunması için uygun ortamın yaratılması gerekiyor.

Uygun ortamın yaratılması için de:

1. Öncelikle Filistin sorununun çözülmesi yolunda samimi çaba harcanması, adalet duygusunun daha fazla incilmeyeceđi bir çözümün bulunması şart.

Filistin sorununun demokratikleşme karşıtlarınca en azından koz olarak kullanılmaması için çözüm kaçınılmaz.

1. Filistin sorunu kadar önemli bir başka faktör de, Irak sorununun çözümü. Toprak bütünlüğü korunmuş, istikrarlı ve demokratik bir Irak'ın oluşmasına verilecek destek, bölgenin demokratikleşmesine verilecek destekten ayrı düşünülemez.
2. Demokratikleşme bölgenin tümünün güvenlik gereksinimlerinin de etkin bir şekilde karşılanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda AGİT benzeri işbirliksel güvenliğe dayanan bir mekanizmanın kurulması ve bölgenin kitle imha silahlarından barışçıl yöntemlerle arındırılması ihtiyacı göz önünde bulundurulmalıdır.

1. Güvenlik gereksinimleri bağlantılı olmakla birlikte, aslında bağımsız bir koşul ya da değişken olarak bölgenin uyması istenen temel normların bölge dışı aktörler tarafından da benimsenmesi gereği dikkate alınmalıdır.

Demokratikleşmenin taşıyıcısı olan iç ve dış tüm aktörlerin meşruiyeti için Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, herkesin devletler arası sistemin Westphalia'dan bu yana gelişmiş normlarına uyması, insan hakları prensipleri sadık kalması, insancıl hukukun temel ilkelerini görmezden gelmemesi şarttır.

Saygıdeğer konuklarımız, sözü toplantının ana temasına ilişkin konuşma yapmak üzere Prof. Dr. Yeşim Arat'a bırakmadan önce hepinize TESEV adına tekrar hoş geldiniz diyorum. Saygılarımla...

AÇILIŞ KONUŞMASI
CAN PAKER
TESEV YÖNETİM KURULU BAŞKANI

Sayın Dışişleri Bakanı, Değerli Misafirlerimiz,
Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı, TESEV adına, hepinize İstanbul'a hoş geldiniz demek istiyorum. Bugün burada kadınların kamu hayatına katılımı ve bunun demokrasiye katkısı gibi önemli ve ciddi bir konuyu tartışmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Böyle çok uluslu, çok çeşitli bir grubun bu konuyu tartışmak ve kadınların kamu hayatına katılımlarını güçlendirecek yeni öneriler sunmak üzere toplanmış olduğunu görmek gerçekten cesaret verici. Bu tartışmayı, dünyanın spesifik bir bölgesine, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya odaklanarak yapacağız.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da kadınlar toplumun en mağdur kesimini oluşturmaktadır. Eğitimin en çok vurgulandığı ülkelerde bile, okur yazar oranı %35 civarında seyredilmektedir. Bununla birlikte kadınlar bölgede demokratikleşme hareketinin önde giden temsilcilerinden olmayı başarmışlardır. Sivil toplum bölge için yeni bir kavram olmakla birlikte, kadın konusunda çalışan bireyler ve kuruluşlar sivil toplum içerisinde önemli bir yer teşkil etmekte ve başarılı kampanyalar yürütmektedirler. Bu gerçekler ışığında, bölge ülkelerinden ve Türkiye'den kadınlar arasında sosyal, ekonomik ve politik mücadele bağlamında bir iletişim kanalı rolünü oynamak Türkiye açısından son derece önemlidir. Bu sadece Türkiye'nin AB'ye üyelik beklentisi sebebiyle değil, aynı zamanda Türkiye'deki kadınların eşitlik, daha iyi yaşam koşulları, iş, siyaset ve kamu hayatına daha aktif bir katılım için ortaya koymuş oldukları güçlü ve organize talebin etkisiyle çok önemli bir konu haline gelmiştir.

Kadınların toplumsal hayatının her safhasında yer edinmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği, demokrasinin olmazsa olmazlarından. Hepimizin bildiği gibi, kadın okur yazar oranının düşüklüğü, eğitim eşitsizliği, namus cinayetleri, medeni hak eşitsizliği ve siyasal katılımın eksikliği, hala geçerliliğini sürdüren problemlerdir.

Tüm bu sorunlara rağmen, sözkonusu bölge, kadınların haklarını savunan kuvvetli bir sivil toplum oluşumuna sahiptir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden kadınlar üzerine çalışan sivil toplum temsilcilerini bugün ve yarın dinleme fırsatını bulacağız.

Türkiye'de de kadın hareketi cumhuriyetin kurulmasından beri aktiftir. Günümüzde ise, Türkiye'de yaklaşık olarak 360 kadın örgütü bulunmaktadır. Kadın örgütleri bugüne kadar kadınlar ve devlet arasında iletişimi sağlayan bir rol üstlenmişlerdir. Bunun en yakın ve iyi örneklerinden biri de, bazı STK'ların, Türk Ceza Kanununun değiştirilmesi sürecinde, karar alma mekanizmaları içinde aktif yer almasıdır.

Ben burada bu örgütlerin başarılarından ve verdikleri değerli mücadeleden uzun uzun bahsetmeyeceğim. Ancak şunu belirtmeden de geçemem: Bu örgütler kadınların güçlendirilmesiyle ilgili yaptıkları çalışmalarla Türkiye'de genel anlamda DEMOKRASİNİN yerleşmesine de katkıda bulunmaktadırlar.

Ancak, unutmamalıyız ki, dünyanın hangi bölgesi olursa olsun, kadınların sorunlarının çözülebilmesi için TOPLUMSAL bir seferberliğe ihtiyaç vardır. Bizler üzerimize düşenleri sosyal bir sorumluluk hissiyle, kamu kuruluşlarının, sivil toplumun ve medyanın ortaklaşa çalışmalarıyla yerine getirmeliyiz. Kadın örgütlerinin yürüttüğü kampanyalar, kamuoyu oluşturma çabaları ve diğer aktiviteler tek başlarına bir noktaya kadar başarılı olabilirler. Devletler kendi başlarına kotalar uygulayarak ve kadın erkek eşitliğini garanti altına

alarak ilerlemeyi sağlayabilirler. Tüm bu çabalar son derece faydalıdır, ancak kadınların durumunu güçlendirmek ve kurumsallaşmayı sağlamak için koordine edilmeleri gerekir. Bu yüzden, Meclisin, hükümetin, kamu kuruluşlarının, sivil toplumun, akademik camianın, sendikaların ve işveren örgütlerinin ortaklaşa hareket etmelerine özel önem veriyoruz.

Bizim TESEV olarak Demokrasi Yardım Diyalogu mekanizması içinde uygulayıcı kurum olarak yer almamızın başlıca sebebi de budur: sivil toplum - devlet diyalogunu geliştirmek ve kadın konusu gibi, demokrasinin olmazsa olmaz şartlarını bu diyalog süreci içerisinde yerine getirmek. Bildiğiniz gibi, Demokrasi Yardım Diyalogu, Haziran 2004'te gerçekleştirilen G-8 zirvesinin "Gelişme ve Ortak bir Gelecek için GODKA Bölgesiyle Ortaklık" başlıklı sonuç bildirgesinden çıkan bir mekanizmadır. Bu girişim, bölgede demokratik değerlerin yerleşmesi sürecine destek olmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, kadınların kamu hayatına katılımları konusunun tartışılması amacıyla, bölgeden ve Türkiye'den sivil toplum, akademisyen ve resmi kuruluş temsilcileri bugün burada toplanmış bulunuyor.

Şimdi, kürsüyü Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül'e bırakmadan önce, TESEV'in yönetim kurulu başkanı olarak size kısaca çalışmalarımızdan bahsetmek istiyorum.

TESEV, yeni yüzyılda Türkiye'nin en önemli gündem maddeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar; İyi Yönetişim, Demokratileşme, ve Dış Politikadır. Bu alanlardaki bütün çalışmalarımızın özünde demokrasiye katkıda bulunma fikri yatmaktadır.

Kısa zaman önce, imam hatip okulları, silahlı kuvvetlerin demokratik gözetimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda reform, Kıbrıs'ın geleceği ve azınlık hakları gibi konularda çalışmalar gerçekleştirdik. TESEV ayrıca kamu harcamaları ve kamu borcu, kamu yönetimi raporu, cari riskler ve yolsuzlukla mücadele gibi geniş bir yelpazede araştırmalar yürütmektedir. Tüm program alanlarında TESEV'in önceliği, akademik bilginin politika yapımı ve karar alma mekanizmalarında aktif olarak kullanılmasını sağlayabilmektir.

Ben sözü daha fazla uzatmadan, Demokrasi Yardım Diyalogu ortaklarımız olan İtalya'dan No Peace Without Justice'e ve Yemen'den Human Rights Information and Training Center'a teşekkür etmek istiyorum.

Ve Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül'ü, açılış konuşmasını yapmak üzere kürsüye davet etmek istiyorum.

**SAYIN ABDULLAH GÜL
DIŐIŐLERİ BAKANİ VE BAŐBAKAN YARDIMCISI
TÜRKİYE**

KONUŐMA METNİ

**“KADININ TOPLUMSAL HAYAT VE DEMOKRATİK GELİŐİM SÜRECİNDEKİ
ROLÜNÜN GÜÇLENDİRİLMESİ”**

Saygıdeđer Hükümet Temsilcileri,
Sivil Toplum Kuruluşlarının Deđerli Üyeleri,
Bayanlar ve Baylar,

Eő-baŐkanlıđını yürüttüğümüz Demokrasi Yardım Diyalogu'nun demokratikleőme alanındaki ilk tematik toplantısında sizlere hitap etmekten büyük memnuniyet duymaktayım. Demokrasi Yardım Diyalogu'nun diđer iki eő-baŐkanı İtalya ve Yemen'in deđerli temsilcilerini de bu vesileyle aramızda görmekten duyduğum mutluluđu özellikle ifade etmek isterim.

Ayrıca, bölge genelinden ve ABD ile İngiltere'den bu önemli toplantıya katılan siz deđerli konuklarımıza da en içten dileklerle hoş geldiniz diyorum. Demokrasi Yardım Diyalogu'nun açılıő toplantısı için seçilen ve son derece anlamlı bulduğum konu da őüphesiz toplantımızın önemini bir kat daha artırmaktadır. Nitekim, her zaman yeterli şekilde takdir edilmese de, kadınlar toplumlarımızın temel diređini oluőturmakta olup, demokrasinin ilerletilmesindeki rollerine çok önem vermemiz gerektiđini düşünüyorum.

Bu nedenle Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'na böyle bir sempozyumu düzenledikleri için teőekkür ediyorum. Bu kadar seçkin bir katılımcılar grubu arasındaki fikir alışverişinin, gelecekteki çalışmalarımıza sağlam bir ivme kazandıracağına inanmaktayım.

Sayın Konuklar,

Toplantımızın konusu, kadının sosyal ve siyasi hayattaki rolünün kuvvetlendirilmesi olarak belirlenmiőtir. Ancak bu konuya geçmeden önce, kısaca bu noktaya nasıl geldiğimiz üzerinde durmak istiyorum.

Bu toplantının önemi nedir? ve genel tablo içerisinde nereye oturmaktadır? Esasen süreç, karşı karşıya bulunduğumuz sorunların çözülmesi için bölgemizde reform ve modernizasyona olan ihtiyacın artan şekilde farkedilmesiyle başlamıőtir. Bu ihtiyaç, öncelikle bölgedeki insanların deneyim ve özlemlerini yansıtmakta olup, aynı zamanda uluslararası toplum tarafından da kabul edilen bir gerçektir.

Gerçekten de, bölge içinde ve dışında yapılan tüm çalışmalar, sahip olduđu büyük potansiyele rağmen, Orta Dođu bölgesinin, sürekli olarak küresel sosyal ve ekonomik kalkınma standartlarının gerisinde kaldığını göstermektedir. Bu gidiőatı tersine çevirebilmek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayabilmek, siyasi ve ekonomik reformları gerekli kılmaktadır.

İhtiyaç duyulan reformlar geniş bir alana yayılmakta, ancak öncelikle, hukukun üstünlüğü, őeffaflık, hesap verebilirlik, iyi yönetim ve siyasi çođulculuğun teővik edilmesi

gibi hususları kapsamaktadır. Bunu yapacak olan da bölge insanının kendisinden başkası değildir.

Nitekim, iki yıl önce Tahran'daki İKÖ Bakanlar toplantısında, meslektaşlarıma, öncelikle kendi evimizi düzene koymamız gerektiğini söylemiş ve bu amaçla gerekli adımları hızla atmamız çağrısında bulunmuştum. Bugün, memnuniyetle görmekteyim ki, bölgedeki yerel reform dinamiği artan bir ivme kazanmaktadır. Tüm bölgede, insanların kendi hayatlarını ilgilendiren kararlara katılma konusundaki arzu ve isteği artık belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Keza, uluslararası toplum da bölgedeki insanların ihtiyaç ve özlemlerini daha çok dikkate alan ve destekleyen bir yaklaşım içine girmiştir. Hal böyle olmakla birlikte, reform sürecinin kısa süre içinde mucizeler yaratmasını beklememeliyiz. Zira, arzu edilen boyutta bir değişim hiçbir zaman hızlı ya da kolay olmamıştır. Kaldı ki, demokrasi sürekli geliştirilmesi gereken bir olgudur. Bu nedenle, sabırlı ancak kararlı olmalı ve hedeflerimize ulaşabilmek için gerçek bir birlik ruhu içerisinde çalışmaya devam etmeliyiz.

Bu sürecin hızı ve niteliği bölgedeki insanların ve hükümetlerin ihtiyaç ve beklentilerine bağlı olarak şekillenecektir. Çünkü, demokrasi her toplumun içinden filizlenmekte ve bu süreç her ülkenin kendi özellik ve geleneklerine göre biçimlenmektedir. "Her koşul için tek model" gibi bir lüksümüz bulunmamaktadır. Evrensel olan, demokrasiye duyulan özlem ve bunun herkese sağlayacağı faydalardır. Gerçekten de, demokrasinin ilkeleri hiçbir din ya da kültürle çelişmez. Aksine, tüm inanç ve kültürlerin temsilcileri demokrasinin evrensel prensipleri etrafında buluşabilmektedir. Bu haliyle, demokrasi, tüm insanlığın iyiliğini öngören en geniş şemsiyeyi teşkil etmektedir. Bu nedenle, demokrasi ve onun sağladığı özgürlük ortamını temel hedefimiz olarak belirlemeli ve bunu sağlayabilmek için kararlı bir şekilde çalışmalıyız.

Öte yandan, demokrasiye giden yolun bazen zor tercihler içerdiği doğrudur. Esasen bu bütün dünyada böyle olmuştur. Ancak, son tahlilde, uzun soluklu düşünmeli ve kısa vadeli çıkar hesaplarının insanlarımızın refahı ve mutluluğu için gerekli olan kararları almamızı engellemesine izin vermemeliyiz. Zira, demokrasi, sürdürülebilir kalkınma ve kalıcı güvenlik için mümkün olan en iyi teminattır. Demokrasi, kaynakların akılcı ve adil kullanımı, insan potansiyelinin hayata geçirilebilmesi için en uygun araçtır. Türkiye'nin kendi deneyimleri bize bu gerçeği açıkça göstermektedir. Daha fazla özgürlük ve siyasi çoğulculuk, iyi yönetişime, bunun yarattığı sosyal ve ekonomik dinamizm de, huzur ve refaha giden yolu açmaktadır.

Saygıdeğer Konuklar,

Demokrasiye duyulan ihtiyaç üzerinde nispeten etraflıca durduktan sonra, şimdi de, kadınların toplum hayatındaki rolü konusunun bu tabloya nasıl bir katkı sağladığına değinmek istiyorum.

Basitçe ifade etmem gerekirse, kadınların toplum hayatındaki rollerinin güçlendirilmesi demokrasinin derinliği ve kalıcılığı ile doğrudan ilişkisi olan bir konudur. Toplumun yarısını oluşturan kadınların katkısı ve katılımı olmadan hiçbir ülke gerçek bir demokrasiye ulaşmayı ümit dahi edemez. Bölgedeki kadınların mücadelesini de işte bu nedenle bugünkü toplantımızın ana konusu olarak belirledik. Zira, tüm dünyada olduğu gibi bölgemizde de kadınlar maalesef, halen birçok konuda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu da tabiiyle, kadınlarımızın sosyal, ekonomik ve siyasi hayata katılımlarını önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Esasen, kadınların sorunlarına her düzeyde gösterilen ilgi son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Keza siyasi söylem olarak da kadın-erkek eşitliğine duyulan ihtiyaç daha fazla dile getirilmektedir. Ancak, pratikte halen yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Bu durum, özellikle, kadınların aile içindeki statüleri ile toplumsal kalkınma süreçlerine katılımları çerçevesinde görülmektedir. Artık bu konularda somut projeler üretme ve uygulama zamanı gelmiştir. Zira, kadınlar temel haklardan eşit şekilde yararlanmaktan hiçbir şekilde mahrum bırakılamaz.

Keza, kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın dini, yasal veya kültürel gerekçelere bağlanması da kabul edilemez. Nitekim, tarihte, İslam coğrafyası da dahil birçok bölgede kadınların sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik hayatın en ön saffarında yer aldıkları zamanlar olmuştur. Bu itibarla, kadınların bugünkü durumlarını sadece din ve geleneklerle açıklayabilmek mümkün değildir. Bu nedenle, kadınların toplum hayatına katılımlarını kısıtlayan yasal, siyasi ve psikolojik tüm engelleri ivedilikle kaldırmalıyız. Bu hususta, kadınları teşvik edici her türlü önlemi almamızdır. Bu doğrultuda, kanun ve düzenlemelerimizi yeniden gözden geçirmeli, önyargılarımızı bir yana bırakmalıyız. Bu süreçte, kadını bir formata sokmaya zorlamamalıyız; sürecin doğal akışı içinde gelişimine izin vermeliyiz. Esas olan onların katılımcılığınının teşvikidir.

Demokrasi Yardım Diyaloğu çerçevesinde gerçekleştirmekte olduğumuz çabaların bu yönde devam eden çalışmalara önemli katkıda bulunacağına inanıyorum. Bu süreçte, özellikle sivil toplumun oynayacağı role şahsen büyük önem atfetmekteyim. Zira demokrasiler yalnızca hükümetler tarafından yukarıdan aşağıya uygulamalarla inşa edilemez. Demokrasi, bireyin, toplumun ve bunların oluşturduğu kurumların ürettiği ve yaşattığı bir olgudur. Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, akademik kurumlar ve medya bu çabada önemli rol oynayacaklardır.

Bu nedenle, sözkonusu gruplar arasında sağlıklı bir iletişim ve diyalog tesis edilmesi amaçlarımıza daha etkin şekilde ulaşmamız için son derece önemli bir unsur teşkil etmektedir. Demokrasi Yardım Diyaloğu'nun temel amacı da tam olarak budur. Bu diyalog çerçevesinde, deneyimlerimizi, uygulamalarımızı ve tecrübelerimizden çıkardığımız dersleri paylaşmak için sivil toplum örgütleri ile Hükümet temsilcilerini bir araya getirmeyi hedefliyoruz. Amacımız, yapıcı ve açık bir diyalog geliştirmektir. Bu diyalog temelinde demokratik sistemin tüm alanlarına ilişkin ortak etkinlikler ve programlar geliştirmek de ana hedeflerimizden birini teşkil etmektedir.

Bu hedef doğrultusunda atılacak adımlar bakımından, siz değerli konuklarımızın katıldığı bu sempozyumdan daha iyi bir başlangıç düşünmüyorum. Eminim ki, katkılarınız bu sürecin daha ileri götürülmesi ve demokrasi kültürünün bölgemizde ve ötesinde daha da kuvvetlenmesi için son derece önemli bir katkı teşkil edecektir.

Ancak, bu sempozyum sadece bir ilk toplantı mahiyetindedir. Buradaki çalışmalarımızın etkin ve somut takibi yapılmalıdır. Bu doğrultudaki faaliyetlerin içeriği ve modaliteleri, sizlerin önerileri ve bu toplantının sonuçları ışığında şekillenecektir. Ancak, bu aşamada dahi rahatlıkla belirtebilirim ki, Türkiye'nin bölgedeki demokrasi ve reform çabalarına katkısı azalmadan sürecektir. Demokrasi Yardım Diyaloğu, bu çerçevede çabalarımız bakımından önemli bir araç olarak hizmet vermeye devam edecektir. İlgili hükümet ve STK'larla çalışarak, bölgemizde ve ötesinde olumlu değişimi özendirmeye, kolaylaştırmaya ve desteklemeye devam edeceğiz.

Hepinize ilginiz ve katılımınız için çok teşekkür ederim.

SAYIN NİMET ÇUBUKÇU
KADIN VE AİLEDEN SORUMLU DEVLET BAKANI
TÜRKİYE

KONUŞMA METNİ

“DEMOKRASİYİ BÖLÜŞMEK”

Sayın Konuklar, Sayın Basın Mensupları,

Burada farklı ülkelerden pek çok kadını bir arada görmek mutluluk verici. Böyle bir çatıyı oluşturduğu için TESEV'e teşekkür ederim. TESEV'in demokratikleşmeyi güçlendirmeye çalışan bir sivil toplum örgütü olarak elbet kadın mücadelesine duyarsız kalması beklenemezdi. TESEV'de tam bu noktada üzerine düşeni yapıyor.

Dün aranızda olamadım. Ancak Bakanlığımıza bağlı KGSSM genel müdürümüz toplantıyı takip ederek bana notlar aktardı. Yoksulluk, göç, işsizlik, ekonomik sorunlar ve savaşla içiçe pek çok ülkeden gelen kardeşlerimizin ortak sorunları vardı. Coğrafyaların yakınlığı, kültürlerin benzeşmesi, inanç benzerliği ve daha pek çok faktör bu bölgelerde yaşanan sorunları kadınlar için aynılaştırıyor. Ancak alınan notları okuyunca fark ettim ki çok da zenginleştirici bir coğrafya bu. Hepinizin çok cesur ve mücadelecı kadınlar olduğunu gördüm. Zor koşullar içinde toplumsal ve siyasal baskıların altında kadın mücadelesini yürütmek elbette kolay değil. İşbirliği bu noktada hepimiz için önem taşıyor. Burada biliyorum ki dayanışmaya, önemli rol modellere ve güç birliğine ihtiyacımız var. Bunları nasıl yapacağımız sorusuna gelince tüm bunları kendi dinamiklerimizi hayata geçirerek yapacağız. 10 kadının okumasını ülkesi için devrim sayan Afganistanlı Sahar'ın mücadelesinde olduğu gibi. Öğrendim ki Sahar mülteci kamplarında eğitim görmüş ve bugünlere gelmiş önemli bir rol model kadın. Onu hepimizin huzurunda tebrik ediyorum, cesareti ve mücadelesi için.

Genellemeler sorunların çözümünü zorlaştırıyor. Önyargılarda öyle. Ayrıca katı gelenekler, toplumsal baskılar, kadına biçilen binlerce yıllık rolün değişimini zor kılıyor. Ailelerimiz hepimiz için çok önemli elbette, ancak birey kimliğimizi de güçlendirmek zorundayız. Çocuklarımıza birey olmayı öğretmeliyiz ama aile değerlerimizi zayıflatmadan. Bunun bu coğrafya için zor bir bileşke olduğunu zannetmiyorum. Kadın mücadelesini aileyi zedeleyen bir mücadele olarak algılamamalıyız. Kadınların güçlenmesini ailenin güçlenmesini sağlayan en önemli unsur olarak görmeliyiz. Binlerce yıllık alışkanlıkları değiştirmek zor bunu biz de yaşıyoruz, zorla evlendirilen kızlar, töre cinayetleri, kadınların hayatına müdahale gibi yüzlerce ortak örneği biliyoruz. Ve hep mağdur kadınlar Önce gücümüzü fark etmeli, sonra da mücadele için güç birliği yapmalıyız. Kimseyi küçümsemeden, aşağılamadan, güçlünün değil zayıfın yanında olarak. Değişim bizden kadınlardan başlıyor.

Başarısı güç birliğine dayalı mücadelemizde hepimiz ile birlikte olmak benim için çok büyük mutluluk.

Şimdi de kadın mücadelesinde en önemli adımı olan sivil toplum örgütlenmesinin önemine değinmek istiyorum.

Devletler, toplumsal dönüşümlerini gerçekleştirebilmeleri için toplumlarındaki bütün zayıf aktörlerin yerini, durumunu ve genel bütçeden adil pay almalarını sağlamak, desteklemek ve denetlemek durumundadır.

Bu anlamda yapılan çalışmalar, aynı süreçten geçmiş farklı toplum ve siyaset tipleri taşıyan ülkelerin tecrübelerinin değerlendirilmesi ile uluslararası ortak bir yön kazanabilecektir.

İnsanlığın ortak geleceği, gerek çevrenin tahribatı, gerek toplumun zayıf aktörlerinin hukuk ve değerlerle korunmasındaki yetersizliği gibi birçok temel nedenden ötürü ortak algılanmak zorundadır.

İnsanlığın demokrasi mücadelesinde ki ortak deneyimleri, bizi sivil toplumun devlet üstündeki denetim işlevinin güçlendirilmemesi halinde, kurumsallaşmış ortak bir hayat projesi kurulamadığını gösteriyor.

Birey adına, bireyin varoluşunu koruyacak ve izleyecek olan sivil oluşumlar demokrasinin yeterli ivme kazanamadığı ülkelerde oldukça önemsiz ve işlevsizdirler. Buradan sivil toplum oluşumu gerçekleşmemiş toplumların, bilgi çağını ve demokrasiyi elde etmekte nasıl yenik düştüklerini görebiliriz. Meseleye başka bir açıdan baktığımızda ise demokrasi geleneği yerleşmedikçe sivil toplum hareketlerinin kurumsallaşamayacağını görebiliriz.

Bu tür toplumlarda konuşması en zor olan kişiler kuşkusuz aynı zamanda yönetsel işlevi olan temsilcilerdir. Bir yandan bir hükümeti temsil edip, bir yandan o hükümeti denetleyecek kurumlar adına çalışmak ancak demokrasiye özgü bir imtiyaz olmalı.

Biz bu çalışmada kendi aktörlerimiz için neler yapabileceğimize bakmak zorundayız. Bizim aktörlerimiz kimler? Kadınlar, yoksul kadınlar, eğitim ve fırsat eşitsizliği içindeki kadınlar. Örnekleri artırabiliriz, ancak şu anda örnekleri listelemenin bir fayda sağlayacağına inanmıyorum. Bunun yerine, demokrasi kurumlarının geçirdiği tecrübelerin, paylaşılarak yeniden üretilmesinin getireceği faydaların altını çizmek isterim.

Her demokrasinin kendi uygulamasına ve kültürel biçimine göre kendine özgü avantajları ve açmazları vardır. Mesela dünyada cinsiyet eşitliğinin en yüksek olduğu ülke İsveç'i ele aldığımızda şiddetin mümkün olduğunca azaldığını ama eşit işe eşit ücret ilkesinin İsveç'te henüz kurumsallaşmadığını biliyoruz.

O halde İsveç örneğinde avantajların neden avantaj olduğuna bakarken, dünyada çocukların en rahat ettiği ülke kabul edilen Finlandiya'daki tecrübe bize çocuk haklarındaki çitimizi belirlemekte yardımcı olacaktır.

Hangi tecrübe aramızda tartışma ve anlaşma konusu olursa olsun temel amaç, tecrübe bölüşümü ve sivil toplumla devlet diyalogunu geliştirmektir. Çok zor bir hedef gibi görünür, ama sadece şeffaflık ve toplumun kendi fotoğrafı ile karşılaşması sonucunda çok muhtemel büyük bir atak vaad eden diyalog ancak sorularımızı doğru sorduğumuzda ve cevapları çok yönlü duyduğumuzda bize yeni değerler üretme hakkı kazandıracaktır.

Ben hedefleri yüksek koymaktan yanayım. Eski bir Asya atasözüne göre hedefe ulaşamayacak bile olsan en kötü ihtimalle koyduğun hedefin yanına düşersin. Biz her hedefte olduğu gibi kadın meselesinde de en yakına düşmeyi hedefledik.

Kadın sorunlarını ülkemizin diğer sorunları içinde öncelikli hedeflerimiz arasına koyduk. Bu konuda Türkiye üç yıl içinde önemli mesafe kaydetti. Bunda hükümetimizin çalışmaları ile birlikte, kadın sivil toplum örgütlerinin kararlı tutumunun büyük payı var. Buradan onlara teşekkür etmek isterim. Elbette fikir ayrılıklarımız olacak ama bu bizi ülkemizde cinsiyet ayrımcılığının sonuçlarını gidermek için ortak çalışmaktan alıkoymamalıdır.

Biliyoruz ki kadınlarımızı kalkındırmadan ÷lkemizi kalkındıramayız. Kadına yönelik Őiddet ile m¼cadele etmezsek toplumun sađlıđını koruyamayız. Kadın sorunlarının çözüml¼ kadınlar¼ yapılan iyilik deđildir. Bu tüm toplumun geleceđine yatırım yapmaktır. Bunu yapmazsak toplumda adalet duygusunu nasıl yerleřtiririz? Demokrasinin yerleřmesinin sađlanması, geleceđe umut ve güvenle bakılmasını teđmin etmek için kadın sorunlarının herkesi kucaklayacak çözüml¼ için çaba sarf etmeliyiz. Gerçek çözüml¼ üretmeli, bu çözüml¼in toplumların kendi deđerleri ile uzlařmasını sađlamalıyız. Ancak o zaman yüksek bir kabul ve katılım ile çözüml¼ mekanizmaları harekete geçirebiliriz. Uluslararası dayanıřma, sivil toplum kurumlarının güçlendirilmesi, iktidarların etkin politikaları ile bu sorunların çözüml¼ünde yol alabileceđimize inanıyorum.

SEMPOZYUM RAPORU

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Demokrasi Destek Diyalođu bünyesinde düzenlenen ilk tematik toplantıyı Haziran 20005'te İstanbul'da gerçekleştirmiştir. "Kadınların Kamu Hayatına Katılımının Güçlendirilmesi ve Geniştirilmiş Ortadođu ve Kuzey Afrika (GODKA) Bölgesinde Demokratikleşme" başlıklı sempozyum bölgedeki reform ve demokratikleşme ihtiyacı bağlamında kadının rolü üzerine odaklanmıştır. Sempozyumun açılış konuşmalarında belirtildiđi gibi, kadının kamu hayatına katılımının güçlendirilmesi, demokrasinin kalitesi ve yaşatılabilmesi için son derece önemlidir. TESEV Başkanı Can Paker de, açılış konuşmasında kadınların çođu zaman bölgedeki demokratikleşme hareketlerinin önde gelen temsilcileri olduğunu vurgulamıştır.

TESEV Dış Politika Program Direktörü Doç. Dr. Mensur Akgün ise bölgenin demokratikleşmesi için kurumsallaşma ile katılım arasında denge sağlanması gerektiđini söylemiş, demokratikleşmenin bu iki boyutundan birinin diđerinin aleyhine güçlendirilmemesinin önemini altını çizmiştir. Akgün'e göre Batı demokrasilerinde uzun yıllar süren mücadelelerin sonucunda ortaya çıkmış olan bu denge yeni yeni demokratikleşen ölkelerde ancak dış destek ile sağlanmaktadır. Türkiye'nin demokratikleşme tarihi bunun en güzel örneđidir.

Kurumsal yapının deđişmesi, hukukun üstünlüđünün hayata geçirilmesi için uluslararası destek şarttır. Uluslararası desteđin anlamlı olması için de bölge ölkelerinin demokratikleşme yolunda atacakları adımların hassasiyetle izlenmesini sağlayacak kriterlerin belirlenmesi gerekir. Bu kriterler en iyi Demokrasi Yardım Diyalođu gibi devlet ile sivil toplumun bir araya geldiđi yerlerde şekillenebilir ve istikrar ile demokrasinin el ele gelişmesine yardımcı olur.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül de, konuşmasında her topluma uygun olacak tek bir model yaklaşımının işe yaramayacağını belirtmiştir. Ancak demokratik ilkelerin evrensel olduğunu da unutmamak gerekir. Bu sebeple, başka ölkelerin demokratikleşme deneyimleri bölgenin demokratik gelişimi açısından önem taşımaktadır. Can Paker'in de deđindiđi gibi, kadınların, Türkiye'de demokrasinin gelişimi ve sağlanması için vermiş oldukları mücadele diđer ölkeler için örnek oluşturmaktadır. Avrupa Birliđi, NATO, AĐT gibi uluslararası kuruluşlar daha önceden gerçekleştirmiş olan demokratikleşme süreçlerinde etkili olmuşlardır. Mensur Akgün'ün de ifade ettiđi gibi, Orta ve Dođu Avrupa ölkelerinin demokratik gelişimleri bu etkinin hissedildiđi süreçlerdendir. Kadın hareketi, demokratikleşme sürecinin yanında, bölgede mevcut diđer problemlerin çözümüne de katkıda bulunabilir.

Sempozyum, atölye çalışmalarıyla desteklenen üç ana panel, bölgedeki kadın hareketinin geleceđi üzerine bir sonuç oturumu ve açılış ve kapanış konuşmalarından oluşmaktadır.

Panel I: Kadın, Siyasal Katılım ve Demokrasi

Demokrasi Destek Diyalođu, GODKA bölgesinde demokrasi ve insan haklarının güçlendirilmesi için oluşturulmuştur. Demokratik gelişmenin gerçekleşebilmesi için kadınların aktif katılımı gerekmektedir. Demokrasi Destek Diyalođu bu katılımı sağlayabilmek için bölgede mevcut olan cinsiyet eşitsizliğini ele alacaktır. İstatistiklere göre bölgenin birçok ölkesinde kadınların siyasal katılımını artırmak için daha fazla çabaya gereksinim vardır. Bu nokta göz önünde bulundurularak, ilk oturumda, bölgedeki

cinsiyet ayrımcılığına karşı bugüne kadar kazanılmış başarıların ve deneyimlerin paylaşılmasına geçilmeden önce kadınların siyasette pasif kalmalarının nedenleri üzerinde durulmuştur.

Daha önce, kadınların siyasette aktif olarak rol almakla ilgilenmedikleri iddia edilmiştir. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar kadınların kamu hayatına katılımının önünde ilgisizlikten öte ciddi engeller bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmalardan bir kısmı açılış oturumunda tartışılmıştır. Bunlar iki genel başlık altında incelenebilir:

1. Toplumsal Baskı: Katılımcıların büyük bir kısmı bölge toplumlarının muhafazakar yapılarının kadınlara belli bir rol biçtiğini, bu durumun demokratik ve kültürel reformu engellediğini belirtmişlerdir. Önyargı ve ayrımcılık bölge genelinde yaygındır. Bu baskıların kaynakları;

- i. Din, daha özel anlamıyla İslam: Kuran'ın ve şeriat yasalarının kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde yanlış yorumlanması kadınlara erkeklere bağımlı bir rol biçmekte ve bu durum kadınların sosyal yaşamda yükselmelerini engellemektedir. Siyasette aktif olan kadınlar din karşıtı ve batı yanlısı olmakla suçlanmaktadır.
- ii. Aile yaşamı ve değerler: Aile kurumuna ilişkin değer yargıları kadının toplumdaki rolünü kısıtlamakta ve kadını kamu yaşamından izole etmektedir. Cinsiyet ayrımcılığının kaynağı olarak aile kurumu içerisinde yeniden üretilen yapılar görülebilir. Bölge kadınlarının kimlikleri, erkeklere ait olan sosyal yapılar tarafından biçimlendirilmektedir. Katılımcılar bölge toplumlarının kadın ve erkek hakları arasında bir denge ya da eşitlik oluşturmadıklarını belirtmişlerdir. Yine de kadın hareketi aile kurumunun yıkılmasına yönelik bir adım olarak görülmemelidir.
- iii. Güven: Toplumsal baskılar ve cinsiyetle ilgili belli önyargılar kadınları geri planda bir rol üstlenmeye zorlamaktadır. Toplum ve ailenin içine sinmiş güçlü engeller kadınları erkek egemen sosyal normlara bağlı kalmaya zorlamaktadır. Bu durumda, kadınlar kamu hayatına katılıp başarılı olabilmek için gerekli özgüvene ve desteğe sahip olamamaktadır. Kadınların demokrasi anlayışları da aslında bu erkek egemen değerler bütünü tarafından şekillendirilmektedir. Bu değerlerin kabul görmesi ayrımcı ve ataerkil sistemi yeniden üretmekte, böylece kadınlar bu değerleri içselleştirip uygulayarak sistemin devamlılığını sağlamaktadırlar.

2. Güçlenme: Kadınlar erkeklerin tersine kamu yaşamında aktif olmayı sağlayacak kaynaklardan faydalanamamaktadırlar.

- i. Ekonomik güçlenme: Kadınlar ekonomik olarak ailelerine bağımlıdırlar. Bu yüzden, erkekler gibi kendi kendilerine yetememektedirler. Ekonomik ayrımcılık da sosyal ayrımcılık gibi bölge genelinde yaygındır. Ekonomik destek olmadan, kadınların kamu hayatına katılıp ilerleme kaydetmeleri olanaklı gözükmemektedir.

- ii. Eğitim: Muhafazakar toplumlar kadınların eğitim almasını erkeklerin eğitime oranla daha az önemsemektedir. Kadınların kültürel rolleri aile odaklı olduğundan eğitimin değeri de bu duruma bağlı olarak ortadan kalkmaktadır. Kadınlar yeterli eğitim düzeyine ulaşamadıkça, siyasal farkındalık ve ilerleme yaratmak daha problemlidir bir hal alacaktır.

Türkiye'de değinilen bu problemlerle ilgili çalışmalar yapan çeşitli kurumlar bulunmaktadır. KADER'in (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) Türkiye'de de erkek egemen olan siyasal yaşama karşı mücadele deneyimi vardır. Türkiye'deki ceza ve medeni kanun reformları ile Mısır'da gerçekleştirilen evlilik yasası reformu bölge ülkelerinde elde edilen önemli başarılarıdır. Kadın milletvekilleri için kota uygulaması bölgedeki pek çok ülkede uygulamaya konmuştur.

Birçok katılımcı kadın erkek eşitliğinin sağlanması için pozitif ayrımcılık uygulamasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Örneğin Tunus'ta %25'lik bir hedef kota uygulanmaktadır, ve şu anda Tunus parlamentosunun %23'ü kadın milletvekillerinden oluşmaktadır. Fakat bunların yanında, Pakistanlı bir katılımcı kota uygulamasının rakip partiler arasında siyasal pazarlık aracı olarak kullanılabileceğini, ayrıca bu uygulamanın kadın vekillerin, kadın konusunda duyarlı olacağı varsayımından yola çıktığını vurgulamıştır.

Atölye I: Kamu Yaşamı

Panellerde tartışılan konulara paralel atölye çalışmaları, katılımcıların kadınların karşı karşıya bulunduğu problemlerle ilgili fikirlerini ve çözüm önerilerini paylaşmalarını sağlamıştır. Kamu yaşamı atölyesinden çıkan ana sonuçlardan biri kadınların sadece parlamentoda yer edinmekle yetinmesinin değil, kamu yaşamının her aşamasına aktif olarak katılımının gerekli olduğu gerçeğidir. Kadınların parlamentolarda sahip oldukları sandalye sayısı genelde kadının kamu yaşamına katılımının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun dışında birçok başka faktör de etkilidir. Kadınlar eşitliğin sağlanması için yerel düzeyde de katılımında bulunmalıdırlar. Kadınların parlamentoda temsil edilmesine geçmeden önce, kamu yaşamına erişimlerinin sağlanması gerekmektedir.

Yerel düzeyde katılım sosyal ve kültürel ayrımcılığa karşı mücadelede önemli bir araçtır. Yerel düzeyde iletişimin etkinleştirilmesi, ilgili panelde belirtildiği gibi, kadınların kamu yaşamına katılımına ciddi bir engel teşkil ettiği belirtilen güven problemini hafifletici bir etkiye de sahiptir. Toplumun alt katmanlarına ulaşabilmek kadının kamu hayatına katılımını artırmakta hayati değer taşımaktadır. Sosyal ve kültürel faktörler bağlamında, bir katılımcı İslam ve demokrasiyle ilgili bir tespit bulunmuştur. Katılımcı bölgede demokrasinin yerleşmemiş olmasından İslam'ın sorumlu tutulamayacağını, sonuç olarak İslam'ın bir inanç sistemi, demokrasinin ise bir uygulama olduğunu vurgulamıştır. Bölge elitlerinin gücü ellerinde toplamak ve bu durumu meşrulaştırmak amacıyla İslam'ı bir araç olarak kullandıkları da söylenebilir.

Bölgede kadınlar siyasal süreç içerisinde etkisiz aktörler olarak kabul edilmektedir. Radikal reformlar yapma yoluna gitmeden, kadınların siyasal süreç içerisindeki rolünü artırıcı adımlar atılabilir. Öncelikle, kadın bir adaya atılmış bir oy, statükoya karşı atılmış bir oy olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, sivil toplum örgütleri ile siyasal süreç arasındaki ilişki geliştirilmelidir. Türkiye'nin geçmişinde kimi kadın haklarının altının çizildiği, kimi daha önemlilerinin ise görmezden gelindiği bir devlet feminizmi dönemi bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları kendi hükümetleri nezdinde aktif lobicilik faaliyeti yürütmeli ve yasama sürecine katılmalıdırlar.

Panel II: Kadın, Şiddet ve Demokrasi

Kadına karşı şiddet dünya çapında bir problem olmakla birlikte, özellikle GODKA bölgesinde ciddi anlamda etkilidir. İstatistikler, hukuk düzenleri tersini söylese de, kadınların hala erkeklerin kendilerini dövme hakları olduğuna inandıklarını göstermektedir. Kadına karşı şiddet ile ilgilenen Mısırlı kamu denetçisi (ombudsman), bölgede yüz yüze gelinen problemlerle mücadele etmek için üç temel adım önermiştir. Bunlar;

1. Yararlı olacak stratejilerin üretilip geliştirilebileceği çalışmalar yapılması.
2. Şiddete maruz kalan kadınlara yönelik organizasyonlar oluşturulması ve bunların etkili olabilmeleri için yasal düzenlemelerle desteklenmeleri.
3. Kadınların kullanılabilir durumda bulunan servislere faydalanabilmeleri için çeşitli yolların ve destek mekanizmalarının kurulması.

Afganistan'dan bir katılımcı, yakın zamanda yaşanan rejimden bağımsız olarak, kadına karşı şiddetin her zaman görülen yerel bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcı deneyimlerine dayanarak demokrasiye ulaşılabilmesi, cinsiyet ayrımcılığının önünün alınabilmesi ve kadına karşı şiddetin son bulması için Taliban'a ait olsun ya da olmasın, köktendinci zihniyete bir son verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada, köktendinci zihniyetin Afganistan'da oynadığı merkezi rolün yok edilebilmesi için laiklik vazgeçilmez bir prensiptir.

Aile içi şiddet kadının demokratik süreçlere katılımının önünde ciddi bir engeldir. Şiddet, kadının gücünü azaltıp özgüvenini zedeleyerek, sosyal ve siyasal yaşama fiziksel anlamda katılımının önünü kesmekte, kadınların gerçek anlamda vatandaş olmalarını engellemektedir.

Şiddetin demokratik ülkelerde de (örnek, İskandinav ülkeleri) görüldüğü bir gerçektir, fakat bu durum sadece bu ülkelerdeki demokrasi eksikliğini göstermektedir. Bu durum, demokrasiden ne anlaşıldığının yeniden düşünülmesi mecburiyeti ortaya çıkarmaktadır. Aile içi şiddetin demokratik veya demokrasisi gelişmemiş ülkelerde yaşanması arasında da farklar bulunmaktadır. Demokratik ülkelerde, şiddet mağdurlarına destek veren kadın örgütleri, kadın merkezleri ve sığınma evleri gibi kurumsal mekanizmalar bulunmaktadır. Demokrasinin gelişmemiş olduğu ülkelerde ise böyle bir destek mevcut değildir ve bu durum kadınların şiddet çemberinden kurtulmasını güçleştirmektedir. Kısacası, kadınların aktif vatandaşlar olabilmeleri için şiddet konusu acil bir şekilde ele alınmalıdır.

Atölye II: Şiddet

Şiddet atölyesinde, uygulamaya geçilmeden önce bölge çapında kabul edilmesi gereken birkaç adımın altı çizilmiştir.

1. Atölyede kadınlar ve kadın örgütleri arasında bir ağ oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. Bu tip ağlar bölgedeki kampanyalara destek sağlamalıdır.
2. Kadın hareketi tarafından genel olarak kavgacı bir dil kullanılmaktadır. Bu tip çatışma üreten söylemler uzlaşma sağlanmasına engel oluşturmaktadır. Hareketin kullandığı dil gözden geçirilmeli ve etkili hale getirilmelidir.
3. Değişik şiddet türleri arasında bir ayırım yapılmalıdır. Kadın sünnetinden bahsedilirken bu uygulamanın, genellikle erkekler tarafından değil kadınlar tarafından gerçekleştirildiği, ancak kültürel kökenlerinin erkek egemenliğine dayandığı dikkate alınmalıdır.

4. Şiddet bölgenin bütününde egemendir. Bu şiddetten sadece kadınlar değil erkekler de muzdarip olmaktadır. Bu bağlamda kadına karşı şiddetle mücadele genel anlamıyla insan hakları çerçevesinde değerlendirilmelidir.
5. Kadına karşı şiddet konusu üzerine bir kurumsal çerçeve oluşturulmalı, hükümetler özel olarak bu konuyla ilgilenecek direktörlükler kurmalı ve kamu denetçileri (ombudsman) görevlendirmelidir.

Panel III: Kadın, Sosyo-Ekonomik Yaşam ve Demokrasi

Demokrasi sadece parlamentoda bulunan kadın milletvekillerinin sayısı ile ilgili bir konu değildir. Başarılı demokrasi sosyo-ekonomik refahı da içinde barındıran pek çok faktörün bir bileşkesidir. Kadının güçlenmesi yoksulluk ve ekonomik yeterlilik konularıyla yakından ilgilidir. Tüm bölgede, kadınlar sosyo-ekonomik dezavantajlara, şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu nedenle ekonomik destek GODKA bölgesinde kadının kamu hayatına katılımının güçlendirilmesi için hayati önem taşımaktadır.

Bölgedeki cinsiyet ayrımcılığı siyasal süreçlerden bağımsız bir hal kazanmıştır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda kadın konusu nasıl tekrar ana siyasal görüşler içine alınabilir ve nasıl öncelik taşıyan konulardan biri haline getirilebilir soruları akla gelmektedir. Kadın hareketi, özellikle de GODKA bölgesinde, elitler tarafından yürütülen bir hareket konumundadır. Bu yüzden, yerel örgütlenme bu hareket için vazgeçilmezler arasındadır. Ataerkil sistemlere karşı mücadeleyi canlandırmak için yerel uygulamalar hayati önem taşımaktadır. Ancak bu mücadele direkt erkeklerle karşı olarak algılanmamalıdır. Afgan Öğrenme Enstitüsü Başkanı, sağlık ve eğitimin bölge kadınının sosyo-ekonomik anlamda güçlendirilmesi için önemli olduğunu vurgulamıştır. Aslında, bölgedeki STK'ların küçük bir kısmı konuya sadece ekonomik anlamda müdahil olmaktadır. Örneğin, Pakistan'da kadınlara verilen krediler, kadınlara çoğu zaman sahip olamadıkları temel ekonomik gücü sağlamaktadır. Kadınların artık kendilerini ideolojik sebeplerle evlerine hapsedmemeleri, tam tersine sosyo-ekonomik olarak daha aktif bir rol üstlenmeleri gerektiği açıktır.

Atölye III: Sosyo-Ekonomik Yaşam

Kadınların oy hakkına sahip olmaları gerekli ve yararlıdır, ancak sorun bölge kadınlarını bu haklarını verimli bir şekilde kullanmaya ikna etme noktasında yaşanmaktadır. Baskın durumdaki ataerkil zihniyet, bölgede karar alma mekanizmalarını ciddi anlamda etkilemektedir. Bu ataerkil sistemle mücadele edilebilmesi için kadınların ekonomik haklara ve özgürlüklere sahip olmaları gerekmektedir.

Bu tespitlerden sonra atölye çalışması Türkiye ve Kuveyt'ten örneklerle devam etmiştir. Türkiye'nin GAP projesi Güneydoğu Anadolu'da maddi anlamda bir refah yaşanmasını sağlamıştır ancak aynı zamanda cinsiyet ayrımcılığının artmasına da çeşitli yollarla katkıda bulunmuştur. Maddi zenginlik erkeklerin elinde toplanmış, buna karşılık kadınlar dışlanmışlar ve tarımda çalışmaya zorlanmışlardır.

Kuveyt'te ise kadın ile erkek arasındaki fark yasalarda tanımlanmıştır. Kuveytli bir erkekle evlenen yabancı bir kadın otomatik olarak vatandaşlık almakta, buna karşılık Kuveytli bir kadınla evlenen yabancı bir erkek ve bu ilişkiden olma çocuklara vatandaşlık hakkı tanınmamaktadır. Bu durum, kadınların bölgede güçlerini meşrulaştırmak ve politikalarının devamını sağlamak için dini kullanan elitler tarafından, erkeklerin karşısında ikinci sınıf bireyler olarak görüldükleri gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kapanış Oturumu: Gelecek

Bu oturumda katılımcılara, kadınların problemlerini tanımlamaları, bunlara çözüm yolları bulmaları ve kadın hareketinin geleceğiyle ilgili öngöründe bulunmaları için üç soru sunulmuştur. Bu sorular; 'Birbirimize nasıl yardım ederiz?', 'Hangi konulara öncelik vermeliyiz?', 'Bölgedeki kadınların karşılaştığı zorluklara karşı mücadele veren STK'ları nasıl güçlendiririz?'

1. Birbirimize nasıl yardım ederiz?

- i. Özellikle tabu olarak kabul edilen konular üzerine konuşmak, güven duygusunun aşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu tip konuşmalarda ayrıca cinsiyet eşitliğinin nasıl sağlanacağı ve uygulanacağı da tartışılmalıdır.
- ii. Kadın hareketinin çalışmalarına destek olması amacıyla bölgesel bir parlamenterler ağı oluşturulmalıdır.
- iii. Mücadeleye sivil toplumun başarılı olmasında önemli etkisi bulunan özel sektör de dahil edilmelidir.
- iv. Tek bir cinsiyet üzerinden yapılan mücadele başarıya ulaşamayacaktır. Bu yüzden kadın hareketi insan hakları kavramı içerisinde değerlendirilmelidir.
- v. Bölgedeki kadın hareketleri arasında bir ağ oluşturulması aşamasında kilit rol oynayabilecek olan medyaya erişim sağlanmalı ve medyaya ilişkiler kurulmalıdır.

2. Hangi konulara öncelik vermeliyiz?

- i. Güven artırıcı önlemler: Sempozyum sırasında birçok noktada vurgulanan güven eksikliğini gidermek amacıyla güven artırıcı önlemler alınmalıdır. Bu önlemler, kadınların önlerine çıkan fırsatlardan sosyal eleştirilerden çekinmeden faydalanmalarını garanti altına alacak nitelikte olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, mükemmel yasal çerçeveler geleneksel önyargılarla mücadele etmede tek başlarına başarılı olamazlar.
- ii. Eğitim: Okur yazarlık oranı ve toplumsal bilinç eğitim olanaklarıyla yükseltilmeli, böylece kadınların önlerine sunulan fırsatların farkına varmaları ve haklarını etkili bir biçimde kullanabilmeleri sağlanmalıdır.
- iii. Erişim: Erişimi sağlamak amacıyla tek bir ülke tarafından tekelleştirilmeyen uluslararası elektronik bir iletişim ağı kurulmalı, aynı zamanda bilgisayarın ve internetin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Bu sadece bir eğitim meselesi değil, aynı zamanda işleyen bir iletişim ağı oluşturulması ve kadının genel anlamda güçlendirilmesiyle ilgili bir konudur.
- iv. Finansal güçlenme: Kadınların ekonomik durumlarının düzeltilmesi amacıyla kişisel mali durumlarının güçlendirilmesinin ve eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulamaya geçirilmesinin gerekliliği vurgulanmalıdır.

3. Bölgedeki STK'ları nasıl güçlendiririz?

- i. Söylem. Saldırgan olmayan, böylece STK'ları marjinalleştirmeyen bir söylem tutturulmalıdır.
- ii. Düzenleyici çerçeve. Kadınların siyasal sürece eşit bir şekilde katılımını sağlamak ve kadına karşı şiddetle mücadeleyi garanti altına alacak kurumsal denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- iii. İnsan Kaynakları. İletişim ağlarının ve STK'ların sağlıklı işleyebilmeleri için kaliteli insan kaynağına ihtiyaçları vardır.
- iv. Sürdürülebilirlik. Bölgedeki STK'ları desteklemek ve araştırma yürütmek amacıyla cinsiyet üzerine çalışan bölgesel bir enstitünün kurulması düşünülebilir.

Kapanış Konuşmaları

Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Nimet Çubukçu, sempozyumun, zengin bir coğrafyadan insanları bir araya getirerek sonucunda ortaklaşa hareket etme ve birliktelik ruhu oluşturma yönünde bir adım olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. GODKA bölgesi ülkelerine karşı hem içeride hem de dışarıda mevcut olan genelleme ve önyargıların değişimin önünde bir engel olduğunu vurgulamıştır. Demokrasilerin kadın hakları bağlamında kendine has avantajları ve dezavantajları olduğuna değinip, örnek olarak, istatistiki verilere göre İsveç'in en eşitlikçi devlet olmasına rağmen, eşit işe eşit ücret prensibinin bu ülkede halen uygulanmayı beklediğini belirtmiştir.

Nimet Çubukçu konuşmasına STK'ların kadın hareketinde oynadıkları önemli role değinerek devam etmiştir. Devlet ve sivil toplumun birlikte ve yaşam alanını paylaşarak yaşayacakları kurumsallaşmış bir modelin varlığı önemlidir. Hem bölge ülkeleri, hem de bölgedeki kadın hareketleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu ortaklaşa hareket etmemek için bir mazeret olamaz. Çubukçu, kadın olarak oynanan sosyal rollerin bireysel anlamdaki önemini vurgulayarak konuşmasını noktalamıştır.

Emma Bonino, İtalya ve GODKA bölgesindeki kadın hareketiyle ilgili kişisel deneyimlerine dayanarak önerilerde bulunmuştur. Demokrasi Destek Diyaloğu'nun bölgede değişim yaratma amacıyla oluşturulmuş mekanizmalar arasından sadece biri olduğunu hatırlatmıştır. Yakın gelecekte ortaya atılacağı düşünülen başka çerçeveler ve mekanizmalar, farklılıkları gelecek için bir umut ve birliktelik kaynağı olarak görülmelidir. Ortak problemler bulunmakla birlikte, bunlara yönelik pek çok çözüm de mevcuttur. Ulusal, bölgesel ve daha yerel yaklaşımlar birarada dikkate alınmalıdır. Fikirlerin ve deneyimlerin paylaşılmasıyla, yeni metodlar ve değişim yöntemleri geliştirilip uygulanacaktır. Bununla birlikte hukuk ve bu hukukun uygulanması arasındaki farklılıklar göz önünde tutulmalı, mükemmel yasal düzenlemelerin her zaman mükemmel uygulamaları beraberinde getirmeyeceği unutulmamalıdır.

Bonino, kadın hareketi açısından STK ağlarının faydasını vurgulamakla birlikte bu ağları oluşturmanın kendi başına bir çözüm olmadığını belirtmiştir. Bu ağlar hareketin bütününe güçlendirmek için gerekli araçlardır. Kadın hareketinin parçası konumunda olan kadınlar haklarını bilmelidirler. Oyunun kurallarının beklentilere göre uyarlanabilmesi için öncelikle uyarlamayı isteyenlerin, bu oyunun kurallarını bilip onun parçası olmaları gerekmektedir.

En son bölümde, Prof. Dr. Yeşim Arat sempozyumun genel bir özetini ve sonuçlarını içeren bir metin sunmuştur. Buna göre katılımcılar;

- a. Cinsiyet eşitsizliğinin bölge için hala bir problem teşkil ettiğini vurgulamışlar,
- b. Cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik problemler, düşük okuryazarlık oranları ve kadına karşı uygulanan şiddetle beslenerek, kadınların siyasal haklarını kullanmalarını ciddi anlamda kısıtladığını ve sosyal ve politik katılım olanaklarını engellediğini belirtmişler,
- c. Cinsiyet ayrımcılığının bölgedeki demokratikleşme çabalarının önündeki en önemli engellerden birisi olduğunu vurgulayıp, kadınların toplumun yarısını oluşturmalarından hareketle erkeklerle birlikte ortak bir gelecek belirlemede eşit rollere sahip olmaları gerektiğini ve bunun sağlanması için hükümetlerin somut ve gerçekçi uygulama ve mekanizmaları devreye sokmalarının gerekli olduğunu beyan etmişler,
- d. Düzenlenen sempozyumun başarısının bölge kadınları arasında kuvvetli bir iletişim ağının oluşturulmasına bağlı olduğunu vurgulayıp, ulusal düzeyde bağımsız gözlem ve denetleme organlarının kurularak ülkelerin CEDAW'ı onaylamalarının ve kadınla ilgili uygulamalarda yine bu anlaymayı temel kriter olarak kabul etmelerinin sağlanması üzerinde durmuşlardır.

Sempozyumda, hükümetlere kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve her tür ayrımcılığın yok edilmesi için gerekli olabilecek tüm mekanizmaları harekete geçirmeleri konusunda çağrıda bulunulmuş, ve bunun gerçekleştirilmesi için sivil toplum örgütlerine yeterli finansal desteğin sağlanmasını istenmiştir.

- SON -

ناشدت الندوة ال حكومات داخل المنطقة و خارجها لاتخاذ كافة التدابير الازمة لدعم و حماية قضية المساواة بين الرجل و المرأة و ازالة كافة اشكال التمييز علي اختلاف انواعها من خلال اتخاذ التدابير و الاليات اللازمة و القيام بدعم المؤسسات الاهلية بمساعدات مالية كافية لتحقيق هذه الغاية.

انتهى

تم ادارة "الحوار لدعم الديمقراطية" مشتركا مع منظمة (-No Peace Without Justice- NPWJ) من ايطاليا و منظمة (-Human Rights Information and Training Center- HRITC) من اليمن

اختتمت اياما بونينو الندوة بتقديم اقتراحات بناء على تجاربها الشخصية التي تتعلق بحركات المرأة في ايطاليا و منطقة الشرق الاوسط وافريقيا الشمالية و ذكرت ان "الحوار لدعم الديمقراطية" واحد من الاطر التي تم وضعها لاحداث تغ يي رفي المنطقة. و ينبغي ان ننظر الي البنيات والاطارات التي سيتم تاسيسها في المستقبل القريب بعين الامل و اليشر علي ال رغم من تبايناتها. نعم توجد مشاكل عامة مشتركة ولكن توجد ايضا ال عديد من الحل ول لهذه المشاكل. ينبغي اخذ الاساليب القومية و شبه الاقليمية و الاقليمية بعين الاعتبار في الوقت نفسه حتي تتمكن من وضع مناهج و اسس جديدة للتغ ي ير تقوم علي تبادل الاراء و التجارب. ومع هذا ينبغي مراعاة الفرق الواضح بين القوانين و بين تطبيق تلك القوانين فيلزم ان لا يُنسى ان وضع قوانين كاملة لا يعني الوصول الي تطبيقات كاملة مثلها في كل الاحيان.

واكدت بونينو بعد ان اشارت الي اهمية تأسيس شبكة بين المنظمات الاهلية ان هذه العملية ليست حلا في حد ذاتها . بل هي وسائل لا بد منها لتقوية الحركة ككل . فمن واجبات المرأة التي هي جزء من اجزاء حركة المرأة ان تعرف حقوقها. لان من اراد ادارة قواعد اللعبة وفقا لرؤيته عليه اولان ان يكون مدركا تلك القواعد و ان ي صير جزءا منها. و في نهاية الندوة استعرضت الاستاذة الدكتورة بشيم آرات نصا يحتوي علي خلاصة الندوة و نتائجها، وبناء عليه

المش ا ركون

اكد

- أ- ان عدم المساواة بين النوعين يمثل مشكلة عظيمة للمنطقة في الوقت الحال ي .
- ب- تواكب مشكلة عدم المساواة بين النوعين مشاكل اقتصادية و ارتفاع نسبة الامية و العنف ضد المرأة مما ي قيد استخدام النساء ل حقوقهن السياسية و يمنع امكانية مشاركتهن بالسياسة و الشؤون الاجتماعية.
- ج- ان التمييز القائم على النوع من اهم العوائق امام محاولات نشر الديمقراطية في المنطقة وقالوا استنادا الي حقيقة ان النساء تشكل نصف المجتمع ، فينبغي اذا ان تكون لها ادوار متساوية في اقرار ال مستقبل

واضافوا قائلين بان علي الحكومات القيام بمخاطبة كافة الاليات و لا جراء ات الواقعية التي تختص بالموضوع لتحقيق الغرض المذكور.

د- اشاروا الي ان نجاح الندوة متعلق بتشكيل شبكة اتصال قوي بين النساء في المنطقة و الي وجوب تأسيس منظمات مستقلة قومية للمراقبة و التفتي ش و الحصول علي موافقة الحكومات علي اتفاقية سيدا و (CEDAW)

"مؤتمر القضاء علي كافة اشكال التمييز ضد المرأة" و قبولها كمبدأ اساسي.

2-التعليم : ينبغي العمل على رفع نسبة المعرفة بالقراءة و الكتابة و الوعي العام بهدف توعية النساء بالخبرات المتاحة امامهن و واستخدام حق و ق من بصورة فعالة .

3-الاتصال : تأسيس شبكة الكترونية دولية لاحتكرها دولة واحدة بعينها و توفير السبل ل استخدام الحاسوب و الانترنت و هذه ليست مشكلة التعليم فقط بل هي موضوع له صلة بتأسيس شبكة فعالة و بتمكين المرأة بوجه عام.

4- التمكين المالي : ي ينبغي تعزيز الاوضاع المالية الشخصية للمرأة كما ينبغي التأكيد على وجوب تطبيق مبدأ " المساواة في الاجر وفقا للعمل "

3-كيف يمكن ان نقوم بدعم المنظمات الاهلية (ان جي او) بالمنطقة ؟

1- الاسلوب : استعمال غير عدائي في تناول الموضوع الذي قد يؤدي الي تهميش المنظمات الاهلية في المنطقة.

2- اقامة اطر عمل منظمة : تأسيس اجهزة تعمل كمؤسسات لل مراقبة و تحقيق التوازن و تتضمن مشاركة النساء بالعملية السياسية بشكل عادل و تكافح استخدام العنف ضد النساء.

3- ال موارد انسانية: تحتاج شبكات الاتصال و المؤسسات الاهلية المستقلة الي موارد انسانية لمواصلة عملها وتأثيرها .

4- الاستدامة : من المقترح تأسيس معهد اقليمي يقوم باجراء دراسات حول موضوع النوع و دعم المؤسسات الاهلية الكائنة في المنطقة.

الملاحظات الختامية

افادت السيدة نيمت جوبوكجو وزيرة شؤون الاسرة و المرأة بان الندوة تعد خطوة نحو رفع وعي التعاون و التضامن بين حشد من المشاركين ينتمون الى مناطق جغرافية غنية متنوعة. و اكدت ان التحيزات السلبية و اسلوب التعميم نحو دول منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية وكذلك داخل المنطقة تمثل عائق كبير امام التغيي ر. و اضافت قائل ة ان للنظم الديمقراطية م ميزات و نقاطها الخاصة بها بالنسبة لحقوق المرأة فدولة السويد على سبيل المثال - رغم انها تمثل افضل نموذج ل لمساواة بين البشر بحسب معطيات الاحصاءات- لم تقم بتنفيذ مبدأ " المساواة في الاجر مقابل العمل الواحد " حتى الآن.

وساقت نيمت جوبوكجو الحديث الي موضوع دور المنظمات الاهلية (ان جي او) المهم في حركة المرأة. و قالت ان وجود نموذج واقعي ت ت عايش فيه الدولة و المجتمع المدني سويا و يشتركان في ساحة حياة واحدة امرا فالحق الاهمية. هناك تباينات بين دول المنطقة و بين حركات المرأة في المنطقة. ولكن هذه التباينات ليست حجة مبررة لعدم التعاون بين الحركات. و اختتمت جوبوكجو خطابها بالاشارة الي اهمية تأثير الادوار الاجتماعية التي تلعبها المرأة في الادوار الفردية.

ثم استعرضت ورشة العمل بعض النماذج من تركيا والكويت (GAP) التركي ان يخلق مناخا حيث استطاع مشروع من الازدهار والرخاء في منطقة جنوب شرق تركيا كما كان المشروع سببا في ازدياد التمييز القائم على النوع بطرق مختلفة حيث اجتمع الثراء و مصادر الازدهار بيد الرجال وتم استبعاد النساء و اجبارهن على العمل في مجال الزراعة .

اما في الكويت فان التباين بين المرأة و الرجل محدد بالقوانين؛ فاذا تزوجت امرأة اجنبية بـرجل كويتي تك ت سب المواطنة تلقائيا و العكس ليس صحيحا إذ لا يمنح الرجل ا لاجنبي ال متزوج من ا امرأة كويتية و اولادهما من هذا الزواج حق المواطنة . فتظهر من هذا حقيقة ان نخبة اصحاب السلطة الذين يستخدمون الدين للحصول على تبرير قدرتهم و استمرار سياستهم بالمنطقة يرون المرأة اقل شأنًا من الرجل.

الجلسة الحرة:

تم عرض و توجيه ثلاثة اسئلة ل مشا ركين في الجلسة بشأن تحديد مشاكل المرأة و طرق حل هذه المشاكل و طرح رؤيتهم المستقبلية حول مستقبل حركة المرأة . و الاسئلة هي : " كيف يساعد بعضنا بعضا؟" و " و ما هي اولوياتنا " و "كيف يمكن ان تقوم بدعم المنظمات الاهلية (ان جي او) لمجابهة التحديات التي تواجهها النساء بالمنطقة"

1. كيف يساعد بعضنا بعضا؟

1- اجراء محادثات حول القضايا ال محظورة على الوجه الاخص التي من شأنها بناء الثقة و ينبغي ان تتناول تلك المحادثات موضوع كيفية تحقيق المساواة بين النوعين .

2- ينبغي تاسيس شبكة نواب محلية تدعم حركة المرأة.

3- ادخال القطاع الخاص في اطار عملية المكافحة الذي ربما كان له تاثير هاما في نجاح المجتمع المدني .

4- لا سبيل الى ال نجاح اذا قامت ال مكافحة على جنس واحد لذا ينبغي تقييم حركة المرأة في اطار حقوق الانسان.

5- عرض الموضوع على وسائل الاعلام و اقامة علاقات معها اذ ان وسائل الاعلام تلعب دورا رئيسيا في تاسيس شبكة تربط بين حركات المرأة في المنطقة.

2. ما هي اولوياتنا ؟

1- اتخاذ تدابير لبناء الثقة : ينبغي اتخاذ تدابير نحو بناء الثقة المفقودة التي اشارت اليها المشا رك ات مرارا و ينبغي ان تعمل تلك التدابير على زيادة الثقة و ان تضمن استفادة النساء من الفرص دون الخوف من تعرضهن ل لانتقادات الاجتماعية. فالاطر القانونية مهما بلغ كمالها لا تكفي وحدها للنجاح في مكافحة التحيزات التقليدية .

3. يجب التفريق بين انواع العنف . فمثلا اذا تحدثنا عن ختان المرأة فيجب ان نعرف انه يتم اجراء هذه العملية من قبل النساء لا الرجال في الحقيقة كما ينبغي العلم بان اساسها الثقافي يستند الي سيادة الرجال .
4. سيطرة العنف علي جميع ارجاء المنطقة حتي ان الرجال انفسهم يعانون من العنف مثل النساء . ولهذا ينبغي ادراج مكافحة العنف ضد النساء مكافحة ضمن حقوق الانسان بمعني عام.
5. اقامة تطار مؤسسي ي ختص بموضوع العنف ضد المرأة و علي الحكومات تأسيس مد يريات و تعيين مشرفين تنحصر مهمتهم في معالجة هذا الموضوع.

المحاضرة الثالثة: المرأة و الحياة الاجتماعية و الاقتصادية و الديمقراطية

الديمقراطية ليست عبارة عن عدد مقاعد النساء في مجلس النواب فقط بل الديمقراطية الناجحة هي مجموع عوامل متنوعة تشمل الازدهار الاقتصادي و الاجتماعي ان مسالة تمكين المرأة تعد وثيقة الصلة ب مواضع الفقر و ال اكتفاء الاقتصادي. تتعرض النساء ل سلبيات اجتماعية و اقتصادية و عنف و تمييز . لذلك يحظى الدعم الاقتصادي باهمية كبرى ل رفع مشاركة المرأة بالحياة العامة في منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية.

اصبحت التمييز القائم على النوع بالمنطقة غير ذى بعد سياسي و من ثم يجب ان نتساءل هنا كيف يمكننا ان نعيده الي مجري الحياة السياسية مجددا اذا كان قد وجد فعليا فيما مضى ؟ و كيف يمكننا ان نجعل قضية المرأة من ال قضايا ذات ال و لوية السياسية ؟ لاشك انه تتم ادارة حركة المرأة بمنطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية من قبل النخبة . و لاجل هذا ينبغي ان تصبح الحركة منظمة محلية حيث تعد عنصرا اساسيا ل ات ستغني عنه الحركة . ان الاجراءات المحلية الخاصة ب تشجيع مكافحة النظم الابوي علي جانب كبير من ال اهمية و لكن لا ينبغي ان تفهم هذه الحركة كحركة معارضة للرجال بشكل مباشر . و قد علق رئيس معهد التعليم الافغاني بقوله ان الصحة و التعليم عنصران في غاية ال اهمية لتمكين نساء المنطقة من الناحية ال اقتصادية و ال اجتماعية . و في الحقيقة ان عددا قليلا من ال مؤسسات ال اهلية لانش ارك في حل الموضوع ال امن ال جهة ال اقتصادية فقط فمثلا في الباكستان تتوفر انظمة القروض الممنوحة للنساء في الغالب القوة الاقتصادية ال اساسية التي لا يمكن لهن الوصول اليها وحدهن . فمن الجلي انه لا ينبغي ان ت حيس النساء انفسهن في ب يوتهن بناء علي اسباب ايولوجية بل الواجب ان يقمن بلعب دور اكثر نشاطا من ال جهة ال اقتصادية - اجتماعية.

ورشة ال عمل 3 : الحياة الاقتصادية - الاجتماعية

ان منح حق التصويت للنساء واجب و مجد ولكن المشكلة ال اساسية هي اقناع النساء بالمنطقة باستعمال حقوقهن بصورة فعالة و مثمرة. ان النظام الابوي المسيطر علي المنطقة باسرها يؤثر في عملية صنع القرار بصورة كبيرة . فمقاومة النساء ل هذا النظام الابوي ترتبط بحصولهن على حريتهن و حقوقهن الاقتصادية .

وقد تقدم المشرف المصري العام علي شكاوي العنف ضد المرأة با الاقتراحات

ال ثلاثة التاليه لمكافحة مشكلة العنف في المنطقة :

1. اجراء دراسات لوضع استراتيجيات (خط ط عامة) وتطويرها من اجل حل المشكلة.

2. تأسيس منظمات تهدف الى حماية النساء من ضحايا العنف ودعم تلك المنظمات بتدابير شرعية لزيادة تأثيرها.

3. تأسيس الهياكل ودعم الاليات بفرض تمكين النساء من الاستفادة من مراكز الخدمة المتوفرة.

وقد ذكر مش ارك افغاني قائلا ان العنف ضد المرأة له بعد وباء شائعا بغض النظر عن لنظام الحكم الذي شاهناه في السنوات الاخيرة و اكد المش ارك بناء علي تجاربه ان القضاء علي الفكر الاصولي سواء في طالبان او غيره ايعد امرا ضروري للوصول الي الديمقراطية ومنع التمييز القائم علي النوع و القضاء على العنف ضد المرأة. وان العنصرية مبدأ لا رجوع عنه لانتهاء الدور المركزي الذي يلعبه الفكر الاصولي .

يعتبر العنف العائلي عائق هام امام مشاركة المرأة في العملية الديمقراطية . فالعنف يضعف قوة المرأة ويوهن ثقتها بنفسها كما يقطع سبيل اشراكها بالحياة العامة والسياسة بالفعل بل انه يحرم المرأة من ممارسة حقوق ال مواطنة الكاملة .

تعم نشاهد العنف في الدول الديمقراطية ايضا ا (كما في الدول الاسكنديناوية) وهذا يدل علي ضعف الديمقراطية في تلك الدول ويدل علي ضرورة التأمل مرة ثانية في مفهوم الديمقراطية. فهناك فروق كبيرة بين وقوع العنف العائلي في الدول الديمقراطية ووقوعه في الدول غير الديمقراطية ف الدول الديمقراطية تحظى بوجود منظمات و مراكز وملاجئ مخصصة ل نساء لمساندة ضحايا العنف خلافا للدول غير الديمقراطية فانه لا توجد فيها مثل هذه المعونات والدعم اللازمة لتخليص النساء من قبضة العنف الفاسد. والخلاصة انه ينبغي تناول موضوع العنف بصورة عاجلة حتي تصير النساء مواطنات فعالات .

ورشة ال عمل 2: العنف

ركزت ورشة ال عمل على الاشارة الي عدة نقاط ينبغي قبولها في كافة انحاء المنطقة قبل البدء بالتنفيذ:

1. اكدت ورشة ال عمل على اهمية تأسيس شبكة عمل بين النساء ومنظمات النساء تكون مهمتها هي دعم الحملات في المنطقة .

2. ان اللغة التي تستعملها حركات المرأة لغة عداء بشكل عام. و مثل هذه الاساليب تخلق نزاعا يعوق التوصل الي موافقة جماعية فينبغي اذا اعادة النظر الي اللغة التي تستعملها الحركة كما ينبغي الحرص على جعل اسلوب الحركة اسلوبا فعالا .

الوقت الحالي . الا ان مشارك باكستاني قد اشار الي انه يمكن استعمال نظام الحصص كاداة مساومة سياسية بين الاحزاب المنافسة و اشار الي ان تطبيق النظام الحصص قد قام علي افتراض ان النساء النابات اكثر حساسية تجاه قضية المرأة.

ورشة العمل 1: الحياة العامة

اتاحت الاعمال التطبيقية في ورش العمل المتناظرة التي تم بحثها في اطار المحاضرات ، فرصة تبادل الراء بين المشركين حول ال مشكلات التي تواجهها النساء واقتراحاتهم لحل ها . احد النتائج الرئيسية التي تم التوصل اليها في ورشة عمل "الحياة العامة" هو انه؛ يجب اشترك المرأة بكافة مجالات الحياة العامة بصورة نشيطة بدلا من اكتفانها يتخاذ الموقف في مجلس النواب. يُعد عدد مقاعد النساء بمجلس النواب افي الغالب صدق برهان علي اشراكهن بالحياة العامة. ولكن هناك عوامل مؤثرة اخري غير هذا. لذا ينبغي اشراكهن علي المستوي المحلي ل ضمان تحقيق المساواة. و يلزم تأمين وصول النساء الي الحياة العامة قبل البدء في بحث حقهم في ال تمثيل بمجلس النواب.

ان ال مشاركة علي المستوي المحلي تعتبر وسيلة هامة في مكافحة التمييز الثقافي والاجتماعي. إذ ان الاتصال ال فعال علي المستوي المحلي له تأثير قوي في تخفيف حل مشكلة الثقة التي تشكل عائق كبير امام اشترك النساء بالحياة العامة كما تم ت الافادة به في المحاضرة الخاصة بالموضوع. ان تحقيق التواصل مع طبقات المجتمع السفلية يؤثر تأثيرا كبيرا في رفع مستوي مشاركة النساء بالحياة العامة. وقد قام احد المشركين في الندوة بالاشارة الي نقطة مهمة حول مقارنة الاسلام و الديمقراطية بصدد العوامل الاجتماعية والثقافية . حيث قال ان اللوم لا يقع علي الاسلام في انعدام انتشار الديمقراطية بالمنطقة لان الاسلام نظام ايماتي عقائدي اما الديمقراطية ف هي عبارة عن التطبيق. و يمكن ان يقال ان نخبة اصحاب السلطة بالمنطقة يستعملون الاسلام كاداة ل تبرير الوضع الراهن من اجل الامساك بزمام القوة.

تعتبر النساء بالمنطقة ممثلات غير فعالات في العملية السياسية. مع هذا يمكن زيادة دور النساء في العملية السياسية دون ان يتطلب الامر اجراء اصلاحات سياسية جذرية. حيث صوتا واحدا في الاقتراع لصالح امرأة مرشحة يعتبر صوتا ضد الحالة الراهنة . وبلاضافة الي ذلك ينبغي تطوير الاتصال بين العملية السياسية والمنظمات الالهية (ان جي او). ولقد شهدت تركيا في ال ماضي حركة قائمة علي عدم التمييز مدعومة من قبل الدولة ، اهتمت فيها الدولة ببعض من حقوق المرأة الا انها تجاهلت حقوق اخري يمكن اعتبارها اكثر اهمية فينبغي اذا ان تقوم المنظمات المدنية (ان جي او) بمحاولة كسب تايد حكوماتهم الموقرة والاشترك في عملية التشريع علي نطاق واسع .

المحاضرة الثانية: المرأة والعنف و الديمقراطية

مع ان العنف ضد المرأة مشكلة عالمية الا انه يعد مؤثرا بشكل خاص في منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية . و ما تزال تعتقد النساء بان للرجال حق ضربهن بحسب ما اشارت اليه الاحصائيات ولو رفضت هذا

ب- الحياة العائلية و القيم : تنفيذ احكام القيم المتعلقة بالعائلة دور النساء في المجتمع و تعزل المرأة الاجتماعية.

فالموضح , ان المصدر الباعث على التفاوت الجنسي هو المفاهيم العائلية . فيتم بناء و تصوير هويات النساء بالمنطقة من قبل البنيات الاجتماعية الخاصة بالرجال . رأى المشاركون ان المجتمعات في المنطقة لم تقم بتحقيق موازنة او مساواة بين حقوق الرجل و المرأة . فلا يصح النظر الي حركة المرأة كخطوة موجهة الي تخريب المؤسسة العائلية.

ج- الثقة : ان الضغوط الاجتماعية و التحيزات المعروفة حول النوع تجبر النساء علي قبول دور ثانوي في المجتمع و الموانع القوية الكامنة في المجتمع و العائلة تكره النساء علي ال خضوع ل قواعد اجتماعية التي ي سودها الرجال . ففي هذه الحالة لا يتمكن للنساء ان يكتسبوا الثقة بالنفس و الدعم للذين لا يدم نهما في عملية الاشتراك بالحياة الاجتماعية و النجاح في تلك الصلابة . و في الحقيقة يتم تشكيل آراء النساء حول الديمقراطية من قبل مجموعة احكام القيم التي ي سودها الرجال ايضا . يبحث قبول و اتباع هذه القيم علي انشاء نظام مجتمع ابوي و تحيزي من جديد . حتي اصبحت تلك القيم تقبل و تستعمل من قبل النساء انفسهن و اذا كان الامر كذلك سي ستمر النظام الاجتماعي علي حالته السلبية.

2. التمكين: تعاني النساء بعكس الرجال من نقص الموارد المتاحة الباعثة علي النشاط في الحياة الاجتماعية :

أ- التمكين الاقتصادي : ان النساء تابع ات لعائلتهن من الوجهة الاقتصادية اي تعولهن عائلتهن . و لهذا لا يتمتعن ب الاكتفاء الذاتي مثل الرجال . إذ ينتشر التحيز الاقتصادي في المنطقة مثل التحيز الاجتماعي تماما . و من ثم لا يمكن الحاق النساء بالحياة الاجتماعية و رفع شأنهن بدون الدعم الاقتصادي.

ب-التعليم: لا تهتم المجتمعات المحافظة بتعليم النساء بقدر ما تهتم بتعليم الرجال . حيث توجه الادوار الثقافية للنساء الي العائلة فاذا كان الامر كذلك لا يبقي للتعليم اي قيمة . لا سبيل للوصول الي خلق مناخ للتقدم و الوعي السياسي بدون تعليم النساء بدرجة كافية.

توجد في تركيا مؤسسات مختلفة تقوم ب اجراء دراسات حول المشكلات المذكورة فمثلا "تمتلك "كادير (جمعية تعليم و دعم للنساء المرشحات)" تجارب في مكافحة الحياة السياسية التي يسودها الرجال . تعد الاصلاحات المتحققة في القوانين الجنائية و المدنية في تركيا و في قانون الزواج بمصر نجاحات مهمة جدا في المنطقة . كما تم تطبيق نظام الحصص لنانبات البرلمان في كثير من دول المنطقة.

أكد كثير من المش ا ركين في الندوة ان تنفيذ التحيز الايجابي مهم للغاية و ضروري لتحقيق المساواة بين النساء و الرجال . فمثلا تبلغ نسبة نظام الحصص للنساء النانبات في تونس % 25 و بناء علي هذا يتألف % 23 من مجلس النواب في تونس

و كما ذكر جان باكر ان كفاح التركيات من اجل إقامة الديمقراطية و ترسيخها يعد بلا شك نموذجاً يحتذى للدول الأخرى . لقد لعبت المؤسسات الدولية كالاتحاد الأوروبي و منظمة حلف شمال الاطلنطي و منظمة الامن و التعاون الأوروبية دورا هاما في عمليات انتشار الديمقراطية السابقة بالمنطقة، و ضرب السيد منصور أكجون مثالا علي ذلك عمليات الديمقراطية التي شهدتها دول اوروبا الوسطى و الشرقية . ان مواكبة حركة المرأة لعملية بناء الديمقراطية يمكن ان تسهم ايضاً في حل المشكلات الأخرى الموجودة بالمنطقة

تتألف الندوة من ثلاث محاضرات رئيسية مدعمة بورش عمل لتشجيع المشاركة الحرة إضافة إلى جلسة حرة حول مستقبل حركة المرأة بالمنطقة و جلسة ختامية. فيما يلي ملخصاً لفعاليات المنتدى

المحاضرة الاولى : المرأة و الديمقراطية و المشاركة السياسية

يعد الغرض من تأسيس منظمة " الحوار لدعم الديمقراطية" هو تعزيز الديمقراطية و حقوق الانسان في منطقة الشرق الأوسط و افريقيا الشمالية . حيث تتطلب تنمية الديمقراطية مشاركة النساء بصورة فعالة. يهدف برنامج " الحوار لدعم الديمقراطية" إلى راب الصدع الناشئ عن عدم المساواة بين الجنسين بالمنطقة إذ يتم حالياً تطبيق أو التخطيط لعدد من الأساليب المختلفة من اجل تحقيق ذلك الهدف في شتى أنحاء المنطقة. مع ذلك، تشير الدلائل الإحصائية الي ان تحقيق هدف تشجيع النساء علي المشاركة السياسية يحتاج الي بذل مزيداً من الجهود في كثير من دول المنطقة. ومن ثم ركزت الجلسة الأولى علي بحث أسباب عدم فاعلية المشاركة السياسية للمرأة قبل الشروع في استعراض نماذج سابقة بالمنطقة نجحت في تضيق الفجوة بين الجنسين .

يزعم بعض المعلقين ان النساء غير متحمسات للقيام بدور فعال في مجال السياسة و لكن الدراسات تظهر ان هناك عوائق هامة امام اشتراك النساء في الحياة الاجتماعية ، فتمت مناقشة عدد من تلك الدراسات في ال جلسة الافتتاحية. يمكن دراجهم تحت عنوانين رئيسيين هما :

1. ال ضغوط اجتماعية :

افاد كثير من المشتركين في الندوة بان الطبيعة المحافظة الراهنة في بعض المجتمعات ب لمنطقة تعين دورا محددا في المجتمع لغالبية النساء على الأرجح مما يعوق الاصلاح ال ديمقراطية و الثقافة ي بالمنطقة. إضافة الي انتشار الفجوة بين الجنسين و التمييز في المنطقة . و ترجع تلك الضغوط الي:

أ- الدين الاسلام بوجه خاص: تشويه قوانين القرآن و الشريعة الاسلامية بتأويلات غير صحيحة عمدا او بدون عمد يحصر النساء في دور ثانوي كتابعات للرجال و هذا يعوق النساء عن الارتقاء الاجتماعي

و .

ربما تسند الي بعض من النساء النشيطات في المجال السياسي تهمة المناهضة للدين و المناصرة

لفضاي القرب.

تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة و تنمية الديمقراطية في منطقة الشرق الاوسط

وأفريقيا الشمالية

تقرير الندوة الدولية

بعقد اول اجتماع محثي في إطار " (TESEV) قامت مؤسسة تيسيف الخيرية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية حوار دعم الديمقراطية " باسطنبول في شهر حزيران عام 2005 . و قد ركز المؤتمر الذي عقد تحت عنوان " تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة و تنمية الديمقراطية في منطقة الشرق الأوسط وأفريقيا الشمالية " على دور المرأة فيما يتعلق بازدياد الحاجة إلي التحديث و الإصلاح في منطقة الشرق الأوسط وأفريقيا الشمالية على نطاق اشم. إذ أن تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة يؤثر تأثيراً مباشراً في استمرار الديمقراطية و مدي كفاءتها كما أشارت الخطاب الافتتاحية للندوة، وأكد جان باكر رئيس مؤسسة تيسيف الخيرية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية في خطابه الافتتاحي ان النساء كن في اغلب الأحيان ممثلات رئيسيات للحركات الرامية إلي تحقيق الديمقراطية في المنطقة.

و قد حرص الاستاذ المساعد منصور آججون مدير برنامج السياسة الخارجية لمؤسسة تيسيف الخيرية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية "علي التأكيد علي أهمية تحقيق توازن بين الحاجة إلي قيام المؤسسات بتأمين عملية استقرار الديمقراطية في المنطقة و بين المشاركة الشعبية من اجل ضمان استمرار الديمقراطية و حمايتها." ثم اضاف قائلاً أن تحقيق ذلك الهدف يتطلب دعماً دولياً للإشكال و الحركات الديمقراطية الناشئة خاصة حال انعدام الخبرة بصورة واضحة. يلعب المجتمع المدني دوراً هاماً في ضمان فاعلية عمل المؤسسات الممثلة في المنطقة حيث تعد العلاقة بين المجتمع المدني و الحكومة عنصر هام لإقامة ديمقراطيات ناجحة، و تمثل عملية إقامة حوار بين المجتمع المدني و الدولة و منح المؤسسات الأهلية الخاصة بالمرأة دوراً مساوياً لغيرها في إطار ذلك، أحد الأهداف الرئيسية لحوار دعم الديمقراطية بوجوب عدم تدعيم جانب واحد من هذين جانبي الديمقراطية و اهمال الجانب الاخر. فإنه لم يتم الحصول علي هذه الموازنة في الدول الديمقراطية الغربية الا بعد مكافحات استغرقت سنوات طويلة و لكنه لا يمكن احراز الموازنة في الدول حديثة العهد بالديمقراطية الا بمعونات خارجية فان تاريخ تدقراط تركيا احسن مثال لهذه الحقيقة .

فان الدعم الدولي ضروري لا يستغني عنه للحصول علي التغيير في البنية و تنفيذ افضلية القانون و ينبغي ان توضع مبادئ تتيح امكان متابعة خطوات انتشار الديمقراطية التي تخطوها دول المنطقة بكل حساسية لنلا تكون المعونات الدولية بدون معنى. فلا سبيل لتشكيل هذه المبادئ ياحسن صورة الا في اوساط يجتمع بها الدولة و المجتمع المدني لك"الحوار لدعم الديمقراطية. فإنه تساعد لتطور الديمقراطية و الاستقرار في الوقت نفسه.

و أكد السيد عبد الله جول وزير الخارجية التركي و مساعد رئيس الوزراء في خطابه عدم جدوى اعتبار نموذج معين نموذجاً قابلاً للتطبيق علي كافة المجتمعات. بالرغم من أن مبدأ الديمقراطية مبدأ عالمياً ، يمكن أن تصبح تجربة إقامة الديمقراطية ذات أهمية بالغة في عملية انتشار الديمقراطية بالمنطقة.

فنعلم جميعا انه لا سبيل لتنمية بلداننا بدون تنمية نساننا، فان لم نكافح ضد العنف المتجه الي النساء فلا يمكننا وقاية صحة المجتمع، فان حل مشاكل النساء ليس احسانا لهن بل هي استثمار لصالح مستقبل المجتمع بأسره. فاذا لم نقم به فكيف نرسخ روح العدالة في المجتمع؟ فلاجل انتشار الديمقراطية و التامين علي تمني طموحات مبشرة بالخير و الامل من المستقبل فيجب ان نسعي لحل مشاكل النساء بصورة تشمل الكل. فعلينا ان نضع حلولاً واقعية و نطابقها بالقيم المجتمع المحلية. فحينئذ يمكننا ان نحرك جهات الحل بقبول تام و مساهمة جدية فيه. اعتقد ان سبيل الحل لتلك المشاكل هو التساند العالمي و تقوية المنظمات المدنية و سياسات الحكومات المؤثرة.

فيمكن ان نتجه كافة الجهود التي تم بذلها في هذا الموضوع الي جهة مشتركة عالمية اذا تم تقدير تجارب البلدان التي امرت بمراحل مماثلة علي رغم اختلاف انواع مجتمعاتها و نظم الحكم الجارية بها. و الحقيقة , يجب ان نعتبر مستقبل الانسانية مستقبلا مشتركا بدون شك, لاسباب اساسية وهي خراب البيئة و عدم كفاية مدافعة الطبقات الضعيفة في المجتمع بالقيم الاجتماعية و الحقوقية فتثبتت تجارب الانسانية المشتركة التي اكتسبتها الانسانية في المكافحة للديمقراطية انه لا امكان لتنظيم مشروع حياة مشترك اذا لم نقم بتقوية خاصية مراقبة المجتمع المدني علي الحكومات. ان المنظمات المدنية غير الحكومية التي تسعى باسم الافراد لحماية حقوقهم و متابعتها , غير فعالة و ليست ذات اهمية في البلدان التي لم تنتشر فيها الديمقراطية. و هذا هو السبب الرئيسي في عدم نجاح المجتمعات التي لم تتم فيها تأسيس المنظمات الغير الحكومية في الحصول علي الديمقراطية و المعرفة. و بتعبير آخر لا امكان لان تتحول حركات المجتمع المدني منظمات حتي لم ترسخ العادات الديمقراطية في المجتمع.

اعتقد انه القيام بالقاء كلمة في مثل هذه الاجتماعات اصعب امر بالنسبة للممثلين الذين يأخذون مسؤوليات ادارية علي عاتقهم , القيام بتمثيل حكومة من جهة و السعي لمؤسسات ذات مسؤولية عن مراقبة الحكومة من جهة اخرى ميزة خاصة بالديمقراطية فقط.

فعلينا ان ننظر الي ماذا يمكننا ان نقوم بادائه في هذا العمل لصالح الطبقة التي نستهدفها. فما هي الطبقة المستهدفة؟ هي تتكون من النساء عامة و من النساء المعدمات و النساء التي تتعرض بعدم تساوي في الدراسة و الفرص خاصة. يمكننا ان ندرج نماذج اخرى في القائمة و لكنه اعتقد لا طائل تحت هذا العمل في هذه اللحظة. بدلا من هذا , اختار ان اشدد علي اهمية موضوع مشاطرة التجارب التي امرت بها المؤسسات الديمقراطية و انتاج تلك التجارب من جديد و ما تتيحنا هذه التجارب من فوائد.

توجد لكل نظام ديمقراطية مصالحوه و احرارته الخاصة به فمثلا اذا نظرنا الي السويد الذي هو افضل بلد في العالم من حيث اقامة التساوي بين الذكر و الانثي فنري انه نعم , قلت نسبة العنف ضد النساء بدرجة كثيرة جدا ولكنه لم ينجح في اقامة مبدأ "اجر مكافئ للعمل المتساوي(اجر واحد لنفس العمل" في الحال.

اذا فلنأخذ مصالحوه الديمقراطية السويدية في حين نأخذ مصالحوه الديمقراطية فنلندا في موضوع حقوق الاطفال لأجل تحديد نطاقنا المتعلق بحقوق الاطفال .

الهدف الاصلي هو تطوير الحوار بين المجتمع المدني و الدولة و مشاطرة التجارب بصرف النظر عن اي موضوع او تجربة كانت مثار الجدل او الاتفاق بيننا. الحوار هو صعب الوصول اليه في الظاهر ولكنه يعدنا حملة كبيرة , محتملة الوقوع باقامة الشفافية في المجتمع و مواجهة المجتمع برسمه. فسيقوم الحوار باكسابنا حق انتاج قيم جديدة اذا قمنا بتوجيه اسئلة صحيحة و استماع اجوية ذات وجوه كثيرة. انا مع وضع اهداف عالية, كالمثل الآسيوي القائل "ولو لم تصل الي هدفك فتسقط بجانب هدفك في اسوأ الحالات" فاستهدفنا ان نسقط بجانب الهدف في قضية المرأة كما هو دربنا في القضايا الاخرى. وبعنا مشاكل النساء في اول قائمة اهدافنا الاولية لبلادنا . فقطع تركيا مسافات هامة حول نفس الموضوع خلال السنوات الثلاثة الاخيرة. فلسلوك منظمات النساء المدنية الحازمة فضل كبير بجانب اعمال حكومتنا في هذا النجاح. و اشكر لجميع تلك المنظمات من هنا. و من الطبيعي ان تكون بيننا

محاضرة الوزيرة التركية المحترمة نيمت جوبوكجو "مشاطرة الديمقراطية"

الضيوف الكرام، الصحفيون الكرام
اسعدتني جدا المشاهدة علي اجتماع نساء كثيرة من بلدان مختلفة بهنا. و اشكر مؤسسة تيسيف الوقفية للدارسات الاقتصادية و الاجتماعية لما قامت بتشكيل نطاق مثل هذا. و في الحقيقة، لم يكن من المتوقع عدم مبالاة تيسيف الوقفية للدارسات الاقتصادية و الاجتماعية بمكافحة النساء كمنظمة غير حكومية (مدنية) تسعى لتقوية الديمقراطية. فتمسكت تيسيف الوقفية للدارسات الاقتصادية و الاجتماعية بما يليق بكرامتها و ادت بواجبها.

ما امكنني ان اشترك في الندوة معكم بامس. و لكن قدم لي المدير العام KSSGM مذكرات قام بكتابتها ل

اثناء استماعه الندوة. ان مشاكل الفقر و الهجرة و مشاكل اقتصادية و مشاكل اخواتنا التي جنن من بلدان شبت فيها نيران الحرب، فكلها مشاكل مشتركة. لان قرابة المناطق و مماثلة الثقافات و الاعتقادات و عوامل اخري كثيرة، تجعل المشاكل التي تواجهها النساء، علي نسق واحد للنساء. علي رغمها، اذا قرنت المذكرات شعرت بشيئ و هو ان هذه المناطق تغني اولادها من اوجه كثيرة، فوجدتكن نساء شجاعات و مكافحات. لا شك، ان القيام بادامة مكافحة النساء تحت ظروف صعبة و ضغوط اجتماعية و سياسية امر صعب جدا، فذالك نحتاج كلنا حاجة ماسة الي التعاون. كما نحتاج الي وجود قذوات نقدتي بها و توحيد قوائنا. فاما الجواب عن سؤال كيف يمكننا القيام بانجاز تلك الاعمال، هو اكساب قوائنا الكامنة، النشاط و الحركة. كما شاهدناه في مكافحة سهر الافغانية التي تعتبر دراسة (10) نساء ثورة لبلادها، فعرفت انها قامت بالدراسة في مخيمات اللاجئين و ارتقت حتي وصلت الي هذا الحد و هي نموذج يقندي بها، فاهننها بحضوركم لشجاعته و مكافحتها.

الاستدلالات التعميمية تجعل حل المشاكل تتفاقم وكذلك التغرضات.. وبلاضافة تُعسر التقاليد القاسية و الضغوط الاجتماعية تغيير الدور المحدود للمرأة منذ آلاف من السنوات. نعم أسرنا علي جانب كبير من الاهمية لجمعينا و لكننا نحتاج الي تقوية شخصيتنا الفردية ايضا. يجب لنا القيام بمعرفة اطفالنا الفردية بدون تضييف قيمنا العائلية. لا اعتقد ان توحيد هاتين الفكرتين امر غير قابل للتنفيذ بالنسبة لمنطقتنا. لا ينبغي ان نفرض مكافحة النساء كمكافحة تستهدف تضييف القيم العائلية. بل ينبغي ان نتعبر تقوية المرأة اهم عامل في تقوية العائلة. تغيير عادات راسخة منذ آلاف من سنوات امر صعب جدا و نحن ايضا، نجتازه؛ تزويج الفتاة علي كره و القتل بسبب المخالفة للتقاليد المحلية و التدخلات بحياة النساء و الآف من النماذج المشتركة التي نعرفها جميعا و الطرف المضطهد في الحقيقة، هو النساء في تلك النماذج كلها. فيجب ان نشعر بقوتنا اولاً ثم نقوم بالتعاون لاجل تحقيق المكافحة، بدون ان نحترق و نمتهن اي احد و بمدافعة الضعيف ضد القوي المستبد. فيبدأ التغيير منا، النساء.

فيسرني اني معكم في مكافحتنا التي لا سبيل لنجاحها الا بالتساند و التعاون و هذا باعث السعادة لي. و لأن اود ان ادخل في موضوع تشكيل منظمة مدنية (غير حكومية) التي هي اهم خطوة في مكافحة المرأة.

فلأجل ان تنجح الدول في تحقيق تحولاتها الاجتماعية فعليها ان تقوم بتقوية الطبقات الضعيفة في مجتمعاتها و تحسين اوضاعها و تدعيمها و مراقبتها و ان تقوم بتوزيع الحقوق من الميزانية العامة بالعدالة و بلا تحيز.

لانه كانت النساء ببعض من فترات التاريخ بالمناطق التي تسودها الاسلام في الصفوف الاولى من الحياة الاجتماعية و السياسية و الثقافية و الاقتصادية فهذا الاعتبار لا سبيل لايضاح اوضاع النساء الراهنة بالدين و التقاليد وحدهما.

فلذا يجب ان نرفع بكل سرعة كافة الموانع القانونية و السياسية و النفسية التي يحصر اشتراك النساء بالحياة العامة . كما ينبغي لنا اتخاذ كافة الاجراءات اللازمة نحو تشجيع النساء و اعادة النظر الي جميع قوانيننا و تعديلاتنا مرة ثانية و الرجوع عن كافة تحيزاتنا ضد النساء. فلنجتنب في هذه المرحلة من ادخال النساء في شكل معين و فلنسامح لتطور المرحلة في سيرها الطبيعي. فالاساس هو تشجيع مشاركة النساء بالحياة العامة.

اني اعتقد ستضيف جهودنا التي نبذلها في اطار "الحوار لدعم الديمقراطية" الي جملة الجهود المستمرة نحو هذا الاتجاه اضافات مهمة. اقيم للدور الذي يلعبه المجتمع المدني في هذه المرحلة وزنا كبيرا . لانه لا سبيل لانشاء النظم الديمقراطية بايدي الحكومات من الاعلى الي الاسفل وحدها.

فان الديمقراطية ظاهرة يتجهها و يحبها الفرد و المجتمع و المؤسسات المبتنية من قبل المجتمع و الفرد معا. كما ستقوم المؤسسات المدنية و الاحزاب السياسية و المؤسسات الأكاديمية و وسائل الاعلام بلعب دور مهم في الوصول الي تلك الغاية.

فلذا للحصول علي تاسيس اتصال صحيح و حوار بين تلك الفينيات اهمية كبرى للوصول الي اهدافنا بصورة مؤثرة .

و الحقيقة ان هذا هو غرض "الحوار لدعم الديمقراطية" الاصيلي . فاننا نهدف ان نجمع في اطار هذا الحوار مندوبي المؤسسات المدنية و الحكومات لمشاطرة تجاربنا و اجراءاتنا و نتائجها. فغرضنا هو تطوير حوار مفتوح و ايجابي.

الي جانب ذلك, ان تطوير برامج و فعاليات مشتركة لها صلة بكافة ساحات النظام الديمقراطية علي اساس هذا الحوار من اهدافنا الرئيسية ايضا. فلا اتامل افتتاحا احسن بالنسبة لتقدم الخطوات نحو الامام الي اهدافنا. من هذه الندوة التي تشاركون فيها انتم ضيوفنا الكرام .

اعتقد و اني علي ثقة من ان مساهماتكم تضيف الي جهود تطوير هذه المرحلة و تقوية الثقافة الديمقراطية في منطقتنا و مناطق اخرى , اضافات ذات اهمية قصوي.

ولكن هذا الاجتماع عبارة عن اجتماع اولي. فينيغي متابعة اعمالنا بهنا بصورة مؤثرة و مشخصة. فستتم تكييف محتويات كافة الفعاليات المتجهة نحو الاهداف و اساليبها بحسب اقتراحاتكم و علي ا ضوء نتائج هذا الاجتماع.

ولكن مع هذا, يمكنني الصراحة بكل اطمئنان في هذه المرحلة, بانه تستمر اضافات تركيا بالجهود الديمقراطية و الاصلاحات في المنطقة بدون انقطاع. كما ان "الحوار لدعم الديمقراطية" تستمر ايضا علي القيام بتقديم خدماتها في هذا الاطار كواسطة مهمة جدا بالنسبة لجهودنا.

نحن علي استمرار في بذل المساعي مع الحكومات و المؤسسات المدنية المختصة نحو تشجيع و تسهيل و تدعيم التغييرات الايجابية في منطقتنا. اقدم لكم تشكراتي لعنايتكم و اشتراككم في الندوة .

وأما اليوم تسرني المشاهدة علي ازدياد سرعة نشاط الإصلاح المحلي بالمنطقة. كانت ارادات و رغبات الناس بعامة المنطقة في الاشتراك بقرارات تتعلق حياتهم ملحوظة و محسوسة بصورة بارزة. و كذلك صار المجتمع الدولي يهتم بحاجات و اشتياقات شعوب المنطقة اكثر مما كان من قبل و يدعمهم.

و مع هذا لا ينبغي لنا ان نتوقع من وتيرة الاصلاح خلق معجزات في مدة قصيرة . لانه لم يتحقق اي تغيير شامل بصورة سريعة و سهلة و بالاضافة ان الديمقراطية ظاهرة لا بد تطويرها علي استمرار.

فإذا ينبغي ان نكون صابرين , عازمين و مستمرين علي العمل بروح الاتحاد الحقيقي للوصول الي اهدافنا. سنتشكل كيفية و سرعة هذه الوتيرة بحسب حاجات و مطامع الناس و الحكومات بالمنطقة . لان الديمقراطية تتفرخ في باطن كل مجتمع كما تتشكل مرحلة انتشارها بحسب اوصاف ذلك المجتمع و تقاليده.

لا يوجد "نظراز واحد ملائم لكل ظروف".
المفهوم العالمي هو الاشتياق الي الديمقراطية و منافعها العامة لجميع الناس.
الحقيقة لا تتعارض مبادئ الديمقراطية باي دين او ثقافة.
و بالعكس تكون مبادئ الديمقراطية العالمية نقطة تجمع لمعتقدي كافة الاديان و الثقافات .
و بهذا الاعتبار يمكن ان نقول للديمقراطية انها اوسع مظلة لصالح البشرية كلها .
فإذا ينبغي ان نعين الديمقراطية و ما تتيحه من اوساط الحرية هدفنا الاساسي و نعتمد علي العمل نحو الوصول الي هذا الغرض.

و من جهة اخري, نعم انه توجد في الطريق الي الديمقراطية اختيارات صعبة احيانا وكذلك كان في العالم كله. ولكن يقتضي التأمل لأجل طويلة و عدم المسامحة بان تمنعنا توخيات المصالح قصيرة الاجل من اتخاذ القرارات اللازمة لرخاء و سعادة شعوبنا.

لان الديمقراطية هي افضل ضمان ممكن , للنمو القابل للاستمرار و الامن الدائمي. كما ان الديمقراطية احسن واسطة لاستخدام المنابع بطريقة عقلانية و عادلة و تنفيذ القوات البشرية الكاملة.
تجارب تركيا نفسها تكشف لنا عن هذه الحقيقة بكل صراحة. فان المزيد من الحرية و الكثرة السياسية يفتح الطريق الي الادارة الفاضلة و اما النشاط الاقتصادية و الاجتماعية الناشئة عن تلك الادارة يوصل المجتمع الي الرخاء و الامن و الطمأنينة و الهدوء.

الضيوف الكرام

وأما الآن اود ان الم بموضوع دور المرأة في الحياة العامة و ماذا يضيف الي هذه اللوحة بعد ان ركزت بنسبة ما علي موضوع الحاجة الماسة الي الديمقراطية. وبالبساطة يمكنني ان اقول ان تقوية ادوار النساء في الحياة العامة موضوع ذو علاقة مباشرة باستقرار الديمقراطية و كمالها.

لا يمكن لاي مجتمع ان يأمل بالديمقراطية الحقيقية بدون اشتراك و مساهمة النساء التي هن نصف المجتمع فضلا عن تحقيق الديمقراطية.

فلهذا السبب قمنا بتعيين مكافحة النساء في المنطقة موضوعا رئيسيا لاجتماعنا في هذا اليوم.
لان النساء للأسف يتعرضن لتحيزات في ساحات كثيرة في يومنا هذا بمنطقتنا و بالعالم كله. فهذا بالطبع يحصر اشتراك نساننا بالحياة الاقتصادية و الاجتماعية بقدر مهم.
الحقيقة, ازاد الاهتمام بمشاكل النساء في كافة المستويات في السنوات الاخيرة كما كثر الافصاح عن الحاجة الي تساوي الرجل و المرأة كعبارة سياسية.
و لكن لم يمكن حتي الآن تقدم كاف في الوسط العملي.
فاكثر ما يشاهد علي هذه الحالة في اطار اوضاع النساء بالاسرة و مساهمتهن في مراحل التطور الاجتماعي .

فقد آن الاوان لانتاج خطط مشخصة متعلقة بهذه المواضيع و تنفيذها .
لانه لا يجوز اصلا حرمان النساء عن الاستفادة من الحقوق الاساسية بصورة متساوية كما لا سبيل لقبول ارجاع التفهات ضد النساء الي مبررات دينية او قانونية او ثقافية .

نص الخطاب الذي القاه وزير الخارجي التركي و نائب رئيس الوزراء عبد الله جول في ندوة دراسية عقدتها مؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية (في استانبول بتاريخ 20 يونيو/حزيران) 2005 م)

"تقوية دور المرأة في مرحلة تطور الديمقراطية و الحياة الاجتماعية"

ممثلو الحكومات المحترمون
اعضاء المنظمات المدنية غير الحكومية المكرمة
السادة و السيدات

يسعدني جدا الخطاب لكم في اول اجتماع محبتي يتعلق بموضوع انتشار الديمقراطية المنعقد من قبل "الحوار لدعم الديمقراطية" الذي نقوم الآن برئاسته المشتركة . و خصوصا اراغب ان افيد باناه يسرني المشاهدة باشتراك ممثلي ايطاليا و اليمين عضوي الرئاسة المشتركة الاخرين للحوار لدعم الديمقراطية .

و بالاضافة ارحب بضيوفنا الكرام الذين اشتركوا بهذا الاجتماع المهم من عامة المنطقة و من الولايات الامريكية المتحدة و الانكلترا من صميمي قلبي.
فان الموضوع الذي اختير للاجتماع الافتتاحية" للحوار لدعم الديمقراطية" الذي يتمتع باهمية كبرى في نظري يرفع من شأن اجتماعنا اضعاف .
لاثني اعتقد ان النساء ولو لم يقدرن حق تقديرهن في كل حين هن دعائم مجتمعنا الاساسية كما اعتقد بوجود الاهتمام بادوارهن في تطور انتشار الديمقراطية .

و بهذه المناسبة اقدم تشكراتي لمؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية لما قامت بقعد هذه الندوة المهمة.

الضيوف الكرام،
فموضوع اجتماعنا هو تقوية دور المرأة في الحياة السياسية و الاجتماعية ولكن قبل الدخول بالموضوع اود ان ارتكز علي كيفية مسير الموضوع الي هذه النقطة اي كيف وصلنا الي هذه النقطة .
فما هو اهمية هذا الاجتماع ؟ و ما هو شأنه في الصورة العامة؟

ففي الحقيقة تم الشعور باهمية الموضوع حينما ازدادت الحاجة الي الاصلاحات و التجديد لحل مشاكلنا التي نواجهها بالمنطقة. فان هذه الحاجة تعكس اشتباكات و تجارب المجتمعات في المنطقة خصوصا كما هي حقيقية مسلمة لدي المجتمع الدولي.

ان كافة الدراسات التي تم اجرائها داخل المنطقة كانت او خارج المنطقة تكشف عن حقيقة ان منطقة الشرق الاوسط علي رغم ثرواتها الكامنة الكبيرة يتأخر علي استمرار عن معايير الاقتصادية و الاجتماعية العالمية .

نحن علي حاجة ماسة الي اصلاحات سياسية و اقتصادية للحصول علي قلب الاتجاه الي العكس و النمو القابل للاستمرار .

فان الاصلاحات التي نحتاج اليها تشمل ساحات واسعة جدا و لكن الاصلاحات الاولية هي افضلية الحقوق و الشفافية و القابلية لاقامة الحساب و الادارة الفاضلة و التشجيع علي الكثرة السياسية.

فلا يمكن لاي احد ان يقوم بتنفيذ هذه الاصلاحات سوي الناس بالمنطقة انفسهم.
كما قلت هذه الحقيقة لزملائي قبل عامين في اجتماع الوزراء للدول الاعضاء في منظمة المؤتمر الاسلامي المنعقد بطهران عندما قلت "علينا ان نقوم بترتيب منزلنا قبل كل شئ" و قمت بالدعوة الي القيام بخطوات لازمة نحو تحقيق هذا الغرض يوما قبل يوم.

هذه المواد هي : الادارة الفاضلة و التدقراط و السياسة الخارجية .

كانت فكرة المساهمة في الديمقراطية نقطة انطلاقنا للقيام ببذل الجهود في تلك الحقول .
مثلا قمنا بتحقيق اعمال قبل مدة قصيرة في مواضيع مدارس الائمة و الخطباء و مراقبة القوات المسلحة
بصورة ديمقراطية و الاصلاح في رئاسة الشئون الدينية و مستقبل القبرص و حقوق الاقليات

و بالاضافة تقوم مؤسسة تيسيف الواقية للدراسات الاجتماعية و الاقتصادية باجراء بحوث في مجالات
منوعة كالمصروفات العامة و الديون العامة و تقرير ادارة العامة و المخاطرات الجارية و المكافحة
بالابتزاز .

تضع مؤسسة تيسيف تلمين استخدام المعرفة الاكاديمية بصورة فعالة في عملية صنع السياسة و اجهزة التصميم علي
القرارات في مقدمة اهتمامها .

اجتنب من اطالة الكلام و اقدم الشكر لشريكينا في الحوار ندعم الديمقراطية منظمة **No Peace Without Justice**
من ابطاليا و مركز استعلام و تدريب حقوق الانسان من اليمن .
و اريد ان ادعو الوزير الخاجي المحترم عبد الله جول , الي المنصة ليقدم محاضرتة .

مع وجود تلك المشاكل ان المنطقة المذكورة تحتوي على حركة قوية مدنية تدافع عن حقوق النساء.

سنغتم اليوم و غدا بفرصة سماح مندوبي المنظمات المدنية غير الحكومية غير الحكومية التي تعمل في قضايا المرأة من الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية.

ان حركة المرأة فعالة منذ انشاء الحكم الجمهوري في تركيا. فاما في يومنا هذا توجد في تركيا 360 منظمة المرأة تقريبا فلعبت تلك منظمات المرأة دورا هاما في تأسيس اتصال بين الدولة و النساء حتي الان فاقرب و احسن نموذج لهذه الحقيقة البارزة لعب بعض من المنظمات المدنية غير الحكومية دورا نشيطا في مرحلة تغير القانون الجنائي التركي و اتخاذها موقفا فعالا في اجهزة القرار.

و ما انا بصدد ان اشرح نجاحات تلك المنظمات و مكافحتها القيمة بصورة طويلة و لكن لا يسعني الاستطراد الي بحث آخر بدون الاشارة الي انه تقوم تلك المنظمات بمساعدات علي استقرار الديمقراطية ضمن جهودها التي بذلتها في قضية تقوية النساء.

فلا ننسي ان حل مشاكل النساء يحتاج الي استعداد جميع المجتمع في اية منطقة كانت. فينبغي ان نقوم باداء مسؤولياتنا بوعي مسؤولية اجتماعية بالتعاون مع المؤسسات العامة و المنظمات المدنية (غير الحكومية) و وسائل الاعلام .

انه لا سبيل لنجاح الحملات التي تقوم بتنفيذها منظمات المرأة و جهودها التي تبذلها المنظمات المذكورة لتشكيل الرأي العام و فعاليتها الاخرى الابدوجة معينة. فيمكن للحكومات الحصول علي النجاح في سبيل التقدم بتنفيذ نظام الحصص(كوتا) و تضمين المساواة بين الرجال و النساء، لكن ينبغي تقوية موقف النساء و تنسيقهن للحصول علي تحويل تلك الفعاليات مؤسسة.

فلذا نعتبر بحركة الحكومات و المؤسسات العامة و المنظمات المدنية غير الحكومية و اوساط الاكاديمية و نقابات العمال و اصحاب العمال، حركة مشتركة و متناسقة. فهذا هو السبب الرئيسي في اتخاذ مؤسستنا تسيف الوقفية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية موقفا كمؤسسة منفذة للمشروع في الحوار لدعم الديمقراطية هو: تطوير الحوار بين المجتمع المدني و الدولة و القيام باداء شروط الديمقراطية التي لا بد منها كقضية المرأة الخ. اثناء و تيرة الديمقراطية.

ان الحوار لدعم الديمقراطية تولد من البيان النهائي لقمة بعنوان "الاشتراك مع الشرق الاوسط الواسع و افريقيا الشمالية للتقدم و المستقبل المشترك" جي-8 (البلدان المتطورة الثامنة) المنقعدة بتاريخ حزيران (يونيو) 2004م، كما هو المتعارف عندهم.

تستهدف هذه الحملة المساعدة علي مرحلة استقرار القيم الديمقراطية في المنطقة. فلاجل تحقيق هذا ، اليوم اجتمع بهنا مندوبو المنظمات المدنية غير الحكومية غير الحكومية و لمناقشة قضية مشاركة النساء بالحياة العامة الاكاديميون و مندوبو المؤسسات الرسمية اود الان ان اتحدث كرئيس لمجلس الادارة لمؤسسة تيسيف عن نبذة من اعمالنا باختصار قبل تقديم المنصة للوزير الخارجي المحترم عبد الله جول .

تتركز مؤسسة تيسيف في المواد الهامة الراهنة بتركيا في القرن الجديد.

ارحب بكم نيابة عن مؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية و اهلا و سهلا بكم في استانبول.

قد اجتمعنا اليوم بهنا بمناسبة مناقشة قضية مهمة و جدية وهي قضية مشاركة النساء بالحياة العامة و مساهمتها بالديمقراطية.

لا شك ان المشاهدة علي اجتماع جماعة من الناس المتشكلة من اقوام متعددة و متنوعة لتقديم اقتراحات جديدة لأجل تقوية مشاركة النساء و مناقشة تلك القضية امر مشجع جدا.

سنقوم باجراء المناقشة هذه , متركزين في منطقة معينة خاصة من العالم , اي منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية.

لان النساء في الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية اكثر طبقة مضطهدة من بين طبقات المجتمع. فان نسبة المعرفة بالكتابة و القراءة لا يزيد علي 35% حتي في البلدان التي يشدد فيها علي اهمية التعليم كثيرا. علي رغم هذا و ان مفهوم المجتمع المدني مفهوم جديد بالنسبة للمنطقة نجحت النساء في ان تكن من مندوبات زعيمة للحركات الديمقراطية و اصبحت المؤسسات و الاشخاص التي تعمل في قضايا المرأة ذات موضع مهم في المجتمع المدني و قامت بتحقيق فعاليات و حملات ناجحة.

و علي ضوء هذه الحقائق , القيام بلعب دور كقناة اتصال بين النساء من تركيا و بين النساء من بلدان المنطقة في صدد المجادلة الاجتماعية و الاقتصادية و السياسية علي جانب كبير من الالهية بالنسبة لتركيا.

لا لسبب توقع تركيا العضوية في الاتحاد الاوروبي فقط بل لان هذه القضية صارت ذات اهمية كبري بناء علي طلب ما تقدمه النساء بصورة قوية و منظمة في قضايا المساواة و ظروف فضلي للعيش و المشاركة بحاية العمل و السياسة و الحياة العامة مشاركة اكثر فعالية.

مشاركة النساء في كافة طبقات الحياة العامة و عدم تفرقة جنسية من اهم شروط الديمقراطية التي لا يستغني عنه.

كما هو المتعارف عليه عندنا جميعا ان مشاكل قلة نسبة المعرفة بالقراءة و الكتابة و عدم المساواة في التدريس و جرائم القتل بمبرر انتهاك العرض و عدم المساواة في الحقوق المدنية و نقص المشاركة السياسية مشاكل علي استمرار في الحال.

بناء عليه و انطلاقاً من نفس تجاربنا نذهب الي فكرة انه ينبغي ان توضع بعض من العتبات المذكورة لاجل انتشار الديمقراطية في المنطقة.

كما تعتقد انها ستساعد علي نشأة انتشار الديمقراطية بصورة مستقرة ضمن برامج يتجمع المجتمع المدني و الدولة بها .
قمنا بتنفيذ افكارنا هذه في الاجتماعات التي عقدناها من قبلُ مستقلين عن قرارات جي-8 و مسؤولياتنا الناشئة عن الحوار لدعم الديمقراطية

و لكننا لا نرغب في ان يقوم مندوبون الرسميون بتوجيهنا بل بالاصغاء الينا بصبر و تحمل و اتخاذ اقتراحتنا التي نقدمها في كل برنامج بعين الاعتبار.
فحققنا نجاحا في نفس الموضوع ببلادنا .
فنعقد اننا تحققنا نجاحا باهرا في منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية ايضا.

و الحقيقة انه توجد تلك المبادئ المذكورة في كثير من الحقول التي تستهدفها الديمقراطية.
علي سبيل المثال ؛ لنا مبادئ في كل موضوع حتي في المشاكل الناشئة عن التفرقة الجنسية التي هي السبب الرئيسي لاجتماعنا اليوم بهنا.

و لكن الواقع هو النجاح في المساهمة بانتشار الديمقراطية و ابداننا بالنجاح لا يتوقف علي جهود المنظمات المدنية غير الحكومية فقط بل هناك امور كثيرة ينبغي ان تقوم بادائها الاوساط الحكومية و العالمية.

فمثلا يجب خلق اوساط ملائمة لمحافظة حقوق المرأة قبل كل شئ لانيها هي الشرط التمهيدي لانتشار الديمقراطية .

فللحصول علي خلق تلك الاوساط :

1. يقتضي بذل قصاري جهود بصدق و اخلاص في حل القضية الفلسطينية و الوصول الي حل لا يجرح مفهوم العدالة اكثر مما كان حتي الآن.

فلا مفر من الحل و لو كان للحصول علي منع استغلال القضية من قبل معارضي الديمقراطية.

1. و حل مشكلة العراق التي لا تقل عن القضية الفلسطينية من حيث الاهمية. فانه لا يمكن فصل المساعدات علي تأليف العراق كبلاد ديمقراطي و مستقر و ذو وحدة ترابية عن المساعدات التي يقام بها في انتشار الديمقراطية بالمنطقة.

2. كان من الضروري تسديد الحاجات الامنية في عامة المنطقة لتمكين انتشار الديمقراطية في المنطقة.

و بهذا الصدد ، اتخاذ تاسيس منظمة تبني علي الامن التعاوني و تسديد حاجة المنطقة الي نزعها عن اسلحة الابداء الجماعية باساليب سلمية بعين الاعتبار.

1. علي رغم ان الحاجات الامنية لا تستقل عن الحاجات الاخرى لكنه يشترط ان تبنيها الدول الاخرى خارج المنطقة المبادئ التي تطلب برعايتها من المنطقة كشرط او عامل مستقل عن المبادئ الاخرى.

كما يشترط عدم الاهمال بقواعد الحقوق الاساسية و الرعاية بقواعد حقوق الانسان و معايير النظام الدولي التي تطور منذ ويستقالبا من قبل كافة الدول و علي رأسها الولايات المتحدة الامريكية لشرعية جميع الاطراف الداخلية او الخارجية الذين يلعبون دورا في نقل الديمقراطية.

ضيوفا الكرام، ارحب بكم باسم مؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاجتماعية و الاقتصادية مرة اخري قبل ان ادعو الاستاذة الدكتورة شيم آرات الي المنصة لتلقي خطابها المتعلق بمبحث الاجتماع الاساسي

مع اجمل التحيات .....

الخطاب الافتتاحي لمؤتمر المرأة
منصور أكجون
ضيوفا الكرام، مرحبا بكم مرة اخرى
انا منصور أكجون

مدير برنامج الشئون الخارجية لمؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاجتماعية و الاقتصادية
اعني انا المسنول عن اية مشكلة حدثت بهنا.
ولكن الآن حضرت بسبب اكاديمي بهنا.

ارغب في ان ابين لكم فكرتنا في موضوع الديمقراطية و انتشار الديمقراطية التي هي السبب الرئيسي في عقدنا هذا المؤتمر.

لا بمعنى التوغل في مناقشة فحوي الديمقراطية والتدقرط بصورة عميقة.
و لا بمعنى عرض او بالاحري تذكير موضوع اسباب اهمية المرأة من حيث انتشار الديمقراطية .

انما اريد مشاطبة آرائنا بكم في موضوع ماذا يجب ان يفعل لانتشار الديمقراطية في منقطة الشرق الاوسط الموسع و افريقيا الشمالية .

ففي الحقيقة يمكنكم الاطلاع علي آرائنا المتعلقة بنفس الموضوع بصورة تفصيلية في المنضدة التي عرضنا عليها منشوراتنا.

قد قمنا بجمع كافة آرائنا المتعلقة بنفس الموضوع في ملف اعدناه في بنية مؤسسة تيسيف بمناسبة اجتماع حلف الشمال الاطلسي الذي عقدناه في السنة الماضية.
مع هذا اود ان اقوم بعرض افكارنا لكم في موضوع انتشار الديمقراطية بالايجاز.
حسابتي ان يمكن الاطلاع علي اوجه مشتركة.

* * *

نعتمد انه لا سبيل للحصول علي انتشار الديمقراطية الا بتطور نسبة تحول الحركات مؤسسات و المشاركة بالحياة العامة
سويا علي استمرار.

لان المشاركة السياسية بدون تشكيل مؤسسات لا تنتج الا تنفيذ انتخابات مرة واحدة فقط كما تكون سبب حدوث عدم الاستقرار.

انما امكن الحصول علي الموازنة بين مطالب المشاركة بالحياة العامة و تشكيل المؤسسات و استمرارها بواسطة المفاهيم(التقاليد الديمقراطية) التي نشأت نهاية مجادلات كثيرة مستغرقة سنوات طويلة في النظم الديمقراطية الغربية.

واما في الدول التي تنتشر فيها الديمقراطية من عهد قريب يتم دعمها من قبل المؤسسات العالمية لعدم استقرار التقاليد الديمقراطية فيها.

قامت المجلس الاوروبي و الاتحاد الاوروبي و منظمة الامن و التعاون الاوربية و حتي الحلف الشمالي الاطلسي بلعب دور هام في انتشار و استقرار الديمقراطية في العالم و خصوصا في منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية و لا تزال يستمر مساعدات تلك المنظمات.

كذلك ساعدت المنظمات المذكورة لا سيما الاتحاد الاوروبي علي احداث انتشار الديمقراطية في تركيا.

و يمكنني ان ادعي بكل اطمئنان علي انه لو لم تكن مبادئ كويبينهاغ السياسية للاتحاد الاوروبي لا تستطيع ان يصل مستوي الديمقراطية في تركيا الي هذا الحد.

فان العتبات التي وضعتها الاتحاد الاوروي لأجل تغيير بنية تركيا المنظمية فتحت طريق تقوية المجتمع المدني و انشاء الموازنة الحساسة بين المشاركة بالحياة العامة و البنية المنظمية بصورة مستقرة من جديد و بالنتيجة اصبحت تركيا اكثر مقلراطية.

شهيذة جميل , وزيرة العدل السابقة, باكستان

المحاضرات الختامية 12.30 - 13.00

اماء بونينو, نائبة في البرلمان الاوروبي / *No Peace Without Justice*

نعمة جويوكجو , وزيرة الشؤون العائلية , تركيا

طعام الغداء 13.00 - 14.30

15.15 – 15.00 فاصلة لشرب القهوة

15.15 – 17.00 المحاضرة العامة 3: المرأة، الحياة الاجتماعية - الاقتصادية و الديمقراطية

رئيس المحاضرة: شمس اوزار، جامعة بوغاز ايجي، تركيا

افاميا قادور، جامعة بيروت الامريكية، لبنان

افرح الظوبا، جمعية لتطوير النساء و الاطفال، اليمن

سكينة يعقوبي، معهد التطعيم الافغاني، افغانستان

مغادرة الاوتيل 18.45

15 – 20.15 كوكتيل علي بدن السفينة

20.30 طعام العشاء /مطعم فرية

21 حزيران(يونيو) 2005 م، الثلاثاء

9.00 – 10.45 المعمل 1: المشاركة السياسية

رئيس المحاضرة: نوكهت سرمان، جامعة بوغاز ايجي، تركيا

المعمل 2: العنف

رئيس المعمل: زينب غامبيتي، جامعة بوغاز ايجي، تركيا

المعمل 3: الحياة الاجتماعية - الاقتصادية

رئيس المعمل: فاطمة جول بيركتاي، جامعة استانبول، تركيا

10.45-11.00 فاصلة لشرب القهوة

11.00 – 12.30 الجلسة الختامية

رئيس الجلسة: يشيم آرات، جامعة بوغاز ايجي، تركيا

دينا زوربا، معهد الشرقيات، الاردن

رجاء خزانى، المجلس الوطني للمرأة

سلماء آجونير، كادير، تركيا

خاطون الفاسي، جامعة الملك السعود، المملكة العربية السعودية

الاليه كولالي، جامعة طهران، ايران

عائشة بوهورلير، مخرجة البرامج الثقافية و التعليمية، كاتال 7- قناة (التليفزيونية)-، تركيا

البرنامج

دعم اشتراك النساء بالحياة الاجتماعية العامة و انتشار الديمقراطية في منطقة الشرق الاوسط

واقريقيا الشمالية

الندوة الدولية

20-21 حزيران (يونيو) 2005 م

اوتيل ديميمان , استانبول

20 حزيران(يونيو) 2005 م, الاثنين

8.30 – 9.00 التسجيل و شرب القهوة

9.00 – 10.00 المحاضرات الافتتاحية

جان باكر, رئيس مؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية (تيسيف)

عبد الله جول , الوزير الخارجي التركي و نائب رئيس الوزراء , تركيا

منصور آكجون , مدير برنامج الشؤون الخارجية(تيسيف)

يشيم آرات, جامعة بوغازايجي

10.00 – 12.00 محاضرة عامة 1: المرأة, الديمقراطية و المساهمة السياسية

رئيس المحاضرة: بناز توبراك, جامعة بوغازايجي, تركيا

رولا داشتي, مدافع حق الانتخاب, كويت

ياسر عبد الجواد, مركز قضايا المرأة

جميلة برغاش, مدرسة الرباط الهندسة المعمارية الوطنية, المغرب

عائشة بلجه ديجللي, كاميير(جمعية التعليم و المساعدة للنساء المرشحات), تركيا

هوليا جولباهار, وحدة المرأة تي سي كا, تركيا

12.00 -- 13.30 طعام الغداء

13.30 – 15.00 المحاضرة العامة 2: المرأة , العنف و الديمقراطية

رئيس المحاضرة: عائشة جول آلتينآي , جامعة ساياتجي, تركيا

نادية هجل, جامعة بنزرت, فلسطين

سحر سابا , جمعية النساء الثورية الافغانية, افغانستان

فاطمة خفاجي, المشرفة علي شكاوي المواطنين و متابعتها- العنف ضد النساء, مصر

نباهاات آكوج, كامير, تركيا

قد تصبح حركة المرأة في منطقة الشرق الاوسط و شمال إفريقيا عاملا رئيسيا مؤثر في التغيير الديمقراطي والسياسي. وعلى الرغم من ان المنظمات المدنية غير الحكومية في المنطقة ظاهرة حديثة العهد بالنسبة للدول الاخرى فان مؤسساتها وأنشطتها العاملة في مجال قضايا المرأة تلعب دورا فعالا في دولها الموقرة حيث قامت بتنفيذ أنشطة و حملات ناجحة.

و الحقيقة انه يجب أن تصاحب فاعلية المجتمع المدني دولا و حكومات تهتم بكفاح المرأة وتعمل على الحفاظ على كرامتها على المستوي الشخصي والمساواة في الحقوق على المستوي كما ينبغي ان تتعاون الحكومات مع المجتمع المدني لتحقيق الاصلاح.

ولتحقيق ذلك يهدف حوار دعم الديمقراطية إلى جمع الممثلين الرسميين لدول المنطقة و أعضاء المجتمع المدني في برامج مشتركة لتشجيع كل دولة على وضع جدول أعمال خاص بالمرأة وفقا للظروف الخاصة بكل بلد بما يتفق مع التطورات العالمية و تشجيع المرأة على لعبها دورا فعالا في الاوساط المحلية و الدولية.

وسوف تكون الندوة الدولية التي ستعقد في الفترة 20-21 يونيو (حزيران) 2005 م بمشاركة ممثلين رسميين و ممثلين المدنيين من المنطقة أول فعاليات هذا السياق. حيث سيركز اجتماعه الأول الذي سيعقد في اسطنبول على موضوع تمكين المرأة في الحياة العامة إضافة إلى الأهداف العامة لحوار دعم الديمقراطية و يتوقع ان يقوم هذا الاجتماع بخلق وسط عمل ملائم لانتشار الديمقراطية و مناخ لتقوية العلاقات الثنائية و بذلك ينتظر ان تقوم تلك العملية بدعم الديمقراطية من خلال قنوات متعددة

تم تعيين إيطاليا وتركيا واليمن دولاً مشاركة في رعاية هذه المبادرة المذكورة. وفي هذا السياق تم اختيار منظمة مدنية رئيسية من كل بلد من البلاد المذكورة للمساعدة على تنفيذ المبادرة و تسهيل مشاركة المنظمات المدنية بالمنطقة بوجه خاص في أنشطة حوار دعم الديمقراطية كما أنها ستعمل أيضاً على تنمية وتنفيذ الاستراتيجيات المتعلقة بالمبادرة فتم تعيين منظمة "لا سلام بلا عدالة" No Peace Without Justice المدنية من إيطاليا ومنظمة " مركز معلومات وتدريب حقوق الإنسان" من اليمن منظمة تيسيف الخيرية للدراسات الاقتصادية والاجتماعية من تركيا لتنفيذ المشروع.

يهدف برنامج "حوار دعم الديمقراطية" إلى تعزيز الديمقراطية وحقوق الإنسان من خلال إدراج كافة قطاعات المجتمع في التخطيط الاستراتيجي للحوار ويهدف ذلك المشروع إلى تعزيز العلاقات بين ممثلي الحكومات والمجتمع المدني بحيث تشمل العملية الديمقراطية مثقفين وممثلي وسائل الإعلام وخبراء حقوق الإنسان من أفراد المجتمع المدني، و تسهيل محاولات الإصلاح في القضايا ذات الأولوية. مما يؤدي إلى إقامة حوار بناء وتعزيز مفاهيم التشاور والتعاون بين المجتمع المدني والحكومات وهو احد الأهداف التي تحظى بأهمية كبرى.

يعد موضوع تمكين المرأة في الحياة العامة احد القضايا التي سيركز عليها حوار دعم الديمقراطية. حيث تم الاتفاق على انه " لا يمكن تنمية الديمقراطية الا بمشاركة المرأة كشريك فعال في المجتمع" في الاجتماع الوزاري المنعقد لبحث حوار دعم الديمقراطية بروما والمؤرخ 25 في نوفمبر 2004 م. فان لتشجيع مشاركة النساء في عملية الديمقراطية بصورة فعالة أولوية أساسية. سيقوم حوار دعم الديمقراطية بمساندة الجهود التي تستهدف تعزيز مشاركة المرأة بالحياة السياسية و إسهامها الفعال في مشاريع و برامج الديمقراطية.

ومما لا شك فيه أن هناك فجوة بين النوعين في منطقة الشرق الأوسط الكبير و شمال إفريقيا. وكما هو الحال في العديد من الدول الاخرى تعد النساء من أكثر القطاعات المحرومة بالمجتمع لمجرد كونهن نساء.

تمكين المرأة في الحياة العامة داخل اطار "حوار دعم الديمقراطية " في منطقة الشرق الاوسط و
شمال افريقيا
الخلفية التاريخية و الاطار المفهومي

أصبح استقرار القيم الديمقراطية في منطقة الشرق الاوسط و شمال افريقيا من المواضيع السياسية الدولية المطروقة في الازمنة الاخيرة بعد ظهور "حركة الشرق الاوسط الموسعة" عام 2003 م . لا جرم ان المنطقة في حاجة ماسة الي تغيير ديمقراطي و لكنه يقتضي وضع أهداف و أساليب معينة من اجل تحديد ديناميكيات هذه العملية.

لقد قامت دول المنطقة ببحث و وضع مبادرات في عدة اتجاهات، فكان مؤتمر صنعاء ضمن أول المبادرات التي تم اتخاذها في المنطقة حيث اجتمعت الحكومات و المنظمات المدنية غير الحكومية لمناقشة المشكلات المتعلقة بالديمقراطية و حقوق الإنسان و انتهاكات القوانين الدولية. وقد تم التصديق علي إعلان من قبل وفود الحكومات المشاركة في نهاية المؤتمر. و يعتبر هذا الإعلان الذي يتألف من خطة سياسية خاصة بالحكومات المعنية بمثابة نقطة انطلاق للمبادرات و الاجتماعات القادمة. وقد تكررت دعوة الإصلاح هذه، في سلسلة من الاجتماعات الاخرى التي انعقدت في المنطقة بعد المؤتمر المذكور (كمؤتمر العقبة، ديسمبر 2003 و الإسكندرية مارس 2004 و القمة العربية، تونس مايو 2004)

إن تطور تلك الاجتماعات و الأفكار تتيح فرصاً للتعاون من اجل الديمقراطية و حقوق الإنسان في منطقة الشرق الأوسط و شمال افريقيا بين الحكومات و مندوبي المجتمع المدني و القطاع الخاص. فيكون هذا وسيلة لإجبار الحكومات و منظمات المجتمع المدني في المنطقة علي تبني العمليات و الأساليب التي يمكن عن طريقها تبادل الآراء و ووضع خطط إستراتيجية من أجل تعزيز الديمقراطية و حقوق الانسان و تسهيل بعض الأنشطة الإشرافية.

وبناء علي الآراء و التوقعات التي طرحت أثناء تلك الاجتماعات، تم تشكيل اطار إصلاحي متعدد الجنسيات في قمة دول الثمانية الذي عقد في سي ايلاند في الفترة 9-8 حزيران (يونيو) 2004م، والتي دعت إليها تركيا كشرريك ديمقراطي. وفي البيان الختامي للقمة التي حملت اسم "الشراكة مع منطقة

برنامج الحوار لمساعدة الديمقراطية

تم تأسيس الحوار لمساعدة الديمقراطية في اطار "الاجتماع العام للمستقبل" المنعقد لاجل تقديم قيم كرامة الانسان العالمية والديمقراطية والفرص الاقتصادية والعدالة الاجتماعية. فانه تم تصميم الحوار لمساعدة الديمقراطية لاجل تنمية انتاجية الحوار بين المجتمعات المدنية والحكومات والمجالس النيابية في منطقة الشرق الاوسط الواسع و افريقيا الشمالية مع انماج ممثلين غير حكوميين و رؤساء سياسيين و مندوبي وسائل الاعلام و خبراء المجتمع المدني في المشاركة و تنمية مبادرات الاصلاح المحددة الي مراحل متعلقة بالاصلاح السياسي و الديمقراطي والذي يتعلق بحقوق الانسان.

و لأجل تحقيق هذا الهدف ، قامت دول ايطاليا و تركيا و اليمين بتكفل بالحوار لمساعدة الديمقراطية و تولت وظيفة المسؤولية عن انجاز الاستشارة بالمنظمات المدنية غير الحكومية في الدول المبينة في الاجتماع العام للمستقبل المنعقد بالرباط في شهر ديسمبر من عام 2004 فتتمت تعيين منظمة " No Peace Without Justice " (NPWJ) المدنية من ايطاليا و مؤسسة " مركز استعلامات و التدريب لحقوق الانسان " (HRITC) من اليمين , و مؤسسة تيسيف الوقفية للدراسات الاقتصادية و الاجتماعية (TESEV) من تركيا منظمات مدنية شركاء للحوار لمساعدة الديمقراطية.

قام برنامج الحوار لمساعدة الديمقراطية الذي يهدف تزويد الاجابة و مساعدة تنمية القوة الدافعة للاصلاح في المنطقة بتحديد مركبات المواضيع التي يمكن ان تزيد الانتاجية . فلكم الموضوعان الهامان المميزان المعينان كمواضيع ذات الاسبقية للسنة الاولى:

(1) مشاركة النساء في الحياة العامة.

(2) التعددية السياسية و الاجراءات الانتخابية.

تم تنفيذ الاول من هذين الموضوعين علي الوجه الخاص بواسطة تعاون مؤسسة تيسيف الوقفية للدارسات الاقتصادية والاجتماعية مع الحكومة التركية ومعونة منظمة NPWJ مع الحكومة الايطالية و معاونة منظمة " مركز استعلامات و التدريب لحقوق الانسان" مع الحكومة اليمينية , و تشمل تلك المعاونة المنظمات الاخرى المنضمة باجتماع الحكومات و المنظمات المدنية التي قامت بمشاركة في كافة الانشطة السابقة و ساهم في المبادرات الاستشارية حول المواضيع الاخرى.

و بالنتيجة الاجمالية, ان مرحلة المشاورة ذاتها حول الازوضاع السياسية الحساسة ستظهر حلا هاما و هو: تطوير الحوار فيما بين الحكومات و المجتمع المدني . و تقوم هذا الحوار خصوصا باقامة و تطوير و تنمية عرف المشاورة و التعاون بين الحكومات و المجتمع المدني في عملية الاصلاح كما يمكن ان يشمل هذا العرف المواضيع الاسبقية الاخرى.

كانت فرصتان لمساعدة في خلق جدول اعمال للحوار بين الحكومات في منطقة الشرق الاوسط الواسع و افريقيا الشمالية و المساهمة في تقوية الشبكة الاستعلامية المؤسسة لاجل استمرارها علي خلق و عي بالمسائل المطروحة في نطاق المجتمع المدني علي اساس قومي او اساس المجتمعات المدنية في المنطقة؛ وكل حادثات تتعلق بخلفيات و تجارب المختلفة للمشاركين بما في ذلك مندوبو المجتمعات المدنية و الاكاديميون و المثقفون و السياسيون و محرو و وسائل الاعلام و زعماء الآراء . مرحبا بجميع المشاركين في كافة المعامل للندوة و الذين يعتبرون هذه المشاركة فرصة للعمل مع الاخرين من المنطقة لاجل مشاطرة التجارب و الممارسات و المشاكل و سبل معالجتها و اعداد الندوة اللاحقة بحسب اطار الحوار لمساعدة الديمقراطية.

حازت مسألة تشجيع الإصلاحات الديمقراطية في منطقة الشرق الأوسط الكبير وشمال أفريقيا على اهتمام متزايد من قبل المجتمع الدولي. وظل هذا الموضوع علي جدول أعمال التجمعات الدولية الهامة بما في ذلك الجامعة العربية بتونس ومؤتمر صنعاء الإقليمي المنعقد بين الحكومات بشأن الديمقراطية وحقوق الإنسان ودور محكمة الجنايات الدولية وقمة الدول الثمانية الكبرى في "سي ايلاند". والأهم من ذلك أن دعوات الإصلاح قد أصبحت تنشأ من داخل المنطقة نفسها. لقد ظهر حوار دعم الديمقراطية (DAD) من أجل دفع الجهود الرامية إلى تحقيق الديمقراطية بما يتفق مع المطالب التي تنادي بها المنطقة وتوقعات المجتمع الدولي. وبذلك يصبح حوار دعم الديمقراطية أحد الآليات التي تدعم وتشجع الإصلاح في المنطقة من خلال دعم الحوار البناء بين الحكومات وأفراد المجتمع المدني.

وتلعب منظمة تسييف TESEV في حوار دعم الديمقراطية كإحدى المنظمات الأهلية الرائدة في واحدة من الدول الراحية للحوار وهي (تركيا وإيطاليا واليمن) ومن خلال هذه العملية التي ساندتها تركيا حتى قبل بدايتها، أكدت تركيا على الملكية الإقليمية والتوافق والتدرج. وتعد قضية تمكين المرأة في الحياة العامة التي اضطلعت بها تسييف كمنظمة أهلية رائدة بمسئوليتها التنظيمية، إحدى القضايا التي ركز عليها الحوار. حيث ناقش مؤتمر اسطنبول لدعم الحوار الوطني الذي انعقد في يونيو 2005، الفجوة السحيقة بين النوعين القائمة في منطقة الشرق الأوسط الكبير وشمال أفريقيا BMENA والإصلاحات والآليات الممكنة التي يمكن توظيفها للحد من قضية عدم المساواة بين النوعين بالمنطقة. وبالفعل تعد عدم المساواة بين النوعين أحد العوائق الرئيسية التي تعرقل الإصلاح الديمقراطي في المنطقة.

لقد حث مؤتمر اسطنبول على وضع آليات مراقبة دولية لمراقبة نشاطات الحكومة والتزامها بالإصلاحات الخاصة بقضية النوع بناء على المعايير التي نصت عليها الاتفاقية الخاصة بالقضاء على كافة أشكال التمييز ضد المرأة (CEDAW).

أن تسييف وغيرها من المنظمات الأهلية المشاركة في حوار دعم الديمقراطية (HRITC, NPWJ) ملتزمون باستئناف عملية حوار دعم الديمقراطية من أجل مخاطبة نقاط الضعف في الديمقراطية التي ما تزال موجودة بالرغم من إجراء بعض الإصلاحات. ومن تجربتي الشخصية في تركيا، أستطيع القول أن عملية الديمقراطية عملية طويلة وشاقة تتطلب مساعدة دولية طويلة المدى وكذلك مساعدة محلية كافية وأخيراً أود أن أعرب عن امتناني لهؤلاء الذين جعلوا من هذه العملية أمراً ممكناً وأعني الحكومات الراحية حكومات إيطاليا وتركيا واليمن وحكومات الولايات المتحدة والمملكة المتحدة لدعمهم المستمر.

د. منصور اكون
مدير برنامج
السياسة الخارجية في
مؤسسة تسييف

تقرير اسطنبول
تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة و تنمية الديمقراطية"
"في منطقة الشرق الاوسط و افريقيا الشمالية

تقرير اسطنبول

”تمكين المرأة في الحياة الاجتماعية العامة و تنمية الديمقراطية في منطقة الشرق الاوسط وأفريقيا الشمالية“